

**M. SAİT ŞİMŞEK'İN HAYAT KAYNAĞI
KUR'AN ADLI TEFSİRİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Halil İbrahim ÇOPUR

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Musa BİLGİZ**

2015

Her Hakkı Saklıdır

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Halil İbrahim ÇOPUR

**M. SAİT ŞİMŞEK'İN HAYAT KAYNAĞI KUR'AN ADLI
TEFSİRİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Musa BİLGİZ**

ERZURUM – 2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

15/07./2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " M. SAİT ŞİMŞEK'İN HAYAT KAYNAĞI KUR'AN ADLI TEFSİRİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

15/07/2015

[Öğrencinin Adı Soyadı]

Halil İbrahim ÇOPUR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Musa BİLGİZ danışmanlığında, Halil İbrahim ÇOPUR tarafından hazırlanan bu çalışma 25 /06 / 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Musa BİLGİZ

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Necati KARA

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Ahmet ÇELİK

İmza: .....

İmza: .....

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. KONUNUN ÖNEMİ VE ÇALIŞMANIN AMACI	1
II. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ	2
III. M. SAİT ŞİMŞEK VE İLMİ HAYATI	2
A. Te’lif Eserleri.....	3
B. Tercüme Eserleri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR’ÂN TEFSİRİ VE KUR’AN İLİMLERİ

1.1. HAYAT KAYNAĞI KUR’ÂN TEFSİRİ’NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	7
1.2. HURUFU MUKATTAA’ YA BAKIŞI	9
1.3. ŞİMŞEK’E GÖRE MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH KAVRAMLARI	13
1.3.1. Müteşâbihlerin Çeşitleri	15
1.4. MÜFESSİRİMİZİN ESBÂBÜN-NUZÛL’E BAKIŞI	17
1.4.1. Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbabu'n-Nüzül Rivayetleri	19
1.5. ŞİMŞEK’İN KUR’ÂN KISSALARINA BAKIŞI	21
1.5.1. Kur’an Kıssalarının Gerçekliği	23
1.6. ŞİMŞEK’İN İSRÂİLİYYAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	27
1.7. MÜFESSİRİMİZİN İ’CÂZU’L KUR’ÂN HAKKINDA GÖRÜŞÜ	29
1.7.1. Kur’an’ın İcaz Yönleri	30
1.8. ŞİMŞEK’İN KUR’AN’DA NESH MESELESİ’ NE BAKIŞI	32
1.8.1. Neshi Savunanların Delilleri	33
1.8.1.2. Delillerin Tartışılması.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR'AN TEFSİRİNDE BAZI GÜNCEL KONULAR

2.1. ŞİMŞEK'İN ZİKİR, ŞÜKÜR VE DUA KAVRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	41
2.2. ŞÜKÜR ve ÇEŞİTLERİ	45
2.3. DUA KAVRAMI	49
2.4. ŞİMŞEK'İN TEVESSÜL İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ	51
2.4.1. Tevessülün Çeşitleri	54
2.5. MÜFESSİRİMİZİN ŞEFAAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	56
2.6. ŞİMŞEK'E GÖRE KUR'ANDA TOPLUMSAL YAPI	59
2.7. MÜFESSİRİMİZE GÖRE İSLAM TOPLUMUNDA İRKÇİLİK	63
2.8. ŞİMŞEK'İN TOPLUMLARIN DEĞİŞMESİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCESİ	65
2.9. ALLAH'IN NURUNU TAMAMLAMASI	68
2.10. MÜFESSİRİMİZE GÖRE ALLAH'IN HÜKÜMLERİYLE HÜKMETMEYENLERDEN MAKSAT	69
2.11. ŞİMŞEK'E GÖRE KUR'AN'DA KADIN	73
2.11.1. Erkeğin Kadına Üstünlüğü Meselesi.....	73
2.11.2. Kadının Şahitliği.....	76
2.11.3. Çok Kadınla Evlilik.....	78
2.12. ŞİMŞEK'E GÖRE KUR'AN'DA CİHAD	81
2.13. ÂDEM'E SECDE EMRİ VE İLK GÜNAH MESELESİ	89
2.14. ŞİMŞEK'E GÖRE DİĞER İNANÇ MENSUPLARIYLA OLAN İLİŞKİLER.....	95
2.14.1. Dinler Arası Diyalog Meselesi	97
2.14.2. Ehli Kitabın Cennete Girip Giremeyeceği	100
2.15. ŞİMŞEK'İN RÜ'YETULLAH İNANCIKONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	102
2.16. MÜFESSİRİMİZE GÖRE HZ. İSA'NIN VEFATI VE NÜZULÜ MESELESİ	103
2.17. HIZIR'IN MAHİYETİ	107
2.18. ŞİMŞEK'İN KUR'AN'A ABDESTSİZ DOKUNMA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	111

III

2.18.1. Kur'an'a Abdestsiz Dokunulamayacağını Söyleyenler	112
2.18.2. Dört Mezhebe Göre Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi.....	115
2.18.3. Cünüplük ve Hayız Halinde Kur'an'a Dokunma ve Okuma Meselesi	116
2.19. MÜFESSİRİMİZİN GARANİK KISSASINA BAKIŞI	117
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA	130
ÖZGEÇMİŞ.....	134

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

M. SAİT ŞİMŞEK'İN HAYAT KAYNAĞI KUR'AN ADLI TEFSİRİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Halil İbrahim ÇOPUR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa BİLGİZ

2015, 134 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Musa BİLGİZ (Danışman)
Prof. Dr. Necati Kara
Prof. Dr. Ahmet ÇELİK

Ülkemizde bugün için tefsir alanında önemli şahsiyetlerden birisi de muhakkak ki Prof. Dr. M. Sait Şimşek'tir. Şimşek'in söz konusu alanla ilgili görüş ve düşüncelerini fiiliyata döktüğü "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" isimli eseri hem bu açıdan hem de ülkemizde son dönemde yazılan en yeni tefsir olması nedeniyle bir önemi haizdir. Biz de bu çalışmamızla Şimşek'in söz konusu tefsirini gerek tefsir gelenekleri, gerekse Kur'ân ilimleri açısından değerlendirmeye çalıştık. Diğer bazı ilimler açısından bu tefsirin özelliklerini ortaya koymaya gayret ettik. Böylece Şimşek'in tefsir metoduyla alakalı bir takım hususları göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sait Şimşek, Kur'ân, Tefsir, Tefsir Metodu, Günümüz Tefsir Problemleri.

ABSTRACT**MASTER THESIS****M. Sait ŞİMŞEK****THE EVALUATION OF LIFE SOURCE NAMED QURAN COMMENTARY****Halil İbrahim OPUR****Advisor: Prof. Dr. Musa BİLGİZ****2015, Page: 134****Jury: Prof. Dr. Musa BİLGİZ****Prof. Dr. Necati Kara****Prof. Dr. Ahmet ÇELİK**

One of the important figures today in the area of interpretation of the Holy Qoran in our country is certainly Professor. Dr. M. Sait Şimşek. Prof. Şimşek's new written book, named "Interpretation of the Qur'an, Source of Life" is actualizing his views and thoughts in the field. It has an importance because it is the most recent interpretation written in our country as well as the aspects mentioned. With this study we tried to evaluate the Şimşek's interpretation in the field in terms of classical interpretation and as well as the science of Qoran. We have attempted to demonstrate the properties of this interpretation also in terms of some other sciences. Thus, a number of relevant issues about Simsek's method of interpretation is tried to be shown.

Key Words: Sait Şimşek, Qoran, Interpretation, Interpretation Method, Interpretation Problems of Present-Day

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİİFD	: Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
b.	: İbn, bin
Bkz./bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren, Çevirenler
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed	: Editör
Hız	: Hazreti
İFD	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
İHAD	: İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi
ra.	: Radiyellahu anh
s	: Sayfa
(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter	: Tercüme eden
Thk	: Tahkik eden
Vb	: Ve benzeri
Vs	: Ve saire

ÖNSÖZ

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın, bütün asırlarda gelip geçen tüm insanlara yönelik ilahî bir mesajdır. Bu mesaj, her dönem ve devirdeki insanların dünya ve ahiret saadetinin reçetesi hükmündeki yüksek hakikatlere de şamil bir kitaptır.

Bu itibarla her müfessir yaşadığı çağın ve içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalışmıştır. Müfessirler, tefsirlerini Kur'ân'ın ihtiva ettiği yüksek hakikatlere, ulvî ve derin manalara birer ayna yapıp İlahî mesajın sunduğu reçeteyi insanlara göstermeye çalışmıştır. Böylece günümüze kadar yüzlerce tefsir yazılmıştır.

Bu müfessirlerden birisi olan M. Sait Şimşek, Kur'ân'ın bir hayat ve hidâyet kitabı olduğu gerçeğinden hareketle diğer kutsal kitaplar gibi Kur'ân'ın da, bozulmuş ve rayından çıkmış hayatı düzenlemeyi hedeflediğini ifade eder. Bu anlamda Kur'ân tefsirinin amacının da bu hedef doğrultusunda olması gerektiğini; kendi tefsirinin de bu özellikte olduğunu düşündüğünü belirtir. Gerçekten de Şimşek'in tefsiri, günümüz insanının ve toplumunun problem ve ihtiyaçlarını ele alan ve çözmeye çalışan bir eser olarak görünmektedir.

Şimşek, Kur'ân âyetlerini indirildikleri tarihsel bağlamdan koparmadan yaşanan çağın ve hayatın problemlerine çözüm getirecek şekilde yorumlamaya çalışmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Şimşek'in "*Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*" isimli tefsirinde takip ettiği yöntemi ortaya koymaya gayret ettik.

Çalışmamızın giriş bölümünde konunun önemi, amacı, kaynakları ve metodu hakkında kısaca bilgi verdik. Birinci bölümde M. Sait Şimşek'in ilmi hayatı hakkında bilgilere ve daha sonra da tefsirinin genel özellikleri ve kaynaklarına değindik. Tezimizin ikinci bölümünde ise Şimşek'in Kur'an ilimleri ile ilgili görüşlerine ve hocanın güncel meselelerle ilgili değerlendirmelerine yer verdik.

Sonuç bölümünde ise çalışma sonunda varılan neticeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduk. Çalışmamda bana yardımcı ulaşan herkese, Araştırma görevlisi Mansur Yayla'ya, Prof. Dr. M. Sait Şimşek hocama ve özellikle de tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Musa Bilgiz'e teşekkürlerimi borç bilirim. Tevfik ve başarı Allah'tandır.

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Âlimlerimiz, Kur'an-ı Kerim'in insanlara söylediklerini, onların tam anlamıyla kavranıp ifade edilmesi ve Kur'an mesajını daha iyi anlamaları için tefsirlerinde gerekli açıklamalarda bulunmuşlardır. Zira Kur'ân Kelamullah'tır ve bütün asırlardaki insanlara hitab eder bir niteliğe haizdir. Bu itibarla manaları küllî ve umumîdir, beşer kelamı gibi mahsus bir zamana, belirli bir taifeye ve cüzi bir manaya inhisar etmemektedir. Bu nedendir ki Kur'ân-ı Hakîm'in âyetleri indikleri andan başlayarak günümüze kadar yüzlerce müfessir tarafından tefsir ve te'vile tabi tutulmuş ve tutulmaya da devam edilecektir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim tefsiri, Müslümanlar arasında, her dönemde yapılması gereken bir vazife olarak da telakki edilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin tefsirine yönelik çeşitli dönemlerde yapılan çalışmaların her birinin, özellikle de yapılageldikleri dönem itibariyle, büyük bir değerinden ve öneminden söz etmek mümkündür.

İşte çalışmamızın konusu olan, M. Sait Şimşek'in "*Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*" adlı tefsiri de küllî ve umumî nitelikte olan ilahi hitabın mahiyetinin, içinde bulunduğumuz dönemdeki insan için anlaşılır kılınması açısından, çok kısa bir süre önce ortaya çıkan aktüel bir çalışma olması hasebiyle önemlidir.

Öte yandan tefsir ve te'vil söz konusu olduğunda Kur'ân âyetlerinin doğru ve isabetli bir şekilde anlaşılabilmesini temin etmenin esas olarak kabul edildiğini ve bu çerçevedeki çalışmaların neticesinde, ilmî disiplin ve yöntemlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı problemlerin bir bölümünün Kur'ân âyetlerinin doğru bir şekilde yorumlanmamasından kaynaklandığı da bir gerçektir. Zira Kur'ân'ın evrensel değerlerinin tespit edilebilmesi ve yaşadığımız çağın problemlerine çözümler sunulabilmesi büyük oranda Kur'ân âyetlerinin ele alınmasında kullanılacak metod ve yaklaşımların isabetli olmasına, yine bunların çağın problemlerine çözüm sunabilme nitelikte olmalarına bağlı olacaktır. Biz de bu çalışmamızda, hem çağdaş olması, hem de diğer ictimai tefsirler gibi Kur'ân'ın bir hidâyet kitabı olmasının esas alındığı bir tefsir olması cihetiyle, M. Sait Şimşek'in, tefsirinde Kur'ân âyetlerini anlama ve yorumlama yöntemini tespit edip ortaya koymaya çalıştık.

II. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Şüphesiz bir müfessirin tefsir metodu incelenirken araştırmacının başvuracağı en önemli kaynak o müfessirin eseri olacaktır. Biz de M. Sait Şimşek'in tefsirle alakalı görüş ve düşüncelerini pratiğe döktüğü "*Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*" adlı eserini esas almakla beraber, müfessirin tefsir sahasında kaleme aldığı ve yayınlanmış diğer eserlerine ve özellikle de "*Günümüz Tefsir Problemleri*" adlı eserine müracaat ettik. Şimşek'in, konumuzla ilgili görüş ve düşüncelerini bütün bu eserlerden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Yine Ali KARATAŞ'ın, "Mehmet Said Şimşek'in 'Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri' Üzerine Bir İnceleme", adlı makale çalışmasından da istifade ettik.

Öncelikle çeşitli tefsirler ve onlarda takib edilen metodla alakalı daha önce hazırlanmış ve kabul edilmiş bazı tezleri gözden geçirdik. Buradan hareketle M. Sait Şimşek'in tefsirini baştan sona dikkatli bir şekilde okuyarak müellifin yöntemine işaret edebilecek örnekleri tespit ederek uygun başlıklar altında değerlendirdik. Konu başlıkları altındaki değerlendirmelerimizi, o konu başlığı ile ilgili Şimşek'in tefsirinde yer alan bütün örnekleri göz önünde bulundurmak suretiyle yapmaya gayret ettik. Değerlendirmelerimizi yaparken müellifin tefsir sahasındaki diğer eserlerini de göz önünde bulundurmaya çalıştık. Öte yandan çalışmamızın esas konusu Şimşek'in tefsirindeki metodu olmasına karşın, konu başlıkları altında verdiğimiz örnekleri, özellikle Şimşek'in tefsir sahasındaki özgün görüşlerini veya farklı bir takım düşüncelerini yansıtabilecek olanlardan seçmeye çalışarak okuyucuyu bu hususta da bilgilendirmeyi hedefledik.

III. M. SAİT ŞİMŞEK VE İLMİ HAYATI

1951 yılında Mardin'in merkeze bağlı Kumlu köyünde doğdu. Aynı köyde başladığı ilkokul eğitimini Şanlıurfa iline bağlı Ceylanpınar ilçesinde bitirdi. Diyarbakır İmam Hatip Lisesi ve Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü mezunudur.

1977 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'ne Arap Dili ve Edebiyatı araştırma görevlisi olarak girdi. 1984 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tefsir doktoru, 1987 yılında aynı bilim dalında doçent, 1994 yılında da Profesör olmuştur. Halen Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi

olarak görev yapmaktadır. Arapçadan Türkçeye birçok kitap tercüme etmiştir. Değişik dergilerde pek çok makalesi yayımlanmıştır.

A. Te'lif Eserleri

Şimşek'in çalışmamızın konusu olan tefsiri dışında yayımlanmış altı eseri bulunmaktadır. Bunlar hakkında kısaca bilgi verelim:

1. Günümüz Tefsir Problemleri

Özellikle çağımızın başlarında Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik atılan önemli adımlar ile ortaya çıkan farklı ekolleri tanıtmak, Kur'ân'ın anlaşılması konusundaki kimi sapmaları ortaya koymak ve bu konuda sağlıklı bir anlayışa ulaşmak amacıyla kaleme alındığı müellifi tarafından ifade edilen bu kitab, tefsirinden sonra müellifin önemli bir eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında Konya'da yayınlanmıştır.

Birinci bölümünde Kur'ân-ı Kerim'in temel özellikleri hakkında bilgiler verildikten sonra, ikinci bölümde günümüz tefsir ekolleri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise tarihten günümüze kadar tartışma konusu olmuş bazı konular ele alınmıştır. Kur'ân'ın tarihselliği, Kur'ân'da kadın, Kur'ân'da nesh, Sünnetin Kur'ân tefsirindeki yeri, Kur'ân kıssaları, reenkarnasyon, hurûf-u mukattaa, Garanik kıssası, insanın halifeliği ve Kur'ân'da inanç ve ifade hürriyeti bu konuların ana başlıklarını teşkil etmektedir.

2. Kur'ân'ın Ana Konuları

Kur'ân'ın temel konularını inceleyerek bu konuda pratik bilgiler verme hedefiyle yazıldığı belirtilen eser, bu yönüyle müellif tarafından konu tefsiri nevinden bir çalışma olarak nitelendirilmiştir.

Eserin giriş bölümünde verilen bilgilerden sonra, birinci bölümünde, Kur'ân'da inanç esasları, ardından da inançla ilgili birçok kavram ve inanç grupları hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde ibadetler ve ibadetlerle ilgili bazı hususlar işlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise "Kur'ân'da toplumsal yapı başlığı" altında birçok konu işlenmiştir. Kitap 2001 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

3. Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele (Nesh-Müteşâbih)

Şimşek, bu eserde Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük önem arz eden iki meseleyi, Müslümanların büyük problemleri olarak nitelediği önyargıdan ve mezhebi taassuptan uzak bir şekilde ele almaya çalıştığını ifade eder.

İstanbul'da 2001 yılında yayınlanan eserinde ilkin muhkem ve müteşâbihle ne kastedildiğine ilişkin seleften rivâyet edilen görüşlere değinen Şimşek, daha sonra bunların tahlilini yapar. Müteşâbihle ilgili âyetin tahlilinden sonra Rağıb el-İsfahânî'nin konu ile ilgili görüşünü aktarır. Müteşâbihler anlaşılır mı? sorusunu yanıtlamaya çalışan Şimşek, müteşâbihlerin hikmeti hakkında da kısaca bilgiler verir. Son olarak müteşâbihlerin tevili konusunda selefin ve kelâm ehlinin görüşlerine yer verir ve konuyu sonuç bölümünde değerlendirmek sûretiyle bitirir.

Şimşek, ikinci olarak eserinde, Kur'ân'da nesh meselesinin tarihçesi ve konu ile ilgili müstakil eser yazarlar hakkında bilgiler aktarır. Nesh taraftarlarının delillerini zikreden Şimşek, bu delillerin uzun uzun bir tartışmasını yaptıktan sonra sonuç bölümüyle bahsi kapatır. Eserinin son bölümünde ise “geçmiş şeriatların neshi” başlığı altında Kur'ân'ın geçmiş şeriatları (kitapları) neshetmediğini ileri sürenlerin iddialarını tek tek ele alıp örnekler vererek değerlendirir. İncil ve Tevrat'ın tahrifi konularına değindikten sonra son olarak Tevrat ve İncil'e uymanın hükmü konusunu ele alır.

4. Yaradılış Olayı

Bu kitab, yaratılış olayına bakışın insana ve evrene bakışı, kısacası hayata bakışı belirlemesi, Kur'ân-ı Kerim'in de tertibi içerisinde ele aldığı ilk kıssa olması ve Tevrat'ın da Tekvin(Yaradılış) bölümüyle başlaması gibi yaratılış olayının önemini gösteren hususlara binaen Şimşek'in, konuyu bir bütünlük içerisinde ele almak amacıyla hazırladığını belirttiği bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimşek bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanları esas alarak bir takım sonuçlara varmaya çalıştığını ifade etmektedir.

Eserde, Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'a göre insanın yaradılışı ve yaradılış ile alakalı bir takım konular işlenmiştir. Ayrıca insanın niçin yaratıldığı, insan ve akıl,

insan ve kader konularına da yer verilmiştir. Eser 1993 yılında İstanbul’da yayınlanmıştır.

5. Fatıha Sûresi ve Türkçe Namaz

Şimşek bu eseri, anlayarak namaz kılmaya katkı amacıyla, Fatıha sûresinin halkın rahatlıkla anlayabileceği bir tefsiri niteliğinde kaleme aldığını ifade eder. Sûreyi tefsirinin ardından, yine sûrenin tefsiriyle ilgili olan bazı konulara değinir. Bu anlamda “Yahudi sapması” ve “Hristiyan sapması” başlıklarından sonra Müslümanlar arasında yaygın olan dinden sapma ve sapma yollarına çeşitli başlıklar altında değinir. Bu başlıklar Allah ile kul arasında aracılık, dinin bölünmesi, Müslümanlar arası bölünme ve ihtilaf, cehalet, taklit ve ruhçu sapma olarak sıralanabilir. Daha sonra Türkçe namaz konusuna geçen Şimşek, burada konunun tarihi hakkında bilgiler verir. Namazın Türkçe kılınması düşüncesini ortaya atanların delillerini tek tek ele alıp değerlendirir. Son olarak “Kur’ân meâlleri ve protestanlaşma iddiası” başlığı altında özellikle Kur’ân’a ve Asr-ı Saâdet dönemi İslâm anlayışına dönüşü savunuların Protestanlıkla bir ilgilerinin olup olmadığını irdeler. Şimşek’in bu eseri 1990 yılında İstanbul’da yayınlanmıştır.

6. Kur’ân Kıssalarına Giriş

Şimşek, dört bölümden oluşan bu kitabının birinci bölümünde Kur’ân kıssalarının kaynağı üzerinde durur. Kur’ân kıssaları vahiy eseri midir? Hazreti (Hz.) Muhammed onları Kitab-ı Mukaddes’ten mi çalmıştır? Kur’ân’daki kıssalarla Kitab-ı Mukaddes’teki kıssalar arasındaki farklar nelerdir? Bu kıssalar Hz. Muhammed’in hayal mahsülü olabilir mi? Kıssalarda anlatılan olaylar gerçekten vuku bulmuş mudur? gibi sorulara ayrıntılı cevaplar verir. İkinci bölümde Kur’ân kıssalarının gaye ve hedeflerini işler. Kur’ân’da kıssaların tekrarı meselesine değinir. Üçüncü bölümde ise israliyyât konusunu ele alan Şimşek, israliyyâtın tanımı, kısımları ve tarihçesi hakkında bilgiler verir. Dördüncü ve son bölümde ise Hz. Âdem kıssasını ele alır. İlk önce Kur’ân’da Hz. Âdem, ardından da Tevrat’a göre Hz. Âdem başlıkları altında konuyu inceler. Son olarak da Hz. Âdem hakkında Kur’ân’da anlatılanlarla Tevrat’ta anlatılanların bir mukayesesini yapar. Eser, 2000 yılında İstanbul’da yayınlanmıştır.

B. Tercüme Eserleri

1. Kur'an Mucizesi (M. Mütevellî Şaravî)

2. Kur'an İlimleri (Subhî es Salih): Genel olarak dört bölümden oluşan bir eserdir. Ana hatlarıyla şu konuları ele alır. "Kur'an ve Vahiy", "Vahiy vakıası", "Kur'an'ın parça parça indirilmesi ve bunun hikmetleri", "Mushafları harekeleme ve tezyin dönemi", "Yedi harf", "Kur'an ilimlerine tarihi bir bakış", "Kıraat ilmi ve Kurra", "Nasihât ve Mensuh", "Kur'an'ın resmi", "Muhkem ve Müteşabih", "Tefsirin doğuşu ve gelişmesi", "Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri", "Kur'an'ın mantuku ve mefhumu", "Kur'an'ın İ'cazı.

3. İslam'a Davet Metodu (M. Said Ramazan el Butî)

4. İslam Medeniyetinden Altın Tablolar (Mustafa Sibai)

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİ VE KUR'AN İLİMLERİ

İndiği dönemden itibaren Kur'an hemen hemen her dönemde anlamaya konu edilmiştir. Hem tarihi değiştirmiş hem de tarihin şartları ile yorumlanmıştır. Buna göre zaman zaman özne, zaman zaman da nesne konumunda olmuştur. Biz de Kur'an'ın anlaşılıp hayata yansıtılması için yazılmış bir eser olan Hayat Kaynağı Kur'an isimli tefsiri inceleme konusu yaptık.

1.1. HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kitapların indirilmesinin ve Peygamberlerin gönderilmesinin amacının bozulmuş hayatı yeniden tanzim etmek olduğunu belirten M. Sait Şimşek, Kur'an'ı bir hayat ve hidâyet kitabı olarak nitelendirir. Kur'an tefsirinin amacının da, Kur'an'ın ve diğer kitapların indiriliş amacını gerçekleştirmeye çalışmak olması gerektiğini ifade eder. On bir yıl içerisinde tamamladığını belirttiği tefsirinin de böyle bir özelliğe sahip olduğu düşüncesinde olan Şimşek, tefsirini "*Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*" olarak isimlendirmiştir.

Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri adlı eser beş ciltten oluşmaktadır. Türkçe te'lif edilmiştir. 2012 yılının Ocak ayında Beyan Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Şimşek, âyetlerin Arapça metinlerinin ardından da Türkçe meâllerini verdikten sonra onların tefsirine başlamaktadır. Tefsirde bütün Kur'an sûreleri Mushaf tertip sıraları esas alınarak tefsir edilmiştir. Önsözün yer aldığı ve Kur'an-ı Kerim'in ilk dört sûresinin tefsir edildiği ilk cilt, 608 sayfadan oluşmaktadır. Yedi sûrenin tefsir edildiği ikinci cilt ise 648 sayfadan müteşekkildir. Yûsuf sûresinden başlayarak onbeş sûrenin tefsirini içeren üçüncü cilt ise 576 sayfadan oluşmaktadır. Naml sûresinden itibaren yirmibir sûrenin tefsir edildiği dördüncü cilt ise 552 sayfadır. Fetih sûresiyle başlayarak Nas sûresinin tefsiriyle biten ve toplam altmış yedi sûrenin tefsirinin yer aldığı beşinci ve son cilt ise sonunda yer alan bibliyografya ile beraber 519 sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca bütün ciltlerin sonunda küçük bir indeks bulunmaktadır.

Şimşek'in, tefsirinin önsözünde ve muhtevasında yer alan ifadelerine bakarak, tefsirini yazarken şu hususlara riâyet ettiğini söylemek mümkündür:

1. Günümüz insanının meşgalelerini göz önünde bulundurarak sözü fazla uzatmamak,¹
2. Birçok meselede okuyucuyu ilgilendirmeyen akademik tartışmalardan uzak durmaya çalışmak,²
3. Genel olarak okuyucunun anlayabileceği bir dil kullanmaya özen göstermek,³
4. Ortalama bir okuyucu kitlesinin hedeflenmesi nedeniyle birtakım kelâmî, fikhî ve benzeri (vb.) tartışmalardan uzak durmak,⁴
5. Okuyucunun anlamakta güçlük çekeceği gramer izahlarına girmemek,⁵
6. Genel izlediği yöntem olarak âyetlerin tefsirinden uzaklaşmamak.⁶

Yukarıda saydığımız hususların Şimşek'in tefsirinin teşekkülündeki en önemli faktörler olduğunu söylemek mümkündür. Şimşek, sûrelerin tefsirine başlamadan önce o sûrelerle ilgili genellikle şu bilgileri vermeye çalışmaktadır:

Sûrenin nerede indirildiği, ayet sayısı, neden o ismi aldığı; başka isimlerinin olup olmadığı ve isimlerinin manası ile ilgili bilgiler, sûrenin muhtevası hakkında özet bilgiler ve varsa ele alınan sûrenin tertipte geçen sûrelerle münasebeti.

Şimşek, sûreleri tefsir ederken öncelikle âyetleri, birbirleriyle ilgileri bakımından gruplandırır. Âyet grupları arasındaki münasebeti göstermeye çalışır. Çoğu zaman, âyet grupları arasındaki münasebeti, âyet gruplarının tefsirine başlamadan önce zikreder. Bazen de bu münasebeti bir önceki âyet grubunun sonunda zikreder. Ayrıca grubu oluşturan âyetler arasındaki münasebete de değinir.

Âyetleri tefsir ederken gerekli gördüğü yerlerde kelime ve kavram izahlarına başvurur. Bazı yerlerde âyetlerin belağat açısından hususiyetleri üzerinde de durur. Şimşek genellikle Kur'ân âyetlerinin tefsiri ile ilgili, önceki müfessirlerin ifade ettiklerinden, kendisince önemli olanları özetleyip derleyerek aktarmaya çalışmaktadır. Kendi görüşlerini de ekseriyetle bu neviden alıntı ve atıflardan sonra dile getirdiği

¹ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, (I-V), (1.Baskı), Beyan Yayınları, İstanbul 2012, I, 9.

² Şimşek, I, 9.

³ Şimşek, I, 9.

⁴ Şimşek, V, 13.

⁵ Şimşek, V, 497.

⁶ Şimşek, IV, 471.

görülmektedir. Bu, Şimşek'in tefsirinde takındığı genel bir tavır olmakla beraber, onun hiç alıntı ve atıfta bulunmadan tefsir ettiği âyetler de çoktur. Şimşek'in özellikle müfessirlerin geneli tarafından kabul görmeyen veya genel kanaatin aksine olan bir görüşü benimsediği yerlerde, görüşünü daha detaylı işlediği ve deliller üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduğu dikkat çeker. Ayrıca Şimşek'in tefsirciliğinin ve tefsir metodunun temel özelliklerini bilhassa bu nevi yerlerde bariz olarak görmek mümkündür.

Şimşek'in tefsirinde yer verdiği hadisler incelendiğinde onun, en fazla Sahiheyn tabir edilen Buhârî ve Müslim'den, ardından Kütüb-i Sitte'nin diğer kaynaklarından; Tirmizî, Ebû Davûd, İbn Mâce ve Nesâî'den nakiller yaptığı görülür. Bunların dışında başta Ahmed bin (b.) Hanbel olmak üzere Suyutî, Beyhakî ve Malik'ten de nakiller yapar. İbn Kesîr de Şimşek'in hadis naklettiği kaynaklar arasındadır. Şimşek'in, naklettiği hadislerin yarısından çoğu için kaynak zikrettiği ve hadislerin metinlerini verdiği, geri kalanları için herhangi bir kaynak zikretmediği ve sadece hadislerin manasına atıfta bulunmak sûretiyle ilgili hadisleri âyetlerin tefsirinde kullandığı görülür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şimşek'in tefsirinde en çok alıntı ve atıfta bulunduğu tefsirler sırasıyla şunlardır: Taberî'nin Cami'u'l-Beyân'ı, İbn Kesîr'in Tefsiru'l-Kur'ân'ı'l-Azîm'i, İbn Atiyye'nin el-Muharraru'l-Vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz'i, Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'ı, İbn Âşûr'un et-Tahrir ve't-Tenvir'i ve Kurtubî'nin el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı. Bunların dışında, Zemahşerî, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mâturîdî, Alûsî, Kasımî, Mevdûdî, Beğavî, Reşid Rıza, Ebussuûd, Abduh, Derveze, Beydavî ve Ebû Hayyân, Şimşek'in alıntı ve atıfta bulunduğu başlıca müfessirler olarak sayılabilir. Mükâtil b. Süleyman, Şevkânî, Tabatabâî, Cessâs, Muhammed Ebû Zehra, Muhammed Esed, Süleyman Ateş ve Hayreddin Karaman da Şimşek'in yukarıda saydıklarımız kadar olmasa da, görüşlerine başvurduğu âlimler arasındadır.

1.2. HURUFU MUKATTAA' YA BAKIŞI

"Harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile" kesilmiş, ayrılmış" anlamındaki mukattaa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Mukattaa, "kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak" manasına gelen kat' kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleriyle telaffuz

edildiklerinden "*bağımsız ve ayrı harfler*" anlamında "*hurûf-ı mukattaa*" diye anılmıştır. Bu harflere aynı sebeple hurûf-ı teheccî adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından evâilü's-süver ve fevâtihu's-süver de denilmiştir. Başlangıçtan günümüze kadar yazılan Kur'an tefsirlerinde hurûf-ı mukattaa hakkındaki bilgilere genellikle Mushaf tertibinde ilk geçtiği sûre olan Bakara sûresinin başında yer verilmiştir.⁷

Bütün âlimlerin müteşâbih olduklarında ittifak ettikleri bu harflerin manaları hususunda ise birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu harflerin ne anlama geldikleri konusunda Peygamber (s.a.v.)'den bir açıklama nakledilmemiştir. Eğer Peygamber'in bu konuda bir açıklaması olsaydı, Kur'an'ı anlama konusuna çok önem veren ilk devir Müslümanları onu mutlaka naklederlerdi. Çünkü ne anlama geldikleri bilinmiyor olsaydı, en azından, Kur'an'da noksan yakalama gayreti içerisinde olanlar bunu dillerine dolar, itiraz ederlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki o dönem insanları sözün başında bu şekilde harflerin kullanılmasına alışkın idiler.⁸

Şimşek gerek Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinde, gerekse tefsirinde müstakil bir başlık altında bu konuyu ele almakta ve görüşünü belirtmektedir. Müfessirimiz ilgili harflerin Kur'an'daki kullanımları ile ilgili bilgiler verdikten sonra bu harfler karşısında âlimlerin onlara anlam vermeyenler, anlam verenler ve yorumlayanlar olmak üzere üç gruba ayrıldığını belirtir. Şimşek, anlam vermeyenlerin bu harflerin bilgisini Allah'ın kendisine tahsis ettiği ve ancak kendisinin bildiği şeklindeki görüşlerinin Kur'an'ı düşünmeye ve onu anlamaya çalışmayı öğütleyen âyetlere aykırı bulduğunu ifade eder. Daha sonra bu harflere anlam verenlerin de bir görüş üzerinde ittifak etmediklerini; birbirlerinden farklı hatta birbiriyle ilişkisi bulunmayan anlamlar verdiklerini söyler ve bunlardan meşhur olanları maddeler halinde zikredip bu görüşleri değerlendirir. Bu konuda ileri sürülmüş en meşhur görüş olarak aktardığı, bu harflerin i'caz ve meydan okuma ile ilgili oldukları şeklindeki görüşü destekleyen iki hususun bulunduğunu belirtir. Birinci husus, sûre başlarında bulunan harflerin toplamının 29 olması, Arap alfabesinde kullanılan "lamelif" de bir harf olarak sayıldığında bu sayının Arap alfabesinin harflerine eşit olması; kullanılan harflerin sayısının on dört olup alfabenin sayısının yarısına tekabül etmesi; yine Arap

⁷ Bedruddin Zerkeşi, *el-Burhân fi `ulumi'l-Kur'ân*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, I, 164.

⁸ Şimşek, I, 22.

alfabesindeki harf gruplarından her birinin harf sayısının yarısının kullanılmış olmasıdır. Şimşek'e göre diğer husus ise bu harflerin ardından umumiyetle Kur'ân'dan, onun Allah kelamı olmasından söz edilmesidir. Dolayısıyla bu harflerle anlatılmak istenen şudur: Ey inananlar Kur'ân bu harflerden oluşmaktadır. Kur'ân'ın da, sizin de kullandığınız malzeme aynıdır. O halde Kur'ân'ın Allah kelamı olmadığını iddia ediyorsanız bir benzerini getirin şeklindedir. Bu durum da söz konusu harflerin Kur'ân'ın i'cazı ile yakından ilgili olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla söz konusu harflerin Kur'ân'ın i'cazı ile ilgili oluşları görüşü, Şimşek'e göre en makul olanıdır.⁹

Genel bir değerlendirme yapacak olursak Hurufu Mukatta'dan sonra genellikle Kur'an'dan ve onun Allah kelamı olduğundan bahsedilmektedir. Yani dikkatler Kur'an ayetlerine çekiliyor ve Kur'an ayetleri doğrultusunda bir hayat isteniyor. Aynı şekilde bu harfler Kur'an'ın i'cazını ortaya koymaktadır. Yani bütün insanları benzerini getirmekten âciz bırakıp, Kur'an'la meydan okuma maksadıyla kullanılmışlardır. Öyleyse Elif Lâm Mim. Dinleyin! Şu anda Allah konuşuyor! Bu söz Allah sözüdür! Dikkatlice dinleyin ve gereğini yerine getirin manasını da ifade etmektedir.

Ebcad Hesabı Hakkındaki Düşünceleri

Alfabe harflerine birtakım sayısal değerler verilerek yapılan bir hesap olup, bu harflere dayanarak bazıları ebcad hesabı denen bir hesap ortaya koymuşlardır. Genel olarak Kur'an'ı Kerimde birtakım şifrelerin olduğu ve alfabe harflerine verilen sayısal değerlerle, bu şifrelerin çözüleceği kanaati mevcuttur. Müfessirimiz Sait hocada bu konuya tefsirinde yer verip bu tür uygulamaların doğru olamayacağını beyan etmiştir

“Harf ve rakamların birtakım gizli anlamlar taşıdığı ve şifreler içerdiği inancı Yahudi ve Hıristiyanların yanı sıra eski Uzak Doğu dinlerinde ve daha başka din ve medeniyetlerde yaygındır. Haliyle Müslümanlar arasında da bu eğilimlere sahip insanlar olmuştur ve olacaktır. Esasen peygamberlerin vefatlarının üzerinden bir müddet geçtikten ve din anlayışında bozulma ve sapmalar ortaya çıktıktan sonra özellikle dinî duyguları güçlü olan kesimlerde gizemli şeylere ve olağanüstülüklerle ilgi artar. İşte bunlardan biri de harf ve rakamları şifre olarak görmek ve onlardan birtakım anlamlar çıkarmaktır. Ebcad hesabı, Yahudilerin İbranî alfabesindeki harflere değerler vererek

⁹ Şimşek, I, 22-23; M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (11. Baskı) Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2013, 377-384.

uydurdukları bir hesaptır. Müslümanlardan tasavvufî ve bâtinî eğilimlere sahip kişiler arasında bu hesaba ilgi duyan ve onu gaybî bilgilerin şifresi olarak görenler olmuştur. Sayıları az da olsa müfessirler arasında da bu hesaba ilgi duyanlar vardır.”¹⁰

Bu hesabı kabul edenler, uydurma bir rivâyete dayanırlar. Söz konusu rivâyete göre, bir grup Yahudi Hz. Peygamber’e gelmiş ve bu sûrenin başında geçen “elif lâm mîm” harflerini kastederek, İslam ümmetinin ömrünün ebced hesabına göre sadece 71 yıl olacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara diğer sûrelerin başlarında bulunan mukattaa harfleri hatırlatmış ve onlar da, “işler karıştı” diyerek çekip gitmişlerdir.¹¹ Rivâyette anlatıldığı gibi gerçekten bu harfler İslam ümmetinin ömrünü bildiriyor olsaydı, kıyametin ne zaman kopacağını tespit etmek de mümkün olurdu. Çünkü İslam ümmeti kıyamete kadar kalıcı olacağına göre, onun ömrünü belirlemek, kıyametin ne zaman kopacağını belirlemekle aynı şeydir. En nihayetinde mukattaa harfleri bellidir ve bu harflerin ebced hesabıyla değerleri de bilinmektedir. Bunlar toplanır ve ahiretin ne zaman kopacağı tespit edilir. Nitekim bu hesabı kabul eden müfessirlerden Mukatil b. Süleyman yukarıda aktardığımız benzer bir rivâyet nakleder ve bu riâyette, bir Yahudi’nin yaptığı hesaba göre İslam ümmetinin ömrünün 734 sene olacağını nakleder.¹² Hâlbuki kıyametin ne zaman kopacağını Allah’tan başkası bilemez. Esasen sadece kıyametin ne zaman kopacağı meselesi değil, bütün gaybî konuların bilgisi Allah katındadır ve bu husus Kur’an’da açıkça ifade edilmektedir. Allah, dilediği kadarı hariç, peygamberler dışında kimseyi gaybına vakıf kılmayacağını Kur’an’da haber vermektedir. Ama bazen keşif ve keramet, bazen ebced hesabı perdesi altında, bazen de başka gerekçelerle gayb bilgisine ulaştıklarını iddia edenler olmuştur. Ne var ki bütün bu çabalar, Kur’an’ın mesajına aykırıdır. Allah, gaybı kimseye bildirmeyeceğini Kur’an’da belirttiğine göre, ne keşif ve keramet, ne ebced ve cifr hesabı, ne de başka bir şey, gaybtan haber veremez.¹³

Sait Hoca’ya göre, ebced yöntemiyle Kuran’da geçen bazı ayetler incelendiğinde, bunların anlamlarına uygun olarak birtakım tarihlere denk geldikleri iddiası veya Kur’an’da geçen bir takım kelimelerin ulaşılan bilimsel sonuçlarla uyumlu olduğunun

¹⁰ Şimşek, I, 22-23.

¹¹ Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûtî, *ed-Durru'l- Mensûr*, (I-VIII) Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983, I, 17.

¹² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, (I-III) (1. Baskı) Daru'l Kütübül İlmiyye Beyrut, 2003, I, 5.

¹³ Şimşek, I, 23.

ortaya koyulmaya çalışılması, aslında Allah'ın kelamını ulaşılan beşerî sonuçların güvenilirliğine(!) terk etmek anlamına gelen bir garabeti beraberinde getirmektedir. Ayetlerde bahsedilen olayların, ebced hesaplarıyla elde edilen tarihlerde gerçekleştiğinin sanılması, söz konusu ayetlerde olaya ilişkin gizli bir işaret bulunduğu vehmine yol açmıştır. Örneğin şöhret bulmuş bir anlatı olarak söyleneğelen İstanbul'un fetih tarihine Sebe' Süresi'nin 14. âyetinde geçen iki kelime olan "beldetun tayyibetun" ifadesinin denk geldiği ifade edilmektedir. Bu kanaât sağlıklı olmayıp bunun tarih belirlemede ve hesaplanışında önemli bir kural değişikliğine gidilerek elde edildiği görülür. Bu işlem, normal ebced kurallarıyla yapılmış olsa hesaplamada bu tarihin de tutmadığı görülecektir. Kaldı ki bizim için tarihin tutup tutmamasından öte ilâhî metinlerin bu yöntem ile yorumunun veya bir takım meydana gelmiş olaylara Kur'an ayetlerini bu yöntem ile delil getirmenin güvenilirliği noktasıdır.¹⁴

1.3. ŞİMŞEK'E GÖRE MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH KAVRAMLARI

Muhkem: "Sözlükte, sağlam, esaslı ve dayanaklı" anlamına gelir. Terim olarak, manası kolay anlaşılan, hârici bir yoruma ihtiyaç duymayan ve tek anlamı olan, ne anlama geldiği, ne anlatmak istediği ilk bakışta anlaşılan, manası açık ve net olan Kur'an'ın sarih lafızlarıdır."¹⁵

Müteşâbih: Sözlük anlamı itibariyle iki şeyin birbirine benzemesi mânâsını ifade eden (teşâbüh) masdarında türemiş ismi fâil dir. Teşâbüh de, (şibh) kökünden türetilmiş (tefâül) vezninde bir kelimedir. Anlamı iki şeyin birbirine benzemesi demektir. Buna göre birbirine benzeyen iki şeyden her birine de (müteşâbih) denilmektedir.¹⁶ "Müteşâbih kavram olarak da, manaları bilinmeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok anlama ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan ayet, kelime ya da harflerdir" şeklinde tanımlanabilir."¹⁷

¹⁴ Ramazan Yazıcı, *Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced Harfler ve Rakamlar Metafiziği Milet ve Nihal* c.8 sayı.1 2004 s.100-101.

¹⁵ Abdül Azim Zerkani, *Menahilü'l-irfan fi ulumi'l-Kur'an*, (I-III) Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut 2003 II, 168.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, (I-X) (2. Baskı) Azim yayınevi İstanbul 1992, II, 1037.

¹⁷ Zerkani, II, 169.

Muhkemin, delalet ettiği şey açık ve kolayca anlaşılabilir âyetler olduğuna ilişkin âlimler arasında ittifak vardır. Hûd sûresinin birinci âyetine göre Kur'an âyetlerinin tümünü muhkem; *“Elif, Lam, Ra. (Bu,) Ayetleri muhkem kılınmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından birer birer (bölüm bölüm) açıklanmış bir Kitap'tır.”* Zümer sûresinin 23. âyetine göre de Kur'an âyetlerinin tümünü müteşâbih saymak mümkündür. *“Allah sözün en güzelini (Kur'an'ı) müteşâbih bir kitap halinde indirdi.”* Bu iki âyetin ifadeleri arasında hiçbir çelişki yoktur. Çünkü her iki âyette de muhkem ve müteşâbih kelimeleri sözlük manalarıyla kullanılmıştır.¹⁸

Bununla beraber bu konuda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının nedeni bu iki kavramın Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetinde özel/ıstılâhî bir anlamda kullanılmalarından ileri gelir. Bu âyette müteşâbihâtın ne olduğu ile ilgili müphemlik, âlimler arasında ihtilaflara neden olmuştur. *“Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akılselîm sahipleri düşüp anlar.”* (Âl-i İmrân, 3/7) Bu âyetin tefsiri hakkında müfessirler birçok görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunun sebebi ise muhkem ve müteşâbih kavramlarına farklı anlamlar verilmesidir. Biz burada tefsir alanında otorite kabul edilen Taberin görüşlerini aktaracağız.

“Ey Muhammed, Kur'an'ı sana indiren Allah'tır. O Kur'an'ın bir kısım âyetleri açıktır, üzerinde başka türlü yorum yapılamaz. Bu âyetler, vaad tehdit, sevap, ceza, helal, haram, öğüt ve ibretleri açık bir şekilde anlatmaktadır. Bu âyetler, dinin temeli olan kitabın esasıdır. Bunlar, farzları, cezaları, hükümleri ve bütün zaruri olan hususları kapsamaktadır. Kur'an'ın diğer bir kısım âyetleri de müteşâbihtir, anlaşılması güçtür. Kelimeleri birbirine benzemekte fakat mânâları değişiktir. Kalplerinde haktan ayrılma, doğrudan sapma eğilimi bulunanlar bu müteşâbih âyetlere uyarlar. Bunların gayesi karışıklık meydana getirmek, fitne çıkarmak ve Allah'ın, muhkem âyetlerle açıkladığı doğru izahı bırakıp âyetleri, kendi arzu ve isteklerine göre yorumlamaktır. Hâlbuki bu müteşâbih âyetlerin mânâlarını yalnızca Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olan sağlam

¹⁸ Demirci, s. 153.

bilgili âlimler ise şöyle derler: "Biz, müteşâbih âyetlerin izahını bilmemek te muhkem ve müteşâbih olan bütün âyetlerin rabbimiz katından geldiğine kesinlikle iman ederiz." Allanın kitabındaki müteşâbih âyetler hakkında herhangi bir şey söylemekten çekinen ve bunlardan öğüt alanlar ancak akıl sahibi olan kimselerdir."¹⁹

Âlimlerin görüşleri tahlil edildiğinde, ileri sürülen bu görüşlerden şu neticeleri çıkarmak mümkündür:

1. Muhkem, mânaya delâleti başka beyana ihtiyaç duyurmayacak ölçüde açık olan lafızlardır. Müteşâbih, mânası insanların tamamına veya birçoğuna kapalı ve ayrıca beyana muhtaç olan lafızlardır. **2.** Muhkem tek mânalı olup te'vile ihtiyaç duyurmayan, müteşâbih birden fazla mânaya ihtimalli olup kolayca anlaşılabilen lafızlardır. **3.** Muhkem, kendisiyle ne kastedildiği delâletinin açıklığı sebebiyle veya te'vil yoluyla anlaşılabilen, müteşâbih, hurûf-ı mukattaa ve kıyamet vakti gibi mânası ancak Allah tarafından bilinen lafızlardır. **4.** Muhkem farzları, helâl ve haramları, va'd ve va'di bildiren, müteşâbih kıssaları ve misalleri içeren; **5.** Muhkem hem iman edilen hem kendisiyle amel olunan, müteşâbih amel olunmayıp sadece inanılan lafızlardır."²⁰

1.3.1. Müteşâbihlerin Çeşitleri

1. Mutlak müteşâbihler: Beşerin gücü dâhilinde olmayıp hakikat ve mahiyetlerini yalnızca Allah Teâlâ'nın bildiği müteşâbihlerdir. Meselâ Allah'ın sıfatları, ahiret ahvali, ruh, sûr, gibi konular bu kapsama girmektedir.

2. İzâfi müteşâbihler: Kastedilen mananın anlaşılmasında bir delile veya hârici bir açıklamaya ihtiyaç duyulan müteşâbihlerdir. 2.a: Lafzi müteşâbihler: Lafzın ya garip ya da müşterek olması durumunda söz konusudur. Bu sebeple lafzi müteşâbihler iki kısma ayrılır. 2.a.a. Garip lafızlar: Kur'ân'ın bazı kelimelerinin garabetten dolayı müteşâbih olması. 2.a.b. Müşterek Lafızlar: Kelimenin birden fazla manaya gelmesi durumunda söz konusudur. 2.b. Mânevi Müteşâbihler: Müteşâbihlik bazen de ayetlerin manalarında

¹⁹ Ebu Cafer Taberi, *Cami'ul Beyân an Tevil'il Kur'ân*, (I- XXX) Dârü İhya Beyrut 2001, II, 200-202.

²⁰ M.Zeki Duman, "Müteşâbihâtın Te'vili", *Bilimname*, 2005, 3(9), 13-37; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV, Ankara 2006, 31, XVI, 581.

görülebilmektedir. Bu söz konusu ayetlerin mana bakımından açık olmamalarından veya birden çok anlam ifade etmelerinden kaynaklanmaktadır.”²¹

Şimşek’in Müteşâbih Anlayışı

Müteşâbih ayetlerin anlaşılıp, anlaşılamayacağı konusu âlimlerimiz tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Cumhur ulemâ müteşâbihlerin anlaşılamayacağını savunmaktadır. Müfessirimiz ise Müteşâbihatın anlaşılabilirliğini belirtmektedir.

Müteşâbih manası anlaşılmayan değildir diyen Müfessirimiz, müteşâbih âyetlerin farklı anlamlara çekilebilecek âyetler, muhkem âyetlerinse müteşâbihlerin aksine, başka anlamlara çekilemeyen ayetler olduğunu söyler. Yine muhkem ayetlerin anlamları açık, müteşâbih âyetlerin doğru anlaşılmasına kaynaklık eden âyetler olduklarını, dolayısıyla müteşâbih âyetlerin, muhkem âyetlere başvurularak anlaşılması gerektiğini söyler.²² Müteşâbihatın anlaşılmasında dikkat edilmesi gereken çok önemli husus onun, muhkem ayetler ışığında anlamaya çalışmaktır.

Sait Hoca müteşâbihatın anlaşılması meselesinde netice olarak şunları ifade eder: “Kur’ân âyetleri üzerinde düşünülün ve anlaşılın diye indirildiğinden müteşâbihler de anlaşılabilir durumdadır. Nitekim birçok âyette Kur’ân’ın okunup anlaşılmak üzere indirildiği ifade edilmekte ve bu husus ifade edilirken muhkem- müteşâbih ayrımı yapılmamaktadır. Ancak müteşâbih, ıstılah olarak daha çok Allah’ın sıfatlarıyla ilgili âyetler için kullanıldığından müteşâbihlerin anlaşılabilirlik meselesi hassasiyet kazanmaktadır. Allah’ın sıfatlarından bahseden âyetlerin anlaşılır olmaları, bu âyetlerde söz konusu edilen sıfatların keyfiyetlerinin de insanlar tarafından bilineceği anlamına alınmamalıdır. Allah’ın zâtının keyfiyeti nasıl bilinemiyorsa, sıfatlarının da keyfiyeti bilinemez. Sıfatların te’vilinden yana olanların içine düştükleri hata da keyfiyeti kendilerine problem etmeleridir.”²³

Müteşâbih ayetlerin Kur’ân da yer almasının bir takım hikmetleri vardır. Çünkü Kur’an da yer alan her şey, biz anlayamasak ta, kavrayamasak ta mutlaka bir sebebe bir hikmete bağlıdır. Bu hikmetlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

²¹ Demirci, s. 159-161.

²² Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, (5. Baskı) Kitap Dünyası Yayınları İstanbul 2012, s. 44.

²³ Şimşek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 70.

1.Müteşâbihlerin Kur'an da yer almaları, insan için bir imtihan vesilesidir.²⁴ Çünkü bu nevi ayetler, insanın ğayba imanının ölçüsünü ortaya koyarlar.

2. Müteşâbihâtın Kur'an'da yer almasının hikmetlerinden biri de, söz konusu âyetlerin, ne derece kabiliyetli ve bilgili olursa olsun insana, hem âcizliğini ve cehâletini göstermesi hem de Allah Teâlâ'nın kudretini ve ilminin yüceliğini idrâk ettirmesidir.²⁵

3.Şayet Kur'ân ayetlerinin hepsi muhkem olsaydı, bu durum tek bir görüşün ortaya çıkmasına imkân vermiş olacaktı.²⁶

4.Müteşâbih ayetler sebebiyledir ki, Kur'ânı ezberlemek ve muhafaza etmek kolaylaşmıştır. Şayet müteşâbih ayetler, ihtivâ ettikleri manaları, genişçe ele almış olsalardı o takdirde Kur'an, birkaç cilt olabilirdi ki böylesine hacimli bir kitabı ezberlemek zor olurdu.²⁷

1.4. MÜFESSİRİMİZİN ESBÂBÜN-NUZÛL'E BAKIŞI

Lügat Anlamı: Esbabu'n-nüzül, "esbab" ve "nüzül" kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkididir. Bu terkipte yer alan "esbab", "sebeb" kelimesinin çoğuludur. Sebeb lügatte metot, yol, ip, işaret, vesile ve vasita manalarına gelir.²⁸ Ayrıca arzu edilen amaca ulaştırın her şeye "sebeb" denilmektedir. Ancak esbabu'n-nüzül terkinde yer alan "sebeb" sözcüğü, burada "bir neticenin meydana gelmesi için şart olan şey" manasında felsefi bir anlam taşımayıp, Kur'an'ın bir kısım ayetlerinin inmesine vesile olan ortam demektir.²⁹ "Nüzul" kelimesi ise, yukarıdan aşağıya inmek veya iniş manasını ifade etmektedir. Aynı kökten türemiş olan "inzal" ve "tenzil" mastarları da indirmek manasına gelir. Ancak "inzal" topyekûn indirme, "tenzil" ise parça parça indirmek demektir.³⁰

Terim Anlamı: Kısaca "ayetlerin iniş sebepleri" anlamına gelen "esbabu'n-nüzul" terimiyle ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlar yoluyla esbabu'n-nüzülün nasıl

²⁴ Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 44-45.

²⁵ Zerkani, II, 282; Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 44-45.

²⁶ Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s.44-45.

²⁷ Zerkani, II, 285.

²⁸ Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi ğaribi'l-Kur'an*, tahkik: Muhammed Halil İtani. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 2010, s. 220.

²⁹ Suat Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, (3. Baskı) Ensar Neşriyat İstanbul 1983, s. 90.

³⁰ Rağıb el-İsfahani, s. 489.

algılandığını, dolayısıyla konusunu ve amacını tespit etmek mümkündür. Kur'an'ın bir kısım ayetleri ya meydana gelen herhangi bir hadisenin hükmünü açıklamak yahut da Hz. Peygamber'e sorulan bir soruya cevap teşkil etmek üzere iniyordu. İşte bu tür ayetlerin inişine sebep olan hadise ve sorulara esbabu'n-nüzül denir.³¹

Esbâbün-nuzûl, Kur'an'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Ama dikkat edilmesi gereken bir hususta şudur ki; bir ayetin nüzul sebebi sadece o olay ile ilgili değildir. Müfessirimiz 'de bu konuya dikkat çekerek bizleri daha önceki müfessirler gibi uyarmaktadır. Şimdi müfessirimizin bu konuda ki görüşlerine yer vereceğiz.

Müfessirimiz, her şeyden önce Kur'an'ı belirleyen şeyin indiği dönemin toplumsal şartları olmadığını, şâyet bu sebepler ve şartlar olmasaydı onlarla ilgili indirilmiş olan âyetler de indirilmeyecekti demenin doğru olmadığını belirtir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in indirilmeden önce Levh-i Mahfuz'da bir bütün olarak mevcut olduğunu ifade eder. Bu nedenle Kur'an âyetlerinin bir kısmının belli olaylar üzerine indirilmesinin Yüce Allah'ın sınırsız bilgisi ile izah edilecek bir şey olduğunu söyler.³² Müfessirimiz nüzûl sebeplerinin tefsirlerde çokça zikredilmelerinin Kur'an'ın evrenselliğine gölge düşürdüğünü en azından bazı okuyucuların zihninde evrensel olmadığı izlenimini uyandırdığına işaret eder. Oysa Kur'an'ın kendisinin, istisnalar hariç belli olaylar üzerine indirilmiş olan âyetlerde bile, olayın geçtiği yerin, zamanın ve hatta olaylarla ilgili şahısların zikredilmediğini bunun da söz konusu âyetlerin evrenselliğine zarar getirme endişesinden kaynaklandığını belirtir.³³

Nüzûl sebeplerinin Peygamberimizin bu konudaki bilgilendirmelerinden değil de, bunların Sahâbe ve Tabiunun değerlendirmeleri ve Kur'an'ı tefsirleri mertebesinde olduğunu belirtir. Nitekim Şimşek tefsirinde de nüzûl sebebinin, Kur'an'ın kendisinde bildirilmesi halinde kesin delil ifade edeceğini belirtir. Bunun dışında kalan ve rivâyet şeklinde bize aktarılan hususların kesin delil olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder. Sahâbe ve Tabiunun Kur'an'ı nasıl anladıklarının tabi ki bizler için önemli olduğunu belirten Şimşek, nüzûl sebeplerinin olmazsa olmaz şeklinde bir şart olarak ileri sürülmelerine karşı çıkar, bunun doğru olmadığı söyler. Hatta geçmişi ve onlardan gelen

³¹ Şimşek, s.271; Demirci, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 12 1993- 1994, s. 8.

³² Şimşek, II, 109.

³³ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 271; Demirci, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 12 1993- 1994 s. 7.

rivâyetleri yüceltmenin, onlara takılıp kalmanın bir sonucu olarak bazen nüzûl sebebiyle ilgili olarak nakledilen bir rivâyetin âyeti sınırladığına, belki ayeti anlamada zorluk çıkardığına dikkat çeker.³⁴

Sait Şimşek Hoca'nın nüzûl sebeplerinin kullanılması ile ilgili yaptığı bu uyarılara tefsirinde kendisinin dikkat ettiğini söylemek mümkündür. Müfessirimiz, gereken yerlerde âyetin hükmünün umumi olduğunu belirtmiş ve âyeti günümüzle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla tefsirinin yüzü aşkın yerinde, âyetlerin sebab-i nüzûlüne değinmiştir. Bununla beraber Şimşek'in, kimi müfessirlerin yaptığığının aksine sebab-i nüzûle büyük bir mana ve işlev yüklediği söylenebilir.

1.4.1. Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbabu'n-Nüzûl Rivayetleri

Esbabu'n-nüzûl rivayetlerinin Kur'an'ın anlaşılmasındaki sonuçlarını tesbit edebilmek için söz konusu rivayetleri bilmenin manayı kavramadaki rolüne bakmak gerekmektedir. Şurası muhakkak ki, esbabu'n-nüzûl rivayetleri Kur'an'ın anlaşılması sürecinde izlenen bir yoldur. Ancak bu yolun sağlıklı sonuçlara götürebilmesi için metot çok önemlidir. Âlimler esbab-ı nüzul rivayetlerini ele alırken elbette bazı ilkeler tespit etmişlerdir. Ancak bunların bazen yetersiz kaldığı da bir vakıdır. İşte bu sebepten dolayıdır ki esbabu'n-nüzûl rivayetleri Kur'an'ın anlaşılmasında olumlu sonuçlar doğurduğu gibi bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bunları ayrı ayrı ele almak için konuyu iki başlık altında incelemek istiyoruz.³⁵

Esbabu'n-Nüzûl Rivayetlerinin Olumlu Sonuçları

Kur'an'ı anlama ve açıklama bakımından nüzul sebeplerini bilmenin birçok olumlu tarafları vardır. Ancak burada dikkat edilecek en önemli husus, nüzul sebeplerinin alındığı kaynakların sahih ve güvenilir olmasıdır. Yoksa yanlış düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olunur. Nüzul sebeplerini bilmenin olumlu sonuçlarını şu şekilde sıralaya biliriz.

³⁴ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 273-274.

³⁵ Şimşek, II, . 109; Demirci, Marmara üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi Sayı: 12 1993- 1994 s.17.

1. Hükümlerin konulmalarına sebep olan hikmetleri bilmek.³⁶ Şüphesiz hikmeti bilmek, mümini hükümleri yerine getirmeye ve Allah'ın emrettiği şeylerle amel etmeye teşvik eder. Çünkü bu durumda mümin, söz konusu hükümlerin yerine getirilmesi neticesinde ortaya çıkacak yararları görmekte hiçbir güçlük çekmez. İşte o zaman da Allah' a olan imanı güçlenmiş olur.³⁷

2. Ayetlerin ihtiva ettikleri manalara vakıf olup müşkülleri halletmek.³⁸ Kur'an'da öyle ayetler vardır ki, onların manaları ancak nüzul sebepleri bilindiği takdirde anlaşılabilir. Eğer bu sebepler bilinmezse, o zaman ayetleri anlamada hata söz konusu olur.

3.'Hasr" şüphesini ortadan kaldırmak.³⁹ Hasr, bir şeye mahsus kılma, sınırlama anlamına gelir. Yani bir ayetin nüzulüne sebep olan olayı, sadece o nüzul sebebine bağlamak. Bazı Kur'an ayetlerinden ilk bakışta "hasr" manası anlaşılabilir. Ancak nüzul sebepleri bilinince bu tür şüpheler ortadan kalkar ve hükmün sadece ayette zikredilen hususlardan ibaret olmadığı anlaşılmış olur.⁴⁰

4.Kur'an'ın ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak. Zira nüzul sebeplerini bilmek, ayeti işiten kimse için vahyi tespit ve anlayışta kolaylık sağlar. Çünkü sebeplerin sonuçlara, hükümlerin olaylara, olayların da şahıslara zaman ve mekânlara bağlanması, eşyanın zihinde yer etmesi ve gerektiğinde kolayca hatırlanabilmesi için birer sebeptir.⁴¹

5.Asr-ı saadette meydana gelen bazı olayların mahiyetini öğrenmemize yardımcı olur. Örneğin İfk hadisesinde olduğu gibi.⁴²

Esbabu'n-Nüzül Rivayetlerinin Olumsuz Sonuçları

1. Âyetleri nüzûl sebepleri çerçevesinde değerlendirmek suretiyle onları esbâb-ı nüzul kabul edilen özel olay ve tarih şartlarla sınırlı görmek, böylece ilâhî mesajı genel ve ebedî maksatlarından uzaklaştırmak.

³⁶ Suyûtî, *El- İtkan Fi Ulumil- Kuran*, (I-III) Darü'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, I, 38.

³⁷ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.273.

³⁸ Suyûtî, *El- İtkan Fi Ulumil- Kuran*, I, 38.

³⁹ Zerkeşi, I, 23.

⁴⁰ Zerkeşi, I, 23.

⁴¹ Zerkani, I, 113.

⁴² Zerkani, I, 113.

2. Yorum zenginliğine engel olmak.

3. Müfessirleri gereğinden fazla meşgul ederek onların mesailerini verimsizleştirmek.

4. Ortaya çıkan birtakım yeni problemlerin Kur'an'ın genel perspektifi içinde değerlendirilmesine engel olmak.”⁴³

Sonuç olarak anlıyoruz ki, nüzul sebepleri Kur'an'ın anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken bir bilgi kaynağıdır. Dikkat edilmesi gereken bu konuda yapılan rivayetlerin sahih olması, bir de bir sebebe bağlı olarak inen bir ayetin sadece o sebeple ilgili olmayıp bütün muhatapları ilgilendirmesidir.

1.5. ŞİMŞEK'İN KUR'ÂN KISSALARINA BAKIŞI

a)-Sözlük Anlamları: Arapça'da “k-s-s” kökünden gelen “kassa” fiili ve aynı kökten türetilen “kasas” ve önemli şahsiyetlerin durumunu açıklamak için kullanılan “kıssa” bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek.⁴⁴ “Birine bir haber bildirmek, anlatmak ve hikâye etmek, anlamları için kullanılır. Yüce Allah kıssayı; akıllılar için ibret, öğüt ve geleceğe ışık tutma, anlatılanların uydurmadan uzak, önceki kitapları doğrulayan, her şeyi açıklayan ve inananlar için kılavuz olarak tanımlar.”⁴⁵

b)-Terim Anlamı: Kur'ân'da yer alan ve yukarıda belirtilen anlamlardan hareket ederek bir tanım yapılacak olursa kıssa; geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını aktarmak şeklinde ifade edilebilir. Kıssaların, “Kur'an'da “haber” kelimesiyle de sıkça ifade edildiği görülmektedir. Kur'an'daki bu haberler tarihte meydana gelmiş olayları anlattığı için gerçek kıssalar, hayal ürünü olanlarına ise hikâye denilmektedir. Kelimenin etimolojik yapısında bulunan iz takip etmek anlamı, önemli manalardan birini oluşturur.”⁴⁶ Buna göre kıssa, insanların hayatları için ders alması gereken güzel tasvir ve haberlerdir. Kur'an'da anlatılan kıssalar önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an geçmiş ümmetlerden bahsederken kıssalara çokça başvurmuştur.

⁴³ Demirci, s. 220.

⁴⁴ Râgıp İsfahânî, s. 610.

⁴⁵ Râgıp İsfahânî, s. 611.

⁴⁶ Râgıp İsfahânî, s. 610; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.342.

Bu bilgileri verdikten sonra şimdi de müfessirimizin Kur'ân kıssaları ile ilgili görüşlerine ve tefsirinde bunlara nasıl yer verdiğine bakabiliriz. Şimşek Kur'ân'ın temel özelliklerinden biri olan hidâyete dikkat çeker. İnsanların eğitilmelerinin ve hidâyete kavuşturulmalarının değişik eğitim yöntemlerine başvurmayı gerektirdiğini ifade eder. Toplumlara hâkim değişmez kanunlar bulunduğuna göre de geçmiş toplumların başından geçen olayların gelecek toplumların eğitiminde başvurulması gereken hususlar olduğunu; Kur'ân-ı Kerim'in de buna sık bir şekilde başvurduğunu söyler. Şimşek, Kur'an'da geçen kıssaların gayelerini şu iki maddede özetler: Birincisi Peygamber'i teselli etmek; ikincisi ise insanları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak.⁴⁷ Ayrıca müfessirimiz, bu iki temel amacın yanında anlatılan kıssalardan şunların da amaçlandığını söyler: "İman edenler bilsinler ki iman-küfür mücadelesinde iman edenler tarih boyunca galip gelmişlerdir. Ayrıca iman etmeyenler de bilsinler ki inanmayanların cezalandırılmaları hep âhirete ertelenmiyor, bazen bu dünya hayatında da cezalandırılıyorlar."⁴⁸

Kıssaların Kur'ân'da nakledilmelerinden maksadın, tarihi bilgiler vermek veya ne olmuşsa onu anlatmak olmadığını ifade eden Şimşek hoca görüşlerini şöyle sürdürür: Kıssalar ibret, öğüt, nasihat ve uyarı niteliğinde nakledilmişlerdir. İndirildikleri dönemin şartlarıyla uyum içerisinde olan kıssaların amacı indikleri döneme ve geleceğe ışık tutmaktadır. Yani indikleri dönemde ve gelecekte o kıssada anlatılanlara benzer durumlar vardır. Kıssaların Kur'ân'da yer almalarının bir gayesi de Hz. Peygamber'i teselli etmektir. Kur'ân-ı Kerim'in dikkatleri nakledilen kıssadan alınacak ibrete yoğunlaştırmak için pek çok kıssasında yer, zaman ve şahıs isimlerine yer vermemiştir. Ancak kıssadan çıkarılacak ders ve ibrete bir katkıları olacaksa onlara yer vermiştir. Bunun amacı da anlatıma zenginlik ve evrensellik katmaktır. Kur'ân kıssaları gerçek hayattan alınmıştır.⁴⁹ Şimşek, kıssaların anlatımındaki amacın yaşanmakta olan hayata yön vermek ve onu düzenlemek olduğunu; kıssaların, geçmişin şimdiki zamana uygulaması olduğunu ifade eder. Yine dikkat çeken önemli bir husus da Şimşek'in bütün tefsirinde uygulamaya çalıştığı gibi, kıssa âyetlerinin tefsirinde de sözü günümüze

⁴⁷ Şimşek, II, 645.

⁴⁸ Şimşek, I, 109,132, 278; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 63-67.

⁴⁹ Şimşek, II, 607.

getirerek, olayı yaşadığımız çağ ile ilişkilendirmesi, günümüzdeki bazı düşünce ve uygulamalara dikkat çekmesi ve birtakım uyarılarda bulunmasıdır.⁵⁰

Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların nakledilme amaçları ve gayeleri genel olarak "Kur'ân'ın indiriliş maksatlarını gerçekleştirmek" olarak ifade edilmişse de muhtelif ve tafsilatlı izahlar da yapılmıştır. Bu hedefleri maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1. Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek.
2. Hz. Peygamberi ve müminleri teselli etmek.
3. Muhatapları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak.
4. İslâm'ın ve Kur'an'ın evrenselliğini ortaya koymak.
5. Semâvî dinlerin esasta bir olduğunu beyan etmek.⁵¹

Netice olarak, kıssalar Kur'an'ı Kerimin anlaşılmasında ve Kur'an'dan ibret alınmasında önemli yer tutmaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz birkaç husus vardır. Kur'an'ı Kerimde anlatılan kıssalar hangi ortamda indirilmişse o ortamda meydana gelen olaylara ışık tuttıkları gibi Kur'an'ı Kerim'in indirilişinden sonraki dönemlere de ışık tutar. Diğer bir husus ta kıssalarda anlatılan bilgilerle yetinmektir. Genel olarak baktığımızda ayetlerde anlatılan ile yetinilmeyip farklı arayışlar içine girildiği gözlenmektedir. Bu da İsrâiliyat'ın tefsirlerimizde çokça yer almasına sebep olmaktadır. Kıssaların o yaşandığı dönme ait olduğu gibi, günümüzde bize anlattıkları çok şeyler olduğu da unutulmamalıdır. Kur'an'da anlatılan kıssalar gerçekte var olan olaylardır.

1.5.1. Kur'an Kıssalarının Gerçekliği

Kur'an'la ilgili ve Kur'an'ın kendisine dayalı çalışmalarda, kıssalarının gerçek olup olmadığı tartışması güncel bir meseledir. Muhammed Ahmet Halefullah tarafından hazırlanan *el-Fennu'l- Kasasi fil-Kur'an* isimli doktora çalışması bu meseleyi gündeme getirmiştir. Müellif bu eserinde Kur'an kıssalarının tamamen edebî kıssalar olduklarını; onlarda söz konusu edilen olayların gerçekten vuku bulmuş olup olmadığının göz önünde bulundurulmadığını ileri sürmektedir. Bu iddia, o yıllarda geniş yankılar

⁵⁰ Şimşek, I, 116, 125, 133-134, 266, 335, 369, 372, 374, 410.

⁵¹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 341.

uyandırmış, lehinde ve aleyhinde birçok makale yazılmıştır. Bu dönemden sonra, Kur'an kıssaları konusunda çalışma yapan herkes bu meseleye de yer vermek zorunluluğunu hissetmiştir. Bizde çalışmamızın bu bölümünde bu konuya değineceğiz. Önce Halefullah'ın iddialarına ver verip daha sonra müfessirimiz Sait hocanın bu iddialara verdiği cevapları aktarmaya çalışacağız.

Halefullah'ın en güçlü iddiasına göre birçok ayette müşriklerin Kur'an hakkındaki "evvelkilerin masalları -*esatîru'l-evvelin* nitelemelerine yer verildiği⁵² halde, hiçbir ayette bu iddiaları reddedilmiş değildir. Sadece Kur'an'ın başkası tarafından Muhammed'e yazdırıldığı iddiaları reddedilmektedir. Halefullah bu görüşünden hareketle şu sonuca varır: "Kur'an da masal bulunduğunu söylemeyi sakıncalı bulmuyoruz. Bunu söylediğimiz zaman da Kur'an'ın herhangi bir nassına aykırı bir şey söylemiş olmuyoruz."⁵³

Halefullah'a göre Kur'an-ı Kerîm, tarihî meselelerden bahsederken indiği toplumun bu vakıalar hakkındaki malumatını malzeme olarak kullanmakta ve onları edebî bir üslup içerisine sokarak vermek istediği talimat ve öğütlere vesile kılmaktadır. Bu sebeptendir ki Kur'an, naklettiği olayların vuku bulup bulmadığına gerçekte uyuşup uyuşmadığına önem vermez.⁵⁴

Müfessirimiz Halefullah'ın bu iddiasına Kur'an ayetleriyle şu şekilde cevap verir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, Halefullah'ın iddiasının aksine, müşriklerin, "evvelkilerin masalları" nitelemelerini açık bir şekilde reddetmektedir. Halefullah'ın da kendisine destek olarak naklettiği bir ayette şöyle buyurulmaktadır: "*İnkâr edenler, "Bu Kur'an, onun uydurduğu, birilerinin de bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmededen ibarettir" dediler; böylece onlar açık bir haksızlık ve iftirada bulunmuş oldular. Yine dediler ki: "Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!" De ki: "Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."* (Furkan 25/4-6) Ayetler, sadece, Kur'an'ın başkaları tarafından Muhammed'e yazdırıldığı iddiasını değil, "evvelkilerin masalları" nitelemesini de reddetmektedir. Allah'ın "göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bildiğine dikkat çekilmesi, bunun açık bir delildir. Başka bir yerde

⁵² En'am 6/25 Enfal 8/31 Nahl 16/24 Furkan 25/5 Neml 27/68 Ahkaf 46/17.

⁵³ Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennu'l- Kasasi fil-Kur'an* Kahire 1972 s.178-180.

⁵⁴ Halefullah, s.254-255.

de şöyle buyurulmaktadır: “Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğunda "eskilerin masallarını!" diye cevap verirler. Sonuç olarak, kıyamet gününde kendi günahlarını eksiksiz yüklendikleri gibi bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da yüklenmiş oldular. İşte gör yüklendikleri şey ne kötüdür.”(Nahl 16/24-25) Bu âyetlerde Yüce Allah, Kur’an için “evvelkilerin masalları” iddiasında bulunanların cezalandırılacaklarını açıkça ifade etmektedir. Bu iddiayı ileri sürenler şayet hak olan bir şeyi söylüyorlarsa, niçin bu söyledikleri bir suç olarak değerlendiriliyor ve cezalandırılacakları ifade ediliyor? Ayrıca hemen hemen bütün kıssalardan sonra bu kıssaların gayb haberlerinden olduğu, bu olaylar vuku bulduğunda Muhammed’in orada hazır bulunmadığı vurgulanıyor.⁵⁵

Halefullah’ın iddialarından biri de Kur’an’ın yaşanmamış birtakım uydurmaları nakletmek zorunluluğunun bulunduğu şeklindedir. Çünkü Muhammed’in (s.a.s.) peygamberliği ispatı bazen bu uydurma şeyleri nakletmeye dayalıydı. Yahudiler, müşrik Araplar’a, Muhammed’in peygamberliğinin gerçek olup olmadığını ortaya çıkarmaları için birtakım taktikler öğretiyorlardı. Bu cümleden olarak onlara bazı kıssaları öğretiyorlar ve "Eğer Muhammed bu anlattıklarımızı aynen anlatacak olursa bilin ki o peygamberdir." diyorlardı. Bu sebeple Kur’an, ister istemez, ehl-i kitabın anlattıklarını aynen anlatmak mecburiyetinde kalıyordu.⁵⁶

Hem Kur’an’da hem de Kitab-ı Mukaddes’te zikredilen herhangi bir kıssayı karşılaştığımızda bu iddianın gerçek dışı olduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü her kıssada az veya çok farklılıklar mevcuttur. Şayet her iki anlatım arasında tam bir uyum olsaydı, belki o zaman bu iddia değer kazanır ve üzerinde durmaya değer bir iddia olurdu. Kaldı ki arada tam bir uygunluk olsaydı bile kesin bir delil olamazdı. Çünkü ne de olsa Tevrat da İncil de asılları itibariyle ilahî kitaplardır. Kur’an hiçbir zaman bu kitapların tümünden değiştirildiklerini ve bütünüyle tahrife uğradıklarını iddia etmiş değildir. Hem Kur’an’ın, ehl-i kitabın söylediklerine uyduğunu nasıl iddia edebiliriz ki onlar, Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğunu iddia ettikleri halde Kur’an bunu kesinlikle reddetmektedir. Onlar, kendilerinin Allah’ın sevgili kulları olduklarını iddia ettikleri halde, Kur’an bunu yalanlamaktadır.⁵⁷

⁵⁵ Şimşek, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, s.46-47.

⁵⁶ Halefullah, s.21-22.

⁵⁷ Şimşek, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, s.48.

Halefullah'ın iddialarından bir diğeri ise Kur'an'da tekrar edilen kıssaların, her tekrar edildiklerinde farklı lafızlarla anlatılmalarıdır. Buradan hareketle o, Kur'an kıssalarının tamamen edebî kıssalar olduklarını, olayın gerçekliğini ön planda mütalaa etmediklerini, hatta gerçekleri göz ardı ettiklerini savunmaktadır.⁵⁸

Burada Halefullah'ın bu iddiasını tartışmadan önce kıssaların Kur'an'daki konumları üzerinde biraz durmakta fayda var. Kur'an kıssalarında olay unsuru, şahıs, mekan ve zaman unsurlarından meydana gelir, önemli olan, kıssadan alınacak ibrettir. Bu sebeple bir kıssa, birkaç yerde değişik açılardan ele alınarak tekrar edilir. Her zikredilişin farklı bir münasebeti vardır.⁵⁹ Mesela yeniden dirilmeyi konu alan Hz. İbrahim'in, kuşlarla ilgili kıssası Bakara suresinde, (Bakara 2/260) Peygamberin (s.a.s.) gönlünü yatıştırma ve azmini tazelemeyi hedef alan kıssası Hud suresinde, (Hud11/69/76) putlarla mücadeleyi konu alan kıssası da Enbiya suresinde Enbiya (21/51-69) zikredilmiştir. Eğer bu kıssalarda hedef, Hz. İbrahim'in şahsını anlatmak olsaydı, hepsi bir arada zikredilirdi. Kıssalarda hedef, şahısların hayatlarını anlatmak olmadığından bu kıssaların her biri, ayrı bir surede ve surenin temel konusuyla ilgili yönleriyle anlatılmıştır. Ayrı ayrı olaylar için bu durum söz konusu olduğu gibi aynı olayın muhtelif surelerde Halefullah'ın vâkiilik konusundaki itirazı da bu noktayla ilgilidir. Aynı olayın farklı lafızlarla anlatılmış olması ya da kıssada konuşturulan şahısların bu konuşmalarının aynı lafızlarla verilmemesi ona göre kıssalarda gerçekliğin aranmadığına dair delildir.⁶⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'an'ın yarıdan fazlasını oluşturan kıssaların vukuu üzerinde Halefullah tarafından oluşturulan "sistemik tarihselcilik" anlayışı, Kur'an'ın nüzul tarzını, nüzul sebeplerini ve Kur'an'ın, geçmiş ilahi kitaplarla olan bağlamını nazarı dikkate almayan, Kur'an penceresinden bakıldığına olumsuz bir yaklaşımdır. Kıssa anlatımı, Kur'an açısından amaç değil araçtır. Muhataplara hakla bâtili fark ettirmenin ve müşahhas örneklikler üzerinden, her durumda istikamet üzere olmanın nasıl olacağını anlatıldığı olaylardır. Bu sebeple Kur'an kıssaları tarihsel bir kronoloji vermez, Kur'an kıssalarında zaman mefhumu hiç yoktur, yer ve şahıs isimleri de

⁵⁸ Halefullah, s.131.

⁵⁹ Muhammed Mahmud Hicâzi, *el- Vahdetu'l Mevzu'iyye fi'l Kur'an'il Kerim*, Kahire 1970 s.291.

⁶⁰ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.50.

gerekmedikçe yer almaz. Bununla birlikte Kur'an kıssaları asla bir kurgu veya sembolik anlatımlar değil, bizatihi yaşanmış hayat kesitlerinin aktarımıdır.⁶¹

1.6. ŞİMŞEK'İN İSRÂİLİYYAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kur'an kıssalarından bahsederken İsrailiyat konusunu da işlemek, bir zorunluluktur. Çünkü tefsir kitaplarında nakledilen İsrailiyat'ın hemen hemen tamamı kıssalarla ilgili bölümlerde geçmektedir.

İsrailiyât, İsrâiliyye kelimesinin çoğulu olup İsrâilî bir kaynaktan rivâyet edilen kısya veya hadiseye denir. İsrailiyât, her ne kadar aslen Yahudi kaynaktan rivâyet edilen kıssalar anlamına gelse de, tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi Yahudi kıssalarından daha geniş bir manada kullanmışlardır. Bu halde İsrailiyât terim olarak ister Yahudi ister Hıristiyan, isterse de bunların dışında bir kaynaktan rivâyet edilmiş olsun tefsir ve hadise girmiş olan her türlü eski hikâye ve bilgi manasına gelir. Hatta bazı müfessir ve muhaddisler kelimenin anlamını daha da genişleterek gerek Yahudi gerekse bunların dışındaki İslâm düşmanlarının gayretiyle, hiçbir kaynaktan aslı olmayan haberlerden tefsir ve hadise sokulmuş olan bütün rivâyetleri ve haberleri İsrailiyât olarak değerlendirmişlerdir.⁶²

İsrailiyâtın İslâm kültürüne karışma nedenleri konusunda İbn Haldun, Arapların bedevi ve ümmî olmalarıyla beraber, insanın arzu duyduğu, kâinatın yaratılış sebebi, yaratılışın başlangıcı, varlığın sırları gibi konularda bilgi sahibi olmayı arzu ettiklerinde onu önce Kitap Ehl-i olanlara sormaları ve onlardan istifade etmelerini gösterir. Yine Ehl-i Kitaptan bazı önemli din bilginlerinin İslâm'a girmiş olmaları; İslâm'ın evrensel bir din olması çerçevesinde İslâm'ın Ehl-i Kitaba da tebliği ve bu anlamda meydana gelen etkileşim de İsrailiyâtın İslâm kültürüne giriş sebepleri arasında sayılabilir.⁶³ İsrailiyâta dair bilgilerden hangilerinin kullanılıp hangilerinin kullanılmayacağı hususunda İslâm âlimleri arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslâm kaynaklarında birbirinden farklı iki yönde rivâyetin bulunması, İsrailiyâtın rivâyet edilmesinin caiz

⁶¹ Ayrıca bkz Şehmuz Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçekliği*, Beyan Yayıncılık İstanbul 2000, s. 55.

⁶² Muhammed Huseyn Zehebi, *el İsrâiliyyat fi't-Tefsir ve'l- Hadis*, Mısır 1986, s. 13; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.119.

⁶³ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.133-134.

olduğu ve olmadığı şeklinde iki karşıt görüşün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Neticede İsrailiyyât denilen haberlerin üç kısımda mütalaa edilebileceği söylenir:

İsrâiliyat'ın Kısımları

1.“İslam’a uygun olan: Kur’an ve sahih sünnete uygun düşen İsrâiliyatlar haktır. Bunların rivayet edilmelerinde bir sakınca yoktur.

2. İslam’a uygun olmayan: Kur’an ve sahih sünnetle bağdaşmayan İsrâiliyatlar bâtıldır. Bu tür rivayetler ancak reddedilmek ve eleştirilmek maksadıyla rivayet edilebilir.

3. Hakkında hüküm bulunmayan; Doğrulanması ya da yalanlanması için elde bir kıstas bulunmayan İsrâiliyyâttır. Bu kısım isrâiliyat ise dini hüküm taşımayan hususlarla, olması ya da olmaması ihtimali dâhilinde olan olayları nakleden İsrâiliyattır. Bu tür isrâiliyatın nakledilmesini bazı âlimler câiz görmüştür.”⁶⁴

İsrâiliyatla ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra, günümüzde isrâiliyata bakış açısını ve günümüzdeki isrâiliyatın belirgin vasıflarına değinmek istiyoruz. Müfessirimiz Sait hocanın bu konudaki görüşleri kayda değer. Bizde hocamızın bu konudaki görüşlerine vermeye çalışacağız.

Çağdaş İsrâiliyat

İsrailiyatın, İslam kültürüne girmiş yabancı kültürlerin tamamı için kullanılan bir terim olduğunu belirtmiştik. Buna göre İsrailiyat, çok kapsamlı bir terimdir. İsrailiyatın İslam kültürüne girişi başlangıçta kıssalarla ilgili alanlarda olmuştur. Ancak zamanla çerçeve genişlemiş ve diğer konuları da içine almıştır. Mesela Allah’ın sıfatlarına dair nassların te’vili meselesi de aslında İsrailiyatın çeşitlerinden biridir. Çünkü bu tür teviller yabancı kültürlerin etkisi sayesinde olmuştur. İsrailiyatın olumsuzluğundan bahsederken maksat, İslâmî eserlerde yer almış olması değil, Müslümanın hayatına yansımadır. Bu nedenle Müslümanların hayatına yansıyan ve İslam’la bağdaşmayan itikadî, siyasî ve sosyal düşüncelerin tamamı İsrailiyat kapsamına girer. Bu tür düşüncelerin din adına girmiş olması veya başka bir adla girmiş olması da önemli değildir, önemli olan, Müslümanım diyen fert veya toplumların hayatlarına yansımış olmasıdır.

⁶⁴ Şimşek, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, s. 121-122.

Buna göre Müslümanlar, çağımızda olduğu kadar tarihin hiçbir döneminde bu denli İsrailiyatla karşılaşmamışlardır.

Çağımız israiliyatının belirgin vasıflarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Yalan ve iftiralara dayalı yayın ve iddialar.
2. İslam'a ve İslam'ın getirdiği gerçeklere karşı savaş ve bu savaşta her vasıtaya başvurmak.
3. Müslümanları İslam'dan uzaklaştırmak.

4. Yahudi hâkimiyetine zemin hazırlamak. İsrailiyatın çağımızda geniş bir alana yayıldığını belirtmiştik. Materyalist Marksizm, rasyonalizm, sekülerizm, nihilizm ve nasyonalizm gibi akımlar düşünce alanındaki İsrailiyata birer misaldir. Siyaset alanında da dinin toplum hayatından uzaklaştırılmasını misal olarak zikredebiliriz. Çağımızdaki İsrailiyat bazen din adına yapılan propagandalarla bazen de açıktan dine karşı gelerek yayılmaktadır. İsrailiyat, günümüzde çerçevesini daha da genişletmiş; günümüz İslam toplumlarına damgasını vurmuştur. Geçmişte İslam kültürüne karışmış İsrailiyatı temizlemek belki o kadar zor bir iş değildir, ama günümüz İsrailiyatını toplumdan söküp atmak o kadar kolay değildir. Daha ciddi ve daha samimi çabalara ihtiyaç vardır.”⁶⁵

1.7. MÜFESSİRİMİZİN İ'CAZU'L KUR'ÂN HAKKINDA GÖRÜŞÜ

E'-ce-ze fiilinin mastarı olan i'câz kelimesinin lügat manası, acizliğin kabul ettirilmesidir. Terim olarak ise i'câz, bir peygamberin peygamberlik davasını ispat için ortaya koyduğu ve başkalarının benzerini getirmekten aciz olduğu hârikulade olaylardır. Bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabı âciz bırakan, aynı zamanda meydana okuma da içeren, muarazadan uzak olağanüstü duruma, hârikulâde işe de “mucize” denir. İ'câzü'l Kur'ân, onun lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriği itibarıyla insan ve cinlerin kendisine benzer getirmekten âciz bırakmasıdır.⁶⁶

Her Peygamberin bir mucize ile gönderildiğini ifade eden Peygamberimiz (s.a.v.)'in kendi mucizesi ise, kıyamete kadar gelecek bütün insanların karşılaşma imkânına sahip buldukları Kur'ân-ı Kerim'dir. Ümmi olan bir insanın böyle bir kitabı getirebilmiş olması Allah'tan vahiy almasından başka hiçbir sebeple açıklanamaz. Bu

⁶⁵ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.137-139.

⁶⁶ Zerkâni, II, 414-415.

manada mucize olgusu müşrik Arapların ve sonraki nesillerin Kur'ân'a karşı koyma konusunda aciz kaldıklarını, Hz. Peygamber'in ise risâlet davasında mutlak doğru olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla "Kur'ân-ı Kerim'in insanlığı aciz bırakan yönü, ona benzer veya ona yakın bir eserin meydana getirilememesinde aranmalıdır."⁶⁷ Diğer peygamberlerin aksine Hz. Muhammed (s.a.v.) kıyamete kadar gelecek bütün insanlara gönderilmiştir ve mucizesinin nesilden nesile, bir yerden başka bir yere taşınabilen bir mucize olması hikmete son derecede uygundur. Önceki peygamberlerin mucizeleri yerel, görsel ve hissi; Hz. Peygamber'in mucizesi ise aklî ve ebedî olarak vâf edilmiştir.⁶⁸

1.7.1. Kur'an'ın İcaz Yönleri

Kur'an ilim, hüküm ve beyan bakımından beşer gücünü aşan özelliklerle dolu bir kitaptır. Bütün bu özellikler, aynı zamanda onun mucizeliğini gösteren delillerdir. İslam âlimleri Kur'ân'ın i'caz yönleriyle alakalı birçok görüş ortaya koymuşlardır. Fakat Kur'ân'ın i'cazını belli yönlere hasretmenin doğru olmayacağı ifade edilmiştir. Kur'ân'ın i'cazı pek çok yönlerden ortaya çıkar. Kur'ân'ın i'caz yönleri içinde bulunduğu ve bulunacağı zaman içerisinde değişebilecek, yenilenebilecek bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Kur'ân'ın i'cazını sadece dilinde, üslubunda ve fesahatinde aramak hatadır.⁶⁹

a-Nazım ve Te'lif: "Nazım ve te'lif, dizmek, tertip etmek ve sıraya koymak demektir. Kur'an'ın harfleri, kelimeleri ve ayetleri o şekilde dizilmiştir ki, daha güzel olsun diye tek bir harfini bile yerinden oynatmak mümkün değildir".⁷⁰

b-Gaybi haberler içermesi: "Kur'an, insanların bilme imkânına sahip olamayacağı gayb haberlerini de içermektedir. Bu nitelikte ki haberler mazi, hal ve istikbale dair haberlerdir." ⁷¹

c-Beşeriyetin ihtiyacını karşılaması: "Kur'an'ın, beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılamasından maksat, onun her asırda ve her yerde, hiçbir dinde ve nizamda

⁶⁷ Zerkâni, II, 414-415.

⁶⁸ Suyuti, II, 118.

⁶⁹ Cerrahoğlu, s.163.

⁷⁰ Cerrahoğlu, s.166.

⁷¹ Şimşek, I, 43.

görülmeyecek tarzda insanlara doğruyu göstererek, onları dünya ve ahirette mutlu etmeyi amaçlamasıdır.”⁷²

d-Fenni mucizelere işaret etmesi: “Şurası muhakkak ki Kur’an bir ilim ve fen kitabı değil, insanları karanlıklardan aydınlıklara, şirkten, küfürden hidayete çıkarması için indirilmiş bir irşat kitabıdır. Bu nedenle Kur’an Fen ve Tabiat bilimlerini asli konuları arasına almamıştır. Çünkü onlar kâinat kanunlarına tabiidirler. Kur’an zaman zaman ibret için fenni mucizelere de işaret etmiştir, mesela dünya, güneş ay ve bütün gök cisimlerinin birleşik bir gaz külesinden koptuğu (Enbiya, 21/30), arzın yuvarlak oluşu (Zümer, 39/5), güneşin kendi yörüngesinde döndüğü (Yasin, 36/38), ve benzeri bir takım ilmi gerçeklerden söz etmiştir. Modern bilimin henüz keşf etmeye çalıştığı bütün bu hususlardan Kur’an-ı Kerim’in asırlar öncesi söz etmesi, onun mucizeliğinin kesin bir işaretidir.”⁷³

e-Kur’an’ın Hz. Peygamber tarafından değiştirilememesi: “Kur’an bize müşriklerin Hz. Peygamberden hoşlarına gidecek, hesaptan, cezadan, bahsetmeyecek, ayıp ve kusurlarını yüzlerine vurmuyacak, kısacası onların durumlarına ve yaşadıkları zamana uygun hükümler taşıyacak nitelikte bir kitap istediklerini haber vermektedir.”⁷⁴ Eğer Peygamber onların istek ve arzularına uyacak olsaydı mutlaka Kur’an’da bir takım değişiklikler yapardı. Hz. Peygamberin bu konuda en ufak bir etkisi ve yetkisi yoktur.

Müfessirimiz Kur’ân’ın herhangi bir sınırlama getirerek şu veya bu yönüne benzer getirme şeklinde meydan okumadığını da belirtir. Kur’ân’ın indiği dönemde Allah tarafından indirildiğine delalet eden ve aynıyla haber verdiği gibi gerçekleşen geleceğe dair haberler de verdiğini; fakat Kur’ân-ı Kerim’in bu ve benzeri hususları özellikle zikrederek meydan okumadığını, meydan okumasını genel tuttuğunu ifade eder.⁷⁵

Son olarak Şimşek hoca, günümüzde Müslümanların göz kamaştırıcı herhangi bir üstünlüklerinin bulunmadığını söyler. Buna rağmen Kur’ân’ı diğer insanlara ulaştırmak ve tanıtmak için güçlü bir devlet, güçlü bir organizasyon hatta güçlü bir sermaye bulunmadığı halde, pek çok insanın Kur’ân sayesinde gerçeği bulup hak dini seçtiğine

⁷² Şimşek, I, 43.

⁷³ Demirci, s,182.

⁷⁴ Demirci, s,183.

⁷⁵ Şimşek, I, 43.

işaretle, herhalde çağımızda Kur'ân'ın en önemli mucizelerinden birinin bu olduğunu ifade eder.⁷⁶

1.8. ŞİMŞEK'İN KUR'AN'DA NESH MESELESİ' NE BAKIŞI

Kur'an'ın kendi bünyesi içerisinde nasih-mensuhun bulunup bulunmadığı meselesi asırlardır tartışma konusu olmuştur. Genel görüşe göre böyle bir şeyin var olduğu kabul edilmek ile birlikte Kur'an'da mensuh ayetin bulunmadığını söyleyenler de her dönemde var olmuştur. Günümüzde ise, yaygın kanaat, Kur'an'da mensuh ayetin bulunmadığı şeklindedir. Biz de burada neshin tanımı, neshin var olduğunu ileri sürenlerin delillerini ve neshi kabul etmeyenlerin değerlendirmelerini çok teferruata girmeden ifade etmeye çalışacağız.

Tefsiri üzerinde çalışma yapmakta olduğumuz eserin yazarı M. Sait Şimşek hocamız da nesh konusuna tefsirinde genişçe yer vermektedir. Hocamız neshin varlığını kabul edenlerden farklı düşünerek Kur'an'da nesh bulunmadığını ifade etmektedir. Müfessirimiz nesh konusuna, neshi kabul edenlerin delillerini sunarak başlar. Sonra bu delilleri teker teker ele alıp değerlendirir. Son olarak kendi görüşünü beyan eder. Biz de konumuza neshin sözlük ve terimsel anlamlarını ifade edip, neshi kabul edenlerin delillerini ve bu delillerin değerlendirilmesine yer vereceğiz.

“Arap dilinde nesh; yok etmek, izale etmek, bir metni başka bir yere aktarıp yazmak anlamındadır.

Istilahta ise, şer'i bir hükmün yine şer'i bir hükümle kaldırılmasıdır. Hükmü kaldırılan şer'i hükme mensûh, mensuhun hükmünü kaldıran şer'î hükme ise nâsîh denilir. Seri hüküm, dinî bir nassa dayalı olduğundan hükmü kaldırılan nassa da mensuh, mensuh nassın hükmünü kaldıran nassa da aynı şekilde nâsîh denilmektedir.”⁷⁷

Şimşek nesh konusunda âlimler arasındaki esas ihtilafın ve tartışma konusunun daha önce indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği bir hükmün, daha sonra indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği hükümle kaldırılıp kaldırılamayacağı şeklinde olduğunu söyler. Genel eğilimin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Kur'ân için böyle bir durumun vaki olduğu şeklinde olduğunu belirtir. Günümüzdeki yaygın kanaatin, Kur'ân'da mensûh

⁷⁶ Şimşek, I, 49.

⁷⁷ Zerkeşi, II, 30.

âyetin bulunmadığı şeklinde olduğuna da işaret eden Şimşek, daha sonra Kur'ân'da neshin mevcudiyetini ileri sürenlerin delillerini sıralar ve ardından da bu delilleri değerlendirir.⁷⁸

1.8.1. Neshi Savunanların Delilleri

Müfessirimiz Kur'an'da neshin mevcudiyetini ileri sürenlerin delillerini şöylece özetler:

1. *"Bir ayeti başka bir ayetin yerine getirdiğimizde 'ki Allah ne indirdiğini gayet iyi bilir onlar, (Muhammed'e): Sen sadece uyduruyorsun, derler. Hayır, öyle değildir, ama onların çoğu bunu bilmezler"* ayeti. (Nahl 16/101)

2. *"Herhangi bir ayeti yürürlükten kaldırır yahut unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini getiririz."*âyeti. (Bakara, 2/106)

3. Nesh taraftarlarından bazılarının ileri sürdüğü; *"Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır', Ummu'l-Kitab Onun katındadır."*âyeti. (Rad, 13/ 39)

4. Bu konuda icma vardır ve Kur'an'da mensûh ayetlerin fiilen mevcudiyeti bunun ispatıdır.

5. Neshle ilgili haberler (rivayetler).

6. Akıl da neshin varlığını kabul etmektedir.

Müfessirimiz nesh taraftarlarının ileri sürdükleri bu delilleri değerlendirmeden önce onların, neshin vaki olabilmesi için ileri sürdükleri şartları sayar.

1. Neshin varlığını ileri sürebilmek için nâsih ve mensûh olan naslar uzlaşamayacak derecede birbirleriyle çelişmelidir.

2. İniş itibariyle mensûh, nasihten önce inmiş olmalıdır.

3. Her iki hüküm de şer'î olmalıdır.

4. Sıhhat açısından nasih, mutlaka mensûh düzeyinde veya ondan üstün olmalıdır.⁷⁹

⁷⁸ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* s.312.

⁷⁹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* s. 313.

1.8.1.2. Delillerin Tartışılması

a. “Nesh taraftarlarının en kuvvetli gibi görünen delilleri, "*bir ayeti başka bir ayetin yerine getirdiğimizde...*" (Nahl 16/101) ayetidir. Bir ayetin anlamını tespit ederken dikkat edilecek birtakım hususlar vardır. Burada bunlardan ikisine dikkat çekeceğiz:

Nesh taraftarlarının da belirttiği gibi neshe medar olabilecek âyetler, ahkâm âyetleridir. Bu noktadan hareketle bu âyetin bu alana hitap etmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü âyet Mekkîdir ve Mekke'de ahkâm ile ilgili âyetler inmiş değildir. Müfessirlerin belirttiğine göre ilk nesh olayı kâblenin değişmesidir ve kâblenin değişmesi, hicretten bir buçuk sene sonra gerçekleşmiştir.”⁸⁰

Sait hocanın dikkat çekmek istediği diğer bir husus, dil ile ilgilidir. Söz konusu ettiğimiz âyette "*bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde...*" buyurulmaktadır. O halde söz konusu edilen şey, âyetlerin yer değiştirmesidir. Yer değiştirme ise, ya mekânla veya zamanla ilgili bir husustur. Yer değişikliğinden maksat, mekân olduğu varsayıldığında, Kur'an-ı Kerim diğer kitaplardan farklı olarak toplu inmemiş, peyderpey inmiştir.

Yahudi ve Hıristiyanlar, ilâhî kitaplarını toplu olarak inişine alışık olduklarından, Kur'an'ın peyderpey inişine karşı çıkıyor ve müşriklere de, ilâhî kitapların toplu olarak indiğini; Kur'an'ınsa toplu gelmediğini, dolayısıyla Muhammed (s.a.v.)'in onu kendinden, olaylara uygun bir şekilde uydurduğunu söylüyorlardı. Nitekim onların bu şekildeki itirazları yine Mekkî bir sûrede dile getirilmektedir. "İnkâr edenler: "*Kur'an ona bir defada indirilmeli değil miydi?*" (Furkan 25/32) Dediler. Oysa Kur'an peyderpey iniyordu. Rasulullah (s.a.s.), vahiyden aldığı emirle inen ayetlerin, hangi sürenin neresine yerleştirileceğini vahiy kâtiplerine bildiriyordu. Sonra inen ayetler, sure içerisinde daha önce inen ayetlerden öne alınabiliyordu. Böylece sûrede takdim te'hir gibi bir tertip değişikliği meydana geliyordu. Yani âyetlerin yerleri değişiyordu. Ehli Kitabın veya itiraz konusunda onlardan taktik öğrenen müşriklerin bu duruma itiraz etmiş olmaları muhtemeldir. Böylece âyetin, bu durumu dile getiriyor olması ihtimal dâhilindedir.

⁸⁰ Suyûtî, II, 32; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* s.314.

Müfessirimiz ayette, bu anlatılan yer değişikliği ihtimali kastedilmiş olabileceği göz önünde bulundurulmakla birlikte hocaya göre zaman değişikliğinin kastedilmiş olması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Şöyle ki: Ayette söz konusu edilen "âyet" sözcüğünden maksat Risalet'tir. Buna göre Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesiyle Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın risalet dönemlerinin son bulduğu, yerlerine Muhammed (s.a.v.)'in Risâlet'inin kaim olduğu ifade edilmektedir, Nitekim söz konusu ettiğimiz âyetin inişi, Mekke'nin son dönemlerinde olmuştur ve bu dönemde müşrikler, Medine'deki Ehli Kitapla ilişki kurmuş; İslam'a karşı koyma konusunda onlardan yardım istemeye başlamışlardı. Bu âyetle de, artık Yahudilerle Hristiyanların dönemlerinin son bulduğu; Muhammed (s.a.v.)'e indirilen şeriatle, şeriatlerinin nesh edildiği ifade edilmektedir. Bunun Hicretten kısa bir müddet önce vurgulanmış olması da önemli bir husustur. Çünkü Hicret olayıyla Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyanlarla direkt olarak yüz yüze geleceklerdir. Böylece şimdiden Müslümanlara, önceki şeriatlerin nesh edildiği haber verilmiş olmaktadır.

Bir sonraki âyet de bu tezi destekler mahiyettedir. Söz konusu âyette: "*Biz onların, 'ona bir insan öğretiyor'*" (Nahl 16/103) dediklerini, biliyoruz. Haktan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a'cemi (Arapça değil) dir. Bu ise apaçık Arapçadır." Âyette sözü edilen a'cemînin Hristiyan bir Rum genci olduğunu rivayetlerden anlıyoruz. Bu âyetle sanki şu demek isteniyor: "Siz bir taraftan Muhammed'in getirdiği şeriatın, geçmiş şeriatleri yürürlükten kaldırılmasını hazmedemiyor; 'Muhammed'in şeriatının da Allah'tan gelen şeriatlerle aynı olması gerekirdi' gibi varsayımlar ileri sürerek 'Muhammed Kur'an'ı uyduruyor diyorsunuz. Bu iftiranız tutmayınca da yüz seksen derecelik bir dönüş yapıyor ve Muhammed bunları kendiliğinden uyduramaz ki, olsa olsa bir Hristiyan ona öğretiyor' diyorsunuz." Böylece bu iki âyette, Ehli Kitaptan taktik alan müşriklerin tamamen birbiriyle çelişen iki itirazı dile getirilmektedir.

Netice olarak söz konusu ettiğimiz âyette ister yer değişikliği, ister zaman değişikliği kastedilmiş olsun, Kur'an bünyesindeki neshle hiçbir ilgisi yoktur.⁸¹

b. Kur'an'da neshin bulunduğunu ileri sürenlerin ikinci delilleri: "*Biz daha iyisini veya benzerini getirmediğe bir âyeti neshetmez veya onu unutturmayız*" (Bakara 2/106) ayetidir. Dikkatli bir değerlendirmeye tâbi tutulduğunda bu âyetin de Kur'an'da neshin

⁸¹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.315-316.

bulduğuna delil olamayacağı anlaşılacaktır. Şöyle ki: Âyetin Kur'an'da neshi söz konusu ettiğini kabul edecek olsak bile, neshin Kur'an'daki mevcudiyetine kesin delil olamayacağı ortadadır. Mealinden de anlaşılacağı gibi nesh bir şarta bağlanmıştır. Nesh söz konusu olacak olursa 'daha iyisi veya benzeri getirilerek olacağı' anlatılmaktadır. Kur'an'da bu üslupla ifade edilen nice şart vardır ki, vuku bulmamıştır.

Önce siyak ve sibaka bakalım. Söz konusu âyet, Yahudilerin durumlarını anlatan bir bölümde geçiyor. Yahudiler peygamberlerin kimisini yalanlamış, kimisini de öldürmüşler. Kendilerine indirilen Kitaptan işlerine geleni almış, gerisini atmışlar. Allah'ın emirlerine isyan etmişler. Maddeye ve dünya hayatına puta tapanlardan daha düşkün olmalarına rağmen, kendilerinin hep hak üzerine olduklarını savunmuşlar. Neshin söz konusu edildiği âyetten hemen önceki âyette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Kitap ehlinde ve Allah'a eş koşanlardan inkâr edenler, Rabbinizden size iyilik gelmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder, Allah büyük nimet sahibidir."* (Bakara 2/105)

Yahudilerin karşı çıktıkları iyilikten maksat, peygamberlik veya İslâm'dır. Muhammed (s.a.v.)'in, Hz. İsmail'in soyundan olmasını hazmedemiyorlardı. "Peygamber bizim soyumuzdan olmalıydı" diyorlardı. Bu nedenle İslâm'a ve Peygamberimizin peygamberliğine toptan karşı çıkıyor ve görüşlerini ispatlamak için çeşitli safsatalar uyduruyorlardı. Tevrat, Allah tarafından gönderilmiştir ve hiç bir hükmü değişmez. Allah yaptığını hiç bozar mı? Söylediğini geri alır mı? Verdiği hükümden; koyduğu kanundan cayar mı? Diyorlardı.⁸² Âyetin "Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder" kısmında geçen "rahmet" kelimesinden maksat da vahiydir. Bu konuda Râzî şöyle demektir: *"Âyette söz konusu edilen 'rahmet'ten maksat, vahiydir. Yüce Allah'ın: 'Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?' (Zuhuruf 43/32) Sözü bunun delilidir. Yani onlar vahiy konusunda kendilerini daha çok hak sahibi görüyorlar ve sizi kıskanıyorlar. Vahyin size gelmesini istemiyorlar. İşte Allah, bu kıskançlığın etkili olamayacağını, rahmet ve ihsanını dilediğine tahsis edeceğini böylece belirtmiş oluyor."* O halde bu ayetten hemen sonra gelen ve neshi söz konusu eden âyetteki "nesh"ten maksat, Tevrat'ın ve kendisiyle birlikte diğer kitapların neshi olmalıdır. Neshi söz konusu eden âyetten önceki âyetler teemmül ile okunduklarında yukarıda

---

⁸² Yazır, I, 456.

söylediklerimiz kolaylıkla anlaşılacaktır. Nitekim mevzubahis âyetten sonraki âyetler de bunu teyit etmektedir.⁸³

c. Nesh taraftarlarından bazılarının neshin delilleri arasında saydıkları: "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Ummu'l-Kitab O'nun katındadır" âyetine gelince, bu âyetin de Kur'an'daki bir neshe delil olması mümkün değildir. Şöyle ki: Âyetin geçtiği Ra'd sûresinin Medenî olduğunu söyleyenler olmakla birlikte Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır. Mekkî okluğunu söyleyenlerin görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü sürenin üslûb ve muhtevası, daha çok Mekkî sûrelere benzemektedir. Sûre, tamamen müşrikleri hedef almakta; tevhit, peygamberlik ve kıyamet günü gibi itikadî konulardan bahsetmektedir. Sûre Mekkî olunca daha önce de belirttiğimiz gibi- Mekke'de neshe medar olan ahkâm âyetleri inmiş değildir. Ayrıca âyetin siyak ve sibakı da, Kur'an bünyesinde bir neshle ilgisinin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Sûre, sık sık müşriklerin Rasulü Allah (s.a.v.)'in peygamberliğine karşı yaptıkları itirazları dile getirmekte ve bu itirazlara cevap vermektedir. Böylece bu âyetin de, Kur'an bünyesinde bir neshe delil olamayacağı açıkça belirlenmiş olmaktadır.

d. Nesh taraftarlarının, bu konuda icma bulunduğu iddialarına gelince, bu iddia da doğru değildir. Çünkü: Âlimlerin ve özellikle selefin nesh telakkileri birbirinden farklıdır. Meselâ Dahhak'a göre nesh, "unutturma", İbnu Ebi Hatim'e göre "indirilmeyen" manasındadır.⁸⁴ Bazılarına göre de "Levhi Mahfûz'dan âyetlerin indirilmesi"ne nesh denirken,⁸⁵ bazıları ise, "muhkemin karşıtı olan müteşâbih'e bu ismi verirler."⁸⁶ Böylece bu görüşlerde olanlar, Kur'an bünyesinde bir neshi kabul etmiyorlar demektir.

İmam Eş'arî, neshin ne anlama geldiği konusunda âlimlerin şu dört görüşe ayrıldıklarını belirtmektedir;

Birincisi: Mensuh, tilaveti kaldırılmıştır.

İkincisi: İndirilmiş, okunmuş ve Peygamber (s.a.v.) tarafından açıklanıp uygulanmış hususlarda nesh yoktur. Nesh; Allah'ın, geçmiş kavimleri imtihan ettiği

⁸³ Fahreddin Razi *et-Tefsîru'l-Kebir*, İkinci Baskı, Tahran-tarihsiz, III, 225.

⁸⁴ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, *Tefsîrül Kur'ânul Azim*, (I-VIII) Darul Fahya, Beyrut 2005, I, 215-216.

⁸⁵ Zerkeşi, I, 30.

⁸⁶ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.320.

büyük mihnetlerle bu ümmeti imtihan etmemesi; onlardan bu mihnetlerin kaldırılması anlamındadır.

Üçüncüsü: Nesh Kur'an-i Kerim'in Ummu'I-Kitab olan Levh-i Mahfûz'dan indirilmesidir.

Dördüncüsü: Kur'an'ın kendi bünyesinde nesh. Yani Kur'an-ı Kerim'in kimi âyetlerinin kimi âyetlerini nesh etmesidir."⁸⁷

Bu dört görüşten ilk üçünü ileri sürenler, bu gün anladığımız manadaki neshi reddediyorlar demektir. “Neshin ne olduğu konusunda ittifak yokken, Kur'an'ın kimi âyetlerinin kimi âyetlerini neshettiği anlamındaki nesh konusunda icma bulunduğunu söylemek mümkün değildir.”⁸⁸

2. Neshe kail olanların, neshinde ittifak ettikleri hiç bir âyet yoktur. Mensûh âyetlerin sayısı müfessirden müfessire değişmektedir. Bu bile, icma iddiasının tutarsız olduğunu göstermektedir.

3. Meseleye kendi çağımız açısından bakacak olursak, bu iddianın müdellel olabilmesi için, İslâm ilim mirasının tamamının gün yüzüne çıkması gerekir. Kaldı ki icma iddiası, elimizdeki kaynaklara da ters düşmektedir.

4. Bazı kaynaklarda selef neshi; mutlak'ın takyidi, âmm' in tahsisi, mübhem ve mücmelin tebyini için de kullandıkları ifade edilmektedir Böylece bu konudaki rivayetler, ister istemez neshle ilgili seleften yapılan tüm rivayetlerin sadece bu anlamlarda kullanmış olabileceklerini hatırlatmaktadır.

5. Hepsinden önemlisi, neshin mevcudiyeti: "*Kur'anı tedebbür etmiyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı*" (Nisa 4/82) ayetiyle çelişmektedir. Çünkü eğer Kur'an bünyesinde bir nesh söz konusu olmuş olsaydı, kimi âyetleri, kimi âyetleriyle çelişiyor olurdu.

Nakli delilleri bu şekilde değerlendirdikten sonra hocamız burada akli delillere de kısaca değinir: Nesh taraftarlarının ileri sürdükleri aklî delillere gelince; Özet olarak şöyle demektir. “Şeriaten maksat, insanların maslahatlarının gözetilmesidir.

⁸⁷ Ali bin İsmail Eş'ari, *Makalatu'l islâmiyyîn*, Çeviri, Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 607.608.

⁸⁸ Şimşek, I, 111.

Maslahat ise, zaman ve mekâna göre değişiklikler arz eder. O halde hükümlerin de zamanla değişmesi normaldir ve gereklidir. Ayrıca emredici makamında olan Allah, dilediğini emretmekte serbesttir. Daha önce emrettiğini iptal eder, onun yerine başkasını emreder. Böylece kulların emirlere itaatkâr olup olmadıklarını da ölçmüş olur. Nefs, bir emre itaat etmek üzere eğitildiğinde o emre yatkınlık kazanır. Emir değiştiğinde, yeni emre uymakta zorluk çeker. Böylece Allah'ın emirlerine ne derece itaatkâr olduğu ölçülmüş olur. Söyledikleri doğrudur. Lakin "nasih, mensuhun hükmünü ebediyen kaldırır" dersek, bu makul gibi görünen izahın pratikte uygulanabilirliği mümkün olur mu? Yoksa bu esneklik sadece Asrı Saadet için mi geçerlidir? Asrı Saadette oluşan şartların tekrar söz konusu olamayacağına dair bir garantimiz var mıdır?"⁸⁹

Kur'an'da neshin varlığı ve yokluğu ile ilgili görüşleri izah ettikten sonra, nesh konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için bizce nesh ile tahsis arasındaki farkların çok iyi bilinmesi gerekir. "Kur'an'da neshin bulunmadığını ileri süren âlimler, bu hususu "tahsis" kavramıyla açıklamaktadır. Çünkü onlara göre Kur'an'da yer alan herhangi bir hüküm hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılmamış; ancak bazı durumlarda bir nassın daha sonra gelen bir nasla anlam alanı daraltılmıştır. Bir başka ifade ile önceki nassın içerdiği genel hüküm sonraki nassın hususi hükmü ile sınırlandırılmıştır. Yani önce indirilen herhangi bir hükmün cüzleri tamamen ortadan kaldırılmayıp bir kısmı ibkâ edilmiş yani yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hususu daha iyi kavramamız açısından nesh ile tahsis arasındaki farklılıkları kısaca ortaya koymamız gerekmektedir."⁹⁰

Nesh ile Tahsisin farkları:

1. Nesh, hükmün bütün cüzlerini kaldırır, ancak tahsis hükmün bir kısmını yürürlükten kaldırıp bir kısmını ibkâ eder.
2. Nesh, sadece emir ve nehiylerde mümkün olup, haberlerde söz konusu değildir. Ancak tahsis her iki alanda da yapılabilir.
3. Nesh, olayında mensuhun önce nâsihin ise sonra gelmiş olması gereklidir. Fakat tahsiste, tahsis edenle edilen arasında zaman bakımından bir farklılığın bulunması şartı yoktur.

⁸⁹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s 312.

⁹⁰ İbn Hazm *el-İhkam fi Usul'l-Ahkam*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 389; Demirci, s. 226.

4. Nesh, yalnız kitap ve sünnette, tahsis ise, bu iki aslın dışında da söz konusudur.

91

Tahsis ile nesh arasındaki farklar ortaya konduktan sonra bu konunun daha iyi anlaşıldığını düşünüyoruz. Kur'an'da tahsisin varlığını izah etmek, neshin varlığını izah etmekten daha kolaydır. Çünkü lafızların umum niteliğine sahip olduğunu ve umumun da tahsis edilebileceğini kabul eden usulcüler, Kur'an'ın bir kısmının diğer bir kısmını tahsis edebileceğini mutlak olarak benimsemişlerdir.⁹²

Kur'an'ın Kur'an'ı tahsisine şu örnek verilebilir: Kur'an'ı Kerim'de kocası ölen kadın hakkında şöyle buyrulmaktadır: *“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendi haklarında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur”* (Bakara 2/234) denilerek kocası ölen kadının hamile olsun veya olmasın dört ay on gün iddet beklemesi istenmektedir. *“Gebe olanların bekleme süresi, yüklerini bırakmalarına (doğuma) kadardır.”* (Talak 65/4) Ayetiyle ise kocası ölen hamile kadınlar, yukarıda kocası ölen kadınların umumundan çıkarılmış yani tahsis edilmiştir.

---

⁹¹Zerkani, II, 182.

⁹²İbn Hazm, I, 389.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYAT KAYNAĞI KUR'AN TEFSİRİNDE BAZI GÜNCEL KONULAR

Tefsir tarihinin de toplum tarafından en çok itibar gören tefsir çeşitleri, yaşanan çağın güncel meselelerine ışık tutan tefsirler olmuştur. Çalışmamıza konu olan Hayat Kaynağı Kur'an tefsiri de günümüz güncel meselelerine ışık tutmuştur. Özellikle toplumsal meseleler, şefaahat, tevessül, İsa'nın nüzülü gibi konularda görüşleri günümüze ışık tutmaktadır.

2.1. ŞİMŞEK'İN ZİKİR, ŞÜKÜR VE DUA KAVRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

“Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki (**zıkr**) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde “Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur. Kur'an'da türevleriyle birlikte birçok âyette geçen zikir Allah'ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek şeklindeki manaları içermektedir. Bu anlamlarının yanı sıra Kur'an, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmamanın zıddı gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an'da, Allah'a içten yalvararak ve korkarak alçak sesle sabah akşam çokça zikir ve tesbih edilmesi emredilmiştir.”⁹³ O'nun zikrinin her şeyden üstün olduğu vurgulanmış,⁹⁴ Allah'ı anmanın bütün ibadet ve itaatlerden önemli sayıldığı ifade edilmiştir.”⁹⁵

Zikir kavramının kısa bir tanımı yaptıktan sonra, zikrin Kur'an'ı Kerimde geçen bazı manalarına, günümüzde nasıl anlaşıldığına, nasıl yapıldığına ve zikrin insanlar üzerindeki etkilerine değinmeye çalışacağız. Öncelikle belirtmeliyiz ki, sahabenin ve

⁹³ A'râf 7/205; Ahzâb 33/41-42.

⁹⁴ Ankebût 29/45.

⁹⁵ TDV, İslam Ansiklopedisi, (Zikir Mad.) Ankara 2013, XLIV, 409.

tabiinin zikir kavramından anladıklarıyla günümüz insanların zikir kavramından anladıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki sahabe ve tabiin zikri hem dil hem kalp hem de fiil ile gerçekleştirirdi. Günümüzde ise zikir denince genelde dil ile yapılan zikirler anlaşılmaktadır. Bizde buna vurgu yapmak için zikir konusuna çalışmamızda yer verdik.

Zikrin Kur'an'da kullanılan bazı manalarını müfessirimiz Sait hoca şu şekilde ifade etmektedir.

1. Allah'ın zikriyle kastedilen Kur'an'dır.⁹⁶ *“Bunlar, Allah'a iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır. İyice bilin ki ancak Allah'ı zikretmekle kalpler yatıştır ve huzur bulur.”* (Rad 13/28)

Müfessirimize göre zikir kelimesinin en önemli manalarının ilki budur. Çünkü Sait hocaya göre Allah'ın ayetleri okundukça, müminler ayetlerle karşı karşıya geldikçe kalpleri coşar, taşar, sanki kabına sığmaz hale gelir. Kalbin sükûnete ve doyuma ulaşmasının birinci yolu Allah'ın kitabıyla birlikte olmak, Allah'ın ayetlerini tanımaktır. Bu görüşünü destekler nitelikte Bakara süresinin 260. ayetinin anlattığına göre kalplerin mutmain oluşunun ikinci yolu da Allah'ın gözle görülen ayetleridir. Kur'an insana yol göstermek için gönderilmiştir. Kur'an ayetlerini zikrederek kişi yolunu bulur. Sait hocaya göre zikirde asıl olan kişinin zikir ederken ne dediğini anlamasıdır. Çünkü anlamadan yapılan bir zikir insana tam bir fayda sağlamayabilir. Kalbin zikir ile tatmin olması demek, kişinin kimi zikrettiğini düşünüp, kime yöneldiğini kavraması ile olur. Kur'an zikir oluşu yönüyle de en büyük mucizedir. Önceki ayette anlatıldığı üzere müşrikler mucize isteğinde bulunmuşlardı. Burada da dolaylı olarak Kur'an'ın yeterli bir mucize olduğu, çünkü kalplerin ancak Kur'an'la huzur bulduğu anlatılmaktadır.

Unutulmamalıdır ki, Kur'an'a yönelen bu kimseler Allah'a iman etmişlerdir. Allah'a imanla Allah'a bağlı olduklarını, O'nun yakınında bulduklarını, O'nun yanında ve himayesinde olduklarını hissetmekle huzura kavuşmuşlardır. Yaratılışın, eşya ve olayların başlangıcının ve sonucunun hikmetini kavramak suretiyle yalnızlığın sıkıntısından kurtulmuşlar, Kur'an sayesinde yollarını şaşırıp devamlı doğru yolda oldukları güvencesi içindedirler. Kur'an onların her türlü şüphelerini gidermiş ve bu sebeple onlar huzura kavuşmuşlardır. Şüphe insanın içini kemiren bir hastalıktır ki, o

---

⁹⁶ Şimşek, I, 74.

hastalığa müptela olan insanlar huzur bulamazlar. İmanın verdiği huzuru ancak gerçekten iman etmiş olanlar bilirler. İman etmeyenler ya da imanları zayıf olanlar bu huzuru anlayamazlar. Gerçekten iman etmiş olanların imanı onları yararlı işler işlemeye; Allah'ın emirlerine uymaya sürükler. İman ettim demekle olan bir şey değildir. Sahibini harekete geçirmeyen iman gerçek iman olamaz.⁹⁷

2. Allah'ın zikriyle kastedilen namazdır.⁹⁸ *“Ey Muhammed! Kitaptan sana vahy olunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkor; Allah'ı zikir en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bilir.”* (Ankebut 29/45)

Ayette geçen zikir kelimesini bazı müfessirlerimiz, Allah'ın kulunu anması olarak anlamışlardır. Buna göre kulun rabbi tarafından anılması kul için büyük bir şereftir. Müfessirimiz bu ayette ki ‘Allah’ı anmakla namazın kendisinin kastedilmiş olabileceğini ifade eder. “Çünkü namazın kendisinde de Allah’ı anmak söz konusudur. Buna göre *“zıkrullah”* namazın diğer bir ifade şeklidir. Nitekim Cuma namazı için *“zıkrullah”* tabiri kullanılmaktadır. Yine Taha suresinde *“beni anmak için namaz kıl buyurmaktadır”* (Taha 20/14) Namazın zikir kelimesiyle anılması, onun tam bir ibadet bilinciyle, Allah'ın huzurunda bulunulduğu şuuru ve sorumluluğu ile eda edilmesi şartıyladır ki belirtilen ahlâkî etkiyi gösterecek kaliteye ulaşmış olacağını ima eder. Bu şekilde namaz kılarak Allah'ı anmak en büyük ibadettir. Namazın insandaki Allah şuurunu güçlendirme işlevi, diğer faydalarından daha önemlidir. Ayette namazın böyle bir bilinç ve sorumluluk duygusundan uzak olarak kılındığı oranda ibadet kalitesini de kaybedeceğine işaret vardır.⁹⁹ Allah'ı zikirden maksat, onu her durumda tesbih etmek ve yarattıkları üzerinde düşünmektir. *“Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi ateşin azabından koru.”* (Ali İmran 3/191)

Bu ayette insanın sürekli üzerinde bulunduğu üç durumdan söz edilmektedir. İnsan bu üç halden başka bir hal içinde bulunamaz. İnsan ya ayaktadır ya da oturmaktadır yahut yan üstü yatmaktadır. Anlaşılan odur ki akıl sahibi Müslümanlara yakışan, her durumda Allah'ı anmak ve yarattıkları üzerinde düşünmektir. Allah'ı anmak için özel bir durum, özel bir vaziyet yoktur. İnsanın hem ayakta hem de oturur

⁹⁷ Şimşek, III, 74.

⁹⁸ Şimşek, IV, 102.

⁹⁹ Şimşek, IV, 103.

vaziyette hem de yan üstü yatarken yapabileceği zikir kalp ile yapılandır. Kalp ile yapılan zikirden maksadın ayetin devamında “*göklerle yerin yaratılışını düşünürler*” denilerek kalp ile yapılanı yani evren üzerinde düşünmek şeklinde olan zikir olduğunu işaret etmektedir. Bu zikir çeşidi için bir takım özel hareketler, abdest yahut boy abdesti gibi temizlik şartları, avret yerlerini örtme gibi gerekliliklerde yoktur. Buna rağmen evren ve evrende olup biten üzerinde düşünmek ibadettir.¹⁰⁰

Zikir kelimesi Kur’an’ı Kerimde daha birçok manalar ifade etmektedir, biz burada bu anlattıklarımız ile yetineceğiz. Zikir konusunda dikkat edilmesi gereken bir hususta zikrin çeşitleridir. Müfessirimiz zikrin çeşitlerini tefsirinde şu şekilde zikreder:

Allah’ı Anmak Şu Üç Şekilde Gerçekleşir:

1. Dil ile yapılan zikir: Allah’a hamd etmek, O’nu teşbih ve tenzih etmek ve Kur’an’ı Kerim okumak gibi. Dil ile yapılan zikir insanı kalp ile yapılan zikre yöneltmelidir. Burada şu konuya da değinmekte fayda vardır. Bazı insanlar dil ile yapılan zikrin faydasının olmadığını söylemektedir. Burada şu soru akla gelebilir. Lisani zikrin amacı, sadece lafızları tekrar edip sevap kazanmak mı? Yoksa Allah’ın yücelik, kuvvet ve kudreti karşısında kendi küçüklüğümüzü idrak edip O’na itaat etmek mi? soruya vereceğimiz cevap şüphesiz ki, Allah’ın azameti karşısında kendi küçüklüğümüzü ve hiç olduğumuzu düşünerek, O’na mutlak itaat etmektir. Bu itaate ulaşabilmek için elbette dil ile zikir önemli bir aşamadır.¹⁰¹

2. Kalp ile ilgili yapılan zikir: Allah’ı gönülden anmaktır. Bu da üç çeşittir:

a-) Allah’ın varlığına delalet eden delilleri düşünmek, O’nun isim ve sıfatlarını tefekkür etmek. Allah’ın varlığına delalet eden deliller ise sınırsızdır. Kur’an’da ve Kainatta yer alan ayetlerin tümünde, Yüce Yaratıcıya götüren, O’nun varlık ve birliğini haykıran, kuvvet ve kudretini gözler önüne seren sayısız alamet ve deliller mevcuttur.

b-) İlahi hükümleri yani Allah’ın emir ve yasaklarını ve kulluk görevlerimizi ve bunlarla ilgili delilleri düşünmek. Yani bir gönül ve vicdan muhasebesi yapmak.

¹⁰⁰ Şimşek, I, 462.

¹⁰¹ Musa Bilgiz, *Kur’an’da Zikir Kavramının Anlam Alanı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, sayı: 25, s. 221 .

c-) Benliğimizdeki ve evrendeki varlıkları ve bunların sırlarını tefekkür ederek, her zerrenin, "yücelikler âlemi 'ne ve Allah'ı gereği gibi bilmeye götüren olduğunu görmek, idrak etmektir.

3. Fiili zikir: Bu da kişinin davranışlarında Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ve yasaklarından sakınmasıyla ortaya çıkar.¹⁰²

Genel hatlarıyla zikrin çeşitlerini ifade ettikten sonra netice olarak zikrin mahiyeti hakkında şöyle söyleyebiliriz. Bu zikrin çeşitlerinden birincisi, ikincisinin; ikincisi, üçüncüsünün bir başlangıcı mesabesinde. İlk iki zikrin amacı, üçüncü olan fiili zikre ulaşmaktır. Dil ile yapılan zikir, kalbe etki ederse, kalp ile yapılan zikir de fiiliyata etki eder. Kalp ve dil ile yapılan zikir kişinin davranışlarına uzanıp davranışlarını olumlu yönde etkilemiyorsa yaptığı zikrin pek bir anlamı olmaz. O halde kişinin kalbi ile yahut diliyle yapmış olduğu zikirlerin etkisi, davranışları üzerinde görülmelidir. Kişi diliyle yahut kalbiyle zikir yaptığı halde davranışlarıyla Allah'ın emirlerine ve yasaklarına ters davranıyorsa kişinin yaptığı zikirlerin onun üzerinde bir etkisi yoktur demektir.

Üzülerek belirtmeliyiz ki, çok geniş bir anlam alanına sahip olan zikir kavramının manası, günümüz toplumunda ve bazı çevrelerce daraltılmış ve sadece Allah'ın adını dil ile anmakla sınırlandırılmıştır. Oysa "zikir", insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır.¹⁰³ Çünkü "zikir", Allah'ı unutmamak, O'ndan gafil bulunmamak ve O'na itaat etmektir. Bütün ibadetlerin gayesi, özü ve aslı, Allah Teala'yı hatırlamak ve O'na itaat etmektir. Allah'a itaat ise, Kur'an veya hadislerde yer alan bir takım güzel sözleri sadece söylemek veya tekrarlamakla olmaz. Bilakis her halükarda Allah'a kulluk şuuru içerisinde bulunmak ve tam bir teslimiyet göstermek, her hal ve şartta O'nun sürekli bizi gözetlediğini zihnimize yerleştirmektir. Bu şekildeki bir inanç ve davranış tarzı, dinin ve ibadetin özü niteliğindedir.¹⁰⁴

2.2. ŞÜKÜR ve ÇEŞİTLERİ

Şükür ibadeti önemine binâen Kur'an'ı Kerimde birçok ayette geçmektedir. Bizde bu çalışmamızda öncelikle şükürün tanımını yapacağız. Daha sonra Kur'an'da geçen

¹⁰² Şimşek, I, 181.

¹⁰³ Elmalılı, I, 540.

¹⁰⁴ Bilgiz, *Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı*, s. 208.

şükür ile ilgili bazı ayetlere müfessirimizin görüşlerinden de istifade ederek değineceğiz.

ŞÜKÜR: Sözlükte “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık” anlamına gelmektedir. Şükür terim olarak “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁵

Kur’an’ı Kerimde geçen şükür ile ilgili ayetlerin bizlerden neler istedikleri ve neticeleri.

1. Allah Teâlâ yalnız kendisine şükredilmesini ve kendisine nankörlük edilmemesini ister. *“Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin.”* (Bakara 2/152) “Şükür verdiği nimetlerden dolayı kişinin, kalbinin derinliklerinde Allah’a minnettarlık duyması ve O’nun emirlerini yerine getirmesidir. Allah’ın emirlerini yerine getirmemek ve yasaklarını çiğnemek ise nankörlüktür. Ayette Allah, inanan kişiyi bundan sakındırmaktadır. Kısaca kişinin şükretmesi, Allah’ın emirlerini yerine getirmesi ve O’na minnettarlığını kalbinde hissetmesidir. Yasaklarını çiğnemesi ise nankörlüktür.”¹⁰⁶ Bu izahtan anlıyoruz ki şükür ile amel arasında sıkı bir ilişki vardır. O halde şükretmek, sadece “rabbim sana şükürler olsun” demek değildir. Kişi davranışlarıyla, yaşantısıyla ve amelleri ile Allah’a şükrettiğini ortaya koymalıdır. Şükür komple bir ibadettir. Bazı şekil ve ifadelere hasr edilemez.

2. Şükür Allah’a kulluğun gereğidir. *“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer kendisine kulluk ediyorsanız.”* (Bakara 2/172) “ Bu ayette inananlara hitap edilerek temiz şeyleri yemeleri tekrarlanırken bu kez bunun Allah’a ibadetle ilişkisi gündeme getirilmektedir. Çünkü neyin helal neyin haram olduğunu ancak Allah belirler. Allah’ın emirlerine itaat ise ibadettir.”¹⁰⁷ Kuşkusuz rızkın sahibi Allah olduğu ve bunlardan yararlanmaya da izin verdiği için O’na minnet duyup şükretmek de kulun görevidir. Allah'a kul olduğunu söyleyen insanın, temel kulluk görevlerinden olan bu şükür borcunu da asla unutmaması

¹⁰⁵ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Şükür, Mad) Ankara: 2013. XXXIX, 259; Şimşek, I, 181.

¹⁰⁶ Şimşek, I, 181.

¹⁰⁷ Şimşek, I, 196.

gerekir. Ayette "...eğer kendisine kulluk ediyorsanız..." kaydıyla şükür terkeden insanın kulluk bilincinden de uzaklaşmış olacağı, O'nu unutmuş sayılacağı anlatılmaktadır.

3. Şükür nimetin artmasına vesile olur. “*Rabbimiz: “Şükrederseniz an dolsun ki, size karşılığını artıracam; nankörlük ederseniz bilin ki azabım çetindir” diye bildirmişti.*” (İbrahim 14/7) “Hayat nimetleri de sıkıntı ve felaketler de birer imtihandır. Kişi ve toplumlar nimetlere şükrederse Allah, nimetleri arttırır. Nimetin değerini bilenler hem o nimeti koruma altına almış olurlar hem de yeni nimetleri hak ederler. Ama nimete karşı nankörlük edenler, hem bu dünyada hem de ahirette cezaya çaptırılırlar.”¹⁰⁸ İnsan düşündüğü zaman anlar ki, şükretmenin faydası yine kendi içindedir. Çünkü kişi nasıl davranırsa karşılığını görecektir. Unutulmamalıdır ki, Yüce Allah’ın bizim şükretmemize ihtiyacı yoktur. İnsanların tamamı nankörlük etseler de O’na bir zarar veremez ve O’ndan bir şey eksilmez. Allah hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Rabbimiz biz kullarından şükür istiyor. Şükür verileni verenin yolunda kullanmaktır. Şükür hayatı o hayatın sahibinin istediği şekilde yaşamaktır. Şükür dünyayı, hayatı, canı, malı, zamanı, imkânları, fırsatları onu verenin yolunda harcamaktır.

4. Şükreden kulların az olması: Rabbimiz muhtelif ayetlerinde kullarından şükredenlerin az olduklarını beyan etmektedir. “*Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı bir lütf sahibidir. Fakat insanların pek çokları şükretmezler.*” (Bakara 2/243) “*Doğrusu Biz sizi yeryüzünde, yerleştirdik, orada size geçimlikler verdik; ne kadar da az şükrediyorsunuz.* (Araf 7/10) “*Allah, insanlara çok ihsanda bulunmuştur, lâkin insanların çoğu şükretmezler.* (Yunus 10/60) “*Bu, bize ve insanlara Allah’ın bir lutfudur. Fakat insanların çoğu şükretmezler.*” (Yusuf 12/38) Bu ayetler biz insanlara Allah’ın bizlere sunduğu nimetleri görmemizi ve kendisine şükretmemizi işaret ediyor. “Ey! İnsanlar sizi yeryüzüne yerleştirdik ve yeryüzünde geçiminizi sağlamanız için size imkânlar tanıdık. Size verilen bu nimetlere şükretmeniz; gönderdiğimiz kitaba, peygambere ve onun size getirdiklerine uymanız gerekir.”¹⁰⁹ Biz de bu ayetler topluluğundan şunu anlıyoruz. Ey insanoğlu size ne oluyor da sizi yaratana şükretmiyorsunuz. Hâlbuki sahip olduğunuz her türlü nimeti size veren Allah’tır. Allah’ın size verdiği nimetlere sonsuz şükretmeniz gerekirken siz o nimetleri Allah’a

¹⁰⁸ Şimşek, III, 91.

¹⁰⁹ Şimşek, II, 255.

karşı isyanda mı kullanıyorsunuz? Ey insanlar aklınızı başınıza alın bu nimetler geçicidir. Geçmiş ümmetlere bir bakın bakalım, hangisi günümüze bir şeyler getirmiş, bakın bakalım geçmiş ümmetlerin şükür etmemelerinden başlarına gelenlere bakın da kendinize gelin, ibret alın yoksa sizin de sonunuz aynı olacak. Günümüz toplumunun en büyük hastalıklarından birinin de şükür etmeme olduğunu düşünüyoruz. İnsanlar genelde nimetlerin farkında olmadan şükürsüz bir hayat yaşıyor, sanki bu nimetler ebedi, sanki kendileri ebedi, ama biz biliyoruz ki ebedi olan yalnız Allah Teâlâ'dır. Her aklıselim bilir ki bu nimetlerin bir sahibi var ve o nimetlerin sahibine şükür gerekir.

5. Şeytan insanı şükürden men eder. Bizce şükür meselesinde en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de bu konudur. Çünkü şükür de bir ibadettir. Şeytan insanı bu ibadetten alıkoymak için her yolu dener. Bu isteğini ayeti kerime bize açıkça gösterir. *“Beni azdırdığın için, andolsun ki, Senin doğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım. Sonra önlerinden, artlarından, sağ ve sollarından onlara sokulacağım; çoğunu Sana şükreder bulamayacaksın” dedi.*” (Araf 7/17) “insana düşman olan İblis’in öncelikli hedefi, insanları Allah’ın yolundan saptırmaktır. İnsanları aldatmak için bütün yollara başvurur. Aldatmanın bir yönü de insanları şükürden uzaklaştırmaktır. Şeytan bilir ki şükretmeyen insan Allah’a isyan içindedir.”¹¹⁰ “Burada şükretmenin tekrar edilmesi surenin baş tarafında ifadesini bulan "Ne de az şükrediyorsunuz" cümlesiyle tam bir ahenk sağlamaktadır. Böylece az şükredilmesinin nedeni açıklanmış, gizli olan gerçek etken ortaya çıkarılmıştır. Bu temel etken iblisin O'na karşı çalışması ve Allah'a giden yolda oturmasıdır! İnsanın, kendisini doğru yoldan alıkoyan gizli düşmanına karşı uyanık hareket etmesi istenmiştir. İnsanların çoğunun şükretmesine engel olan bu musibetin nereden kaynaklandığını öğrendikten sonra ona karşı önlem almaları gerektiğini hatırlatmıştır.”¹¹¹ Artık onların birçoklarını doğru yoldan çıkarmış olacağım ve artık onların çoklarını şükür ediciler bulamayacaksın, yani elde etmiş oldukları nimetlerin değerini bilmeyecekler, bunları kendilerine ihsan etmiş olan kerem sahibi Yaraticıya, karşı şükran vazifesini yerine getirmeyeceklerdir. Demek ki şeytan, insanları şükürden alıkoymak için elinden geleni yapar. İnsanın şeytana karşı koyması, Allah'a şükürden geri durmaması gerekir.

¹¹⁰ Şimşek, I, 258.

¹¹¹ Seyit Kutup *Fizilal'il Kur'an Tefsiri*, (I-XII) (5. Baskı) Tercüme; Yakup Çiçek, Ali Turgut, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2001, IV, 407.

Şükür konusunda ayetleri değerlendirdikten sonra, şükürün anlaşılmasında daha faydalı olacağını düşündüğümüz çeşitlerine de kısaca çalışmamızda yer vereceğiz.

Şükürün genel olarak üç çeşidi bulunmaktadır:

1. “ Dil ile olan şükür; nimeti vereni dil ile övmek ve nimeti anmaktır. Bu, kulun Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğip teslim olarak, sahip olduğu nimetleri O'nun lütfettiğini bilmesi ve şükretmesidir.

2. Kalp ile olan şükür; nimeti ve her türlü iyiliği Allah'tan bilerek, Allah'ın vermiş olduğu nimetlerinden dolayı sevinç duymakla olur. Her ne kadar görünürde nimeti veren başkası ise de bu, sebep değil, vasıtaadır. Asıl nimeti veren Allah'tır. Ayrıca kalbin şükürü Allah'ın bahsettiği bu güzel organa Allah'ın razı olmadığı şeyleri sokmamaya çalışmakla olur.

3. Amel ile şükür; Yukarıdaki izahlardan anlaşılacağı üzere şükür sadece dil ile: "Ya Rabbi çok şükür, verdiğin nimetlere bin şükür" demekten ibaret değildir. Kendisine nimet veren kimseye karşı minnettarlığını sadece sözü ile ifade edip, bu nimetleri, nimeti verenin isteği dışında kullanan kimsenin sözlerinin bir değeri olmasa gerekir. Öyle ise sadece dil ile yapılan şükür yeterli değildir. Asıl şükür; insanın, nimeti verene karşı minnettarlığını hem sözü ile ifade etmesi, hem de o nimeti, nimeti verenin isteği doğrultusunda kullanmasıyla olur.¹¹²

2.3. DUA KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim'de dua ile ilgili kelimelerin geçtiği ayetlerin sayısı iki yüzü bulmaktadır. Bu da, Kur'an-ı Kerim'de duanın insanlar için ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Dua, Allah'a kulluğun gereklerinden biri olup, kulun Yüce Yaratıcı ile bağ kurmasıdır. Bu bağın en kuvvetli vasıtası duadır. Bu bağın ilahi iradeye uygun olarak kurulabilmesi için, dua kavramının Kur'an'da nasıl sunulduğunu, insan için önemini ve faydasını Kur'an ayetleri ışığında çok iyi anlayıp hayatımıza uygulamamız gerekmektedir.. Dua, insanın doğası gereği bir ihtiyaçtır. İnsan zaman zaman sıkıntıya düştüğünde veya bir nimete eriştiğinde, bu durumunu paylaşacağı üstün bir kudret arar. İşte bu ihtiyacını Allah' a karşı dua etmek suretiyle giderir; nimete erişmişse

¹¹² İbni- Kesir, V, 535.

teşekkürünü bildirir. İhtiyacı varsa onu talep eder. Böylece hem ibadet yapmış olur, hem de kendisini maddi ve ruhi açıdan rahat hisseder.

Dua: “Dua kelimesi, “çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” mânasındaki da‘vet ve da‘vâ kelimeleri gibi masdar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. İslâm literatüründe ise Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lutf ve yardımını dilemesini ifade eder. Arapça ’da kullanıldığı edatlara göre bir kimse için hayır duada veya bedduada bulunmak manalarını da taşır.”¹¹³ Duanın farklı anlamları bulunmaktadır. Bu anlamlardan biride duanın ibadet anlamını taşımasıdır.

Dua İlahi Emir ve İbadettir

Allah Teâla, birçok ayette kullarından dua etmelerini istiyor. Kur'an-ı Kerim'de Allah'a dua etmek (O'ndan istemek) ilâhi bir emirdir. Nitekim Cenab-ı Hak, *"Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin. "* (A'raf 7/54) *"En güzel isimler Allah'ındır, öyle ise onlarla O'na yakarın. "* (A'raf, 7/180) *"Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma."* (A'raf, 7/205) diye emretmektedir. Yine *"Rabbimiz buyurdu ki: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana ibadet etmeye tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min, 40/60) ayeti "dua"yı "ibadet" olarak tanımlamıştır. Duanın ibadet olduğu konusunda müfessirler görüş birliği içindedirler. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'den *"Dua ibadetin kendisidir. "*¹¹⁴ şeklinde hadis rivayet edilmiştir. Dua ile ilgili ayet ve hadislerden de anlıyoruz ki, dua başlı başına bir ibadettir.

Dua Sadece Allah'a Yapılmalıdır

Allah Teâla, duanın sadece kendisine yapılmasını, kendisi dışındaki varlıklara yakarışın bir faydası olmadığını ve sonuçta duasının bir karşılık bulmadığını bildiriyor. Bu durumun örnekleri Kur'an'da çoktur. Cenab-ı Hakk, kendisinden başkasına yapılan duanın geçersiz olduğunu bazen doğrudan bildirir, bazen de peygamberlerin dilinden aktarır. *"De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda vermeyecek, bize zarar dokundurmayacak*

¹¹³ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Dua Mad) IX, 529; Şimşek, I, 209.

¹¹⁴ Tirmizi, Tefsiru Sure 3; İbn Mace, Dua 1.

şeylere mi dua edelim?" (En'am, 6/171) "Allah 'ın berisinden sana fayda da vermeyen zarar da vermeyen şeylere yakarma. Bunu yaparsan o zaman elbette zalimlersindir. " (Yunus, 10/106) *"De ki: 'Bana, ancak Allah'a kulluk yapmam, Kendisine ortak koşmamam buyuruldu. Ancak O 'na yalvarırım, dönüşüm yalnız Onadır. "* (Hud, 11/101)

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre dua sadece Allah'a yapılmalıdır. Bu, tevhit inancının bir gereğidir. Diğer din ve inançlarla İslam arasındaki temel fark olan tevhit inancı gereği bir ibadet olan "dua"nın sadece Allah' a yapılması açıkça Kur' an tarafından beyan edilmiştir.

2.4. ŞİMŞEK'İN TEVESSÜL İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Sözlükte; vasıta, yakınlık, derece, mertebe, yol, rağbet, kendisiyle istenilen, arzu edilen bir şeye ulaşmaya yarayan şey anlamına gelen tevessül ve vesile kavramları, Arapça "v-s-l" kök fiilinden türetilmiştir. Vesile, ilim ve ibadetle Allah'a yaklaşmak, onun rızasını istemek ve kendisiyle başkasına ulaşılan şey şeklinde tarif edilir.¹¹⁵ Bununla beraber vesilenin kıyamet günündeki umumi şefaath, cennetteki bir yer veya cennetin arşa en yakın bölgesi olduğu rivayet edilir. Tevessül de, kendisi ile bir şeye kavuşulan, yakınlık kazanılan, Allah Teâla'ya yakınlaşmaya sebep olan şeylerdir.¹¹⁶

Tevessül ve vesile kavramları, İslam tasavvuf düşüncesinde karşılaşılan problemlerden biridir. Allah'a yakınlaşmak için salih amellerle, toplumun manevi önderlerinin vesile edinilebileceği görüşünü savunanların yanı sıra, kul ile Allah arasında peygamber bile olsa hiç kimsenin giremeyeceğini ifade ederek tevessülü kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Her grup kendi düşüncesinin doğruluğunu ispat etmek için deliller getirmekten de geri durmamaktadır.

Müfessirimiz Sait hoca vesile kelimesinin anlamını verdikten sonra bu konuda daha önceki müfessirlerin görüşlerine yer verir, biz de bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu görüşlere yer vermeye çalışacağız.

Farklı görüşler bulunmakla birlikte müfessirler vesileye “Müslümanı Allah'ın rızasına ulaştıran her türlü ilim ve amel” manasını vermişlerdir. Nâfile ibadetleri de

¹¹⁵ Rağib el-İsfahani, s. 524.

¹¹⁶ Rağib el-İsfahani, s. 524.

vesile kapsamı içinde değerlendirmişlerdir. Kendisinden önce yaşayan ilk üç neslin görüşlerini derlemekle bilinen Taberi, vesile kelimesinin yakınlık anlamına geldiğini ve burada, *Allah'ı hoşnut edecek amellerle Allah'a yaklaşma gayreti içerisinde olun* demek istediğini belirtmektedir.¹¹⁷ Haddizatında diğer tefsirlerde de seleften yapılan nakillerin tamamı bu anlamdadır. İbnu Kesir de selefin görüşlerini bu şekilde aktardıktan sonra bu konuda müfessirler arasında bir ihtilaf bulunmadığını belirtmektedir.¹¹⁸ Âlusi, ayetin tefsirinde; İbnu'l-Enbâri ve başkalarının, İbnu Abbas'tan vesilenin ihtiyaç anlamına geldiğini naklettiklerini belirtir ve buna göre ayetin manasının şu olduğunu söyler: *“Allah'a yönelerek ihtiyaçlarınızı ondan isteyin. Çünkü göklerin ve yerin anahtarları onun elindedir. Sakın başkalarına yönelerek ihtiyaçlarınızın giderilmesini istemeyin. Aksi takdirde bir çöpten yardım isteyen zavallı durumuna düşersiniz.”*¹¹⁹

Müfessirimiz yaptığı bu nakillerden sonra kendi görüşünü şu şekilde beyan eder. Vesile, kişiyi Allah'a yaklaştıracak salih amellerdir. Hal böyleyken son asırlarda peygamberlerin yahut muttaki kişilerin şahıslarıyla tevessül, ihtiyaçların ve sıkıntıların giderilmesi için onlara dua etme yahut onları dualarında aracı kılma, mezarlarına gidilerek onlardan yardım isteme Müslümanlar arasında yaygınlaşmıştır. Putperestlikten kalma bu tür anlayışlara karşı çıkanlar ise bu görüşleri savunanlar tarafından Ehl-i Sünnet dışı olarak ilan edilmişler, en azından peygamberlere ve tevessül ettikleri salih kişilere karşı olmakla, onlara düşmanlık yapmakla itham edilmişlerdir.¹²⁰ Allah'ın bir ve tek olması, ibadet ve duanın sadece O'na yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Allah'a ibadet ve O'na dua ederken aracı konulmaması da, Allah'ı birlemenin bir gereğidir.¹²¹

Tevessül ile ilgili görüşünü beyan eden M. Sait hoca konunun önemine binâen meseleyi daha ayrıntılı bir biçimde ele alır ve tevessülü savunanların delillerini zikrettikten sonra onlara teker teker cevap verir.

“Tevessülü savunanlar ilk delil olarak Hz. Ömer'in; *“Allah'im! Kuraklık olduğunda sana peygamberimizle tevessül ediyorduk; şimdi Peygamberimizin*

¹¹⁷ Taberi, IV, 226; Şimşek, II, 45.

¹¹⁸ İbni- Kesir, III, 96-97; Şimşek, II, 45.

¹¹⁹ Ebu's Sena Şihabuddin Mahmud el Alusi, *Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye Beyrut tsz, VI, 125; Şimşek, II, 45.

¹²⁰ Şimşek, II, 46.

¹²¹ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.63.

amcasıyla sana tevessül ediyoruz, bize yağmur yağdır!”¹²² Sözü delil getirirler. Haddizatında Hz. Ömer’in bu sözü tevessülü savunanların lehine değil, aleyhlerine bir delildir. Çünkü burada anlatılan olay şudur: bilindiği gibi mevsim kurak geçtiğinde Müslümanlar yağmur duasına çıkar, yağmur yağdırması için Allah’a dua ederlerdi. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken Peygamberin kendisi de yağmur duasına çıkıyordu. Ancak onun vefatından sonra sahabe, Peygamberin amcası Abbas’ı yağmur duasına götürmüşlerdir. Hz. Ömer’de bu sözünde bunu söylemektedir. Şayet ölümlerle veya aralarında hazır bulunmayan şahıslarla tevessül caiz olmuş olsaydı, elbette ki Peygamberin ölüsü, henüz hayatta olan amcası Abbas’a tevessülden çok daha tercih edilecek bir şeydir.¹²³

“Tevessülü savunanlar tevessülü meşru göstermek için şu birtakım farklı delilleri de ileri sürmüşlerdir. “Bir kralın ya da önemli bir devlet adamının huzuruna çıkmak için mutlaka bir aracı koymak gerekir. Allah’ın huzuruna çıkmak için de böyle bir aracıya ihtiyaç vardır”. Bu delile müfessirimiz şu şekilde cevap vermektedir. “Her şeyden önce böyle bir benzetme, Allah’ı yaratıklarına benzetmek olur ki, temelinde tutarsız bir benzetmedir. İkinci olarak, vatandaşını aracısız kabul etmeyen idareci, ya huzuruna gelecek vatandaş hakkında bilgi sahibi değildir, aracı olacak kişi o vatandaş hakkında bilgi verecektir ya da o yönetici zalim biridir, vatandaşları arasında ayırım yapmaktadır. Yüce Allah bu iki hasletten de münezzehtir.”¹²⁴

Tevessülü savunanların diğer bir delilleri de şudur. “Dua edilirken, istek Allah’tandır, salih kişiden değildir. Dua ile ibadeti birbirine karıştırmamak gerekir demektedirler.” Bu delilde şu şekilde cevap bulmaktadır. “Haddizatında aracı kılınmak istenen kişiye de dua etme yani o kişiden istekte bulunma söz konusudur. Çünkü orada hazır bulunmadığı halde ondan da aracı olması istenmektedir. Değilse kişi, onu aracı yapma yetkisini nereden almaktadır? Bir de dua bizatihi ibadettir. Şu ayette bunu açıkça müşahede ediyoruz: “*Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, size icabet edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.*” (Mü’min 40/60) Dikkat edilirse ayetin ikinci cümlesinde geçen “Çünkü bana ibadeti bırakıp” ifadesinde geçen “ibadet” kelimesi, birinci cümlesinde geçen

¹²² Buhârî, İstiskâ, 3.

¹²³ Şimşek, II, 46.

¹²⁴ Şimşek, s.63-64.

“dua” kelimesinin karşılığında kullanılmaktadır. O halde ibadette nasıl aracılık söz konusu değilse, duada da aracılık söz konusu olamaz. Ayrıca Fatıha süresinde: “*Sadece senden yardım dileriz*” denilmektedir. Başkasının araya konulması, sadece Allah’tan yardım istemeye engel bir durumdur.

Teveşsülü savunanların daha başka delilleri de vardır, ama biz burada bu anlattıklarımızla yetineceğiz. Burada dikkat edilmesi gereken asıl konulardan biri de, aracı kılınan kimsenin gıyabında teveşsülde bulunmaktır. Yani aracı kılınan kimse ya o mekan da yoktur, ya da vefat etmiştir. Biz bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için teveşsülün çeşitlerini anlatmaya çalışacağız. Genel olarak teveşsül 3 kısımdır.

2.4.1. Teveşsülün Çeşitleri

Teveşsül konusundaki görüşler ve zikredilen deliller dikkate alındığında hüküm bakımından farklı teveşsül çeşidinden bahsedildiği görülmektedir;

1. Allah’ın zâtı, isimleri ve sıfatlarıyla teveşsül: Kur’an’da Allah’a en güzel isimleriyle dua edilmesi ve O’nun övölüp yüceltilmesi emredilmiş¹²⁵, Hz. Peygamber dualarında Allah’ın kendi zâtına verdiği isimlerle O’na niyazda bulunmuş ve ashabına da bunu öğretmiştir.¹²⁶ Kur’an okuduktan sonra dua etmek de Allah’ın sıfatlarıyla teveşsülde bulunma olarak kabul edilmiştir, çünkü Kur’an Allah kelâmıdır, O’nun kelâmı ise sıfatıdır. Bu tür teveşsülün bid’at sayılmadığı hususunda ittifak vardır.

2. Hz. Peygamber’le teveşsül: Bütün âlimler Hz. Peygamber’le teveşsülde bulunmayı câiz görmüş, ancak onunla teveşsülde bulunmanın anlamı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. a) Resûlullah ile teveşsül etmek onun Allah nezdindeki makamı ve derecesinin hakkı için değil hayatta iken ondan dua etmesini istemek ve Allah’tan onu kendisine şefaateçi kılmasını talep etmek anlamına gelir. Böyle bir teveşsül câizdir. Buna rağmen huzurunda, gıyabında veya ölümünden sonra zatıyla teveşsülde bulunmak câiz değildir.¹²⁷

3. Amel-i sâlihle teveşsül: İman ve itaatten sonra Allah’tan mağfiret dilemeyi ifade eden âyetlerin yanı sıra Bakara2/285; Âl-i İmrân 3/193-194 Fâtıha süresinde yer

¹²⁵ A’râf 7/180; Kâf 50/39-40.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 391, 452; Tirmizî, “Daavât”, 92.

¹²⁷ İbn Teymiyye, *Khâide celîle fi’l-teveşsül ve’l-vesîle*, Beyrut, ts. Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye s. 66-69.

alan, “Sadece sana tapar ve yalnızca senden yardım dileriz.” (Fatıha 1/5-6) Cümlesinin ardından hidayete erişirme niyazında bulunmaya dair âyet, amel-i sâlihle tevessülde bulunmaya işaret eder. Bir mağarada mahsur kalan müminlerin kurtuluşunu haber veren rivayetlerde belirtildiği gibi¹²⁸ amel-i sâlihle tevessülde bulunarak yapılan duaların makbul olduğu yolunda bilgiler mevcuttur. İbn Mes‘ûd’un teheccüd namazı kıldıktan sonra, “Allah’ım, emrettin itaat ettim, davet ettin icabet ettim, beni bağışla!” şeklindeki duası, ashabın bu tür tevessüle başvurduğunu kanıtlayıcı niteliktedir. Âlimlerin tamamı bunu câiz görmüştür.¹²⁹

4. Müttaki ve sâlih müminlerin duasıyla tevessül: Âlimler bunu da ittifakla kabul etmiştir. Esasen müminlerin duasını istemek Kur’an ve Sünnet’te teşvik edilmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem umreye giden Hz. Ömer’den kendisi için dua etmesini istemiştir. Sahâbîler de sıkıntılarının giderilmesi için Resûlullah’ın duasına başvurup tevessülde bulunmuştur.¹³⁰

5. Allah’tan başkası ile tevessülde bulunmak: “Allah’tan başka ölümlerle, dirilerle ve hali hazırda bulunmayanlarla dua etmek ve menfaat sağlamak, sıkıntıları gidermek için onlardan yardım istemek veya onlardan şefaet ve dua dilemek şirk olarak telakki edilmiştir. Bu doğru anlamda tevessül olmamasına rağmen, bazılarınca bu meşru kabul edilerek halka, “Ameli iyi olan herkes ile tevessül edilebilir.” anlayışı telkin edilmektedir. Hâlbuki işin gerçeği, bu haram kılınan ve haramlığında icma edilen tevessüldür.¹³¹ Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Mescitler şüphesiz Allah’ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın.*” (Cin, 72/18) “Kimseye” ifadesi belirsiz isimdir ve olumsuzluk ifadesinden sonra gelmektedir. Dolayısıyla bu ifade, Allah’ın tebliğle görevlendirdiği nebileri kapsadığı gibi Allah ile güçlü bir irtibata sahip olduğu kabul edilen herkesi kapsar. Konuyla ilgili zikredilen diğer başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır:¹³² “*İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır. O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet*

¹²⁸Müsned, II, 116; Buhârî, “Edeb”, 5.

¹²⁹ Âlûsî, VI, 127.

¹³⁰İbn Teymiyye, s. 66-69; Yusuf Şevki Yavuz, TDV. İslam Ansiklopedisi Tevessül Maddesi, c. 41 s. 7-8.

¹³¹İbn Teymiyye, I, 359.

¹³²Berat Sarıkaya, *İnsan Allah İletişimi ve Tevessül*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2014/3, c. 3, sayı: 5 s.132-133.

ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir.” (Zümer, 39/3)

Sonuç olarak sâlih amellerin yanı sıra hayatta olan iyi kulların duasıyla tevessül de bulunmanın câiz görüldüğü hususunda ihtilâf yoktur. Bir kısım alimler, hayatta iken ve ölümlerinden sonra Hz. Peygamber’in, velîlerin ve sâlih kulların zatıyla tevessülde bulunmayı şirk saymakta bazıları ise bunu şirk saymamaktadır. Zatla tevessül konusunda kesin bir delil bulunmamakta, bu tevessül vesile âyetinin yorumuna dayanmaktadır. Konuyla ilgili hadisler ise âhad niteliğinde olup zayıf kabul edilmiştir.

Genel olarak bu değerlendirmelerden sonra tevessül meselesinin ihtilâflı bir konu olduğunu ifade edebiliriz. Günümüz insanın türbelere, mezarlara ve benzeri şeylere olan azami hürmet ve saygıları tevessülün olamayacağını söyleyen âlimlerimizi haklı çıkarmaktadır. Çünkü müşahede ettiğimiz kadarıyla okuyup araştırmayan günümüz insanı, isteklerini genelde direk Allah’tan değil de farklı araçlar vasıtasıyla istemektedir. Hâlbuki Rabbimiz ayeti Kerime’de bize şah damarımızdan daha yakın olduğunu beyan ediyor. *“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz, çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”* (Kaf, 50/16) İsteğimizi direk rabbimize sunmamızda hiçbir sakınca yoktur asıl olanda budur.

2.5. MÜFESSİRİMİZİN ŞEFAAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şefaate: “Sözlükte "tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek: birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek" anlamlarındaki şef kökünden türeyen şefaate, "suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme" manasına gelir. Terim olarak "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması" anlamında kullanılır. Şafi ' ve şefi' " aracılık eden, şefaatte bulunan" demektir.”¹³³

Kur'an ve hadislerde şefaate açıkça işlenen bir konu olmuştur. Ancak gerek geçmişte, gerekse bugün şefaate inancının kabulü noktasında zaman zaman farklı yorumlar yapılmakta; bazen de onun sonradan İslam'a dâhil edildiği şeklinde

¹³³ Şimşek, c.1 s.81; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Şefaate Mad.) Ankara yıl: 2010, XXXVIII, 411-412

yaklaşımlarda bulunmaktadır. Biz burada öncelikle çalışmamıza konu yaptığımız M. Sait Şimşek hocanın şefaathle ilgili görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Şimşek'in Kur'an'da şefaathle ilgili âyetleri tefsir edip konuyu değerlendirirken büyük ölçüde nüzûl ortamının özelliklerini Kur'an'ın muhatabı olan müşriklerin inançlarını, bunun yanında Kur'anî siyakı ve dilsel hususiyetleri esas aldığı görülmekte, konu ile ilgili hadislere değinmeyip onları değerlendirmemesi ise dikkat çekmektedir.

Şefaathle İlgili Bazı Ayetler ve Tefsiri

1. *“Ve öyle bir gündün korunun ki, kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefaath da kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım da yapılmaz.”* (Bakara 2/48) Ayette geçen “şefaath” kelimesinin terim anlamı, “Allah nezdinde mertebesi yüksek bir kimsenin, günahkâr bir mü'minin günahlarının bağışlanması için Allah'a dua etmesidir. Yaşayan bir mü'minin, yaşayan yahut ölmüş birinin bağışlanması için dua etmesi ve yaptığı bu duanın o kişiye faydalı olacağı Müslüman âlimlerin tamamı tarafından kabul edilmiştir. Ancak ayeti kerime ahiret hayatından söz etmektedir. İhtilafı olan konu da, ahirette böyle bir şefaathin olup olmayacağıdır. Ahirette üçüncü bir şahsın Allah nezdinde şefaath edeceğini açıkça ifade eden tek bir âyet bulunmamaktadır. Müfessirimiz insanın Cennete veya Cehenneme girmesinde asıl olanın kendi ameli olduğunu, sahih bir iman ve salih bir amelle Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan başka bir kurtuluş yolunun bulunmadığını ifade eder. Bunun aksinin adaletsizlik anlamına geldiğini ve kişisel bağlardan kaynaklanan her türlü şefaathin asla olmayacağını belirtir.¹³⁴

2. *“Ey iman edenler! Kendisinde hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaathin bulunmadığı bir gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın. Kâfirlere gelince, onlar zalimlerdir.”* (Bakara 2/254) Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaathin bulunmadığı gün gelmeden yapılacak ilk şey, sahih bir inanca sahip olmaktır. O gün insana fayda verecek olan şey, işte bu inançtır. Şefaathin inkar edenlere bir yararının olmayacağı kanaati yaygındır. Oysa müminlere hitap edilen bu ayette hesap gününde onlar için de şefaathin olmadığı açık bir şekilde ifade dilmektedir.¹³⁵

¹³⁴ Şimşek, I, 81.

¹³⁵ Şimşek, I, 270-271.

3. “Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir (hayyır), bütün varlığın idaresini yürüten (kayyum)dir. O'nu ne gaflet basar, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi o'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaata edecek olan kimdir?” (Bakara 2/255) Onun bilgisinden hiçbir şey kaçmaz. İzni olmadıkça hiçbir kimse O'nun katında şefaataç olamaz. Çünkü şefaatin tamamı O'nundur. Allah Teâlâ ahirette herhangi bir kimseye şefaata izni verecek midir? Müfessirimizin kanaatine göre O'nun izninden söz edilmesi, böyle bir iznin verileceği anlamına gelmez. Sadece izinsiz böyle bir şeyin olmayacağını anlatır. Allah'ın ahirette herhangi bir kimseye böyle bir izni vereceğine dair Kur'an'da bir bilgi mevcut değildir. Çünkü herkesin ne olduğunu iyi bilen Allah olduğundan, O gün herhangi bir aracılığa ihtiyaç kalmamaktadır. Yine tek bir hâkim O olduğuna ve şefaatin tamamı kendisine ait olduğuna göre, ne diye bir başkasını bu işte kendine ortak kılsın ki!¹³⁶

4. “(O gün) Rahmân (olan Allah)'ın katında bir ahd almış olan kimseden başkaları şefaata etme hakkına sahip olamayacaklardır.” (Meryem 19/87) Müşrikler taptıkları putların Allah nezdinde kendilerine şefaata edeceklerine inanıyorlardı. Bekledikleri şefaata dünya hayatıyla ilgiliydi, çünkü onlar ahirete inanıyorlardı. Ama şayet ahiret gerçekten olacaksa orada da kendilerine şefaata edeceklerini söylüyorlardı. Oysa mülkün tamamı Allah'ındır ve O'nun nezdinde birileri şefaata edecekse mutlaka O'ndan bu konuda söz almış olması gerekir. Çünkü mülkünde tasarruf yetkisi tamamen kendisine aittir.¹³⁷

5. “Allah'ın huzurunda şefaata da fayda vermez. Ancak izin verdiği kimsenin ki müstesna. Nihayet kalplerinden dehşet giderildiği zaman "Rabbimiz ne buyurdu?" derler. (Şefaata sahipleri de): "Hakkı söyledi" derler. O, her şeyden yüksek ve büyüktür.” (Sebe 34/23) Müşrik Araplar ahirete inanmadıklarından Allah'a ortak koştuğu putlarının geri kalan ömürlerinde kendilerine Allah nezdinde şefaata edeceklerine inanıyorlardı. Belirtelim ki şefaatin ancak izin ile olacağını söylemesi, mutlaka izin verileceği anlamına da gelmez. Ayrıca ahirette şefaatin olmayacağı Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir.¹³⁸

¹³⁶ Şimşek, I, 272.

¹³⁷ Şimşek, III, 319.

¹³⁸ Şimşek, IV, 223-224.

Şefaata ilgili ayet ve tefsirlerini beyan ettikten sonra müfessirimizin bu konuda ki görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz.

M. Sait Şimşek hoca, şefaata konusunu ayetlerin indiği toplumun özelliklerini dikkate alarak değerlendirmiştir. Müşrikler ortak koştukları varlıkların Allah katında bir itibarları olduklarını, yerdeki ve gökteki yetkilerinden dolayı şefaata hakkına sahip olduklarına inanırlardı. Ahirete inanmadıklarından putların geri kalan ömürlerinde kendilerine Allah nezdinde şefaataçi olacaklarını düşünürlerdi. Tüm yetki, otorite ve rızık verme Allah'ın olduğuna göre taptıkları putların da onlara şefaata gücü olmayacaktır. Buna göre göklerin ve yerin sahibi olmak, tüm otorite, güç ve iktidarı elinde bulundurmamak Allah'a ait olduğuna göre şefaata de Allah'a aittir. Hiç kimse bu yetkiye sahip değildir, herkes Allah'ın huzuruna çıkacak ve hesap verecektir. Allah'tan hiç kimsenin alacak hakkı yoktur ve hiç kimsenin de Allah'ı buna zorlamaya gücü yoktur. Herkesin ameli kendisi ile dir. Adil ve tarafsız olan Allah insanın ameli ile arasına girecek ve kötü amellerini bağışlayarak ameli nezdinde şefaata edecektir.

Şefaata konusunda genel bir değerlendirme yapacak olursak hocamızın hiçbir şekilde ahirette şefaata yoktur görüşüne katılmadığımı belirtmek isterim. Şu ayet te bizim Allah'ın dilediği kişiye şefaata hakkı vereceğinin bir delilidir. *“De ki: Şefaata tamamen Allah'ındır, (Allah kime şefaata yetkisi verirse, ancak o şefaata edebilir. O'nun izin vermediği hiç kimse şefaata edemez.”* (Zümer, 39/43) Bu ayetten anlıyoruz ki, Allah rahmetiyle dilediği kimselere dilediği kişiler için şefaata izni verebilir. Şu halde şefaata etme izni verilenler kendi dilediklerine değil, Allah'ın dilediklerine şefaata edebilirler. Şefaata edicinin şefaati de Allah katındaki derecesi nispetinde olabilir.

2.6. ŞİMŞEK'E GÖRE KUR'ANDA TOPLUMSAL YAPI

Toplum: Tarihin ve insanın yaşadığı ve yeryüzünde egemenlik kurduğu en eski çağlara ait elimizdeki bütün bilgi, belge ve kalıntılar, insanın her zaman toplum halinde yaşadığını ortaya koymaktadır. ¹³⁹Allah, insanın en eski çağlarda sade yapılı bir tek ümmet olduğunu, aralarında ihtilaf bulunmadığını,¹⁴⁰ ihtilafların, zamanla baş gösterdiğini bildirmektedir. Allah, anlaşmazlıkları gidermek, insanın toplumsal birliğe

¹³⁹ Al-i İmran, 3/103-105; En'am, 6/153, 159.

¹⁴⁰ Bakara, 21213; Yunus, 10/19.

yönelmek ve bu birliği, yasalarıyla koruma altına almak için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İslam dini, temelini hiç şüphesiz ve açık bir biçimde toplum temeli üzerine kuran ve hiçbir anında toplum konusunu göz ardı etmeyen tek dindir.¹⁴¹ İslam kendisine inanan insanlara toplu yaşamayı ve sağlıklı toplumlar kurmayı emreder. Biz de çalışmamızın bu bölümünde genel olarak müfessirimizin görüşlerine ağırlık vererek İslam toplumunun Kur'an'da zikredilen temel özelliğine değinip, Kur'an'da toplumsal yapının konularına geçeceğiz.

Vasat/ Orta Toplum

İslam ümmetinin vasat ümmet olduğunu bildiren ayette şöyle denilmektedir. *“Böylece sizi, insanlara şahitler olasınız diye vasat bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahit ve örnektir.”* (Bakara 2/143) *“Vasat kelimesi orta, dengeli, adaletli, bir şeyin iyisi ve hayırlısı gibi anlamlara gelir. Ayet, kible değişikliğinden söz edilen bir ortamda zikredilmektedir. Burada Ehl-i Kitap'ın kible değişikliğine karşı çıkışlarından bahsedilmekte ve bu arada İslam ümmetinin vasat bir ümmet olduğu belirtilmektedir. Anlatımdan bu özelliğin, İslam ümmetinin temel ve genel bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Müfessirler de bu ayeti bu şekilde anlamışlardır. Kurtubi : “Kâbe nasıl dünyanın tam ortasında ise, İslam ümmeti de, orta bir ümmettir”* demektedir. Ardından Hristiyanların peygamberlerini tazim konusunda aşırı gittiklerini, Yahudilerin ise, onlara gereken önemi vermediklerini belirtir.”¹⁴² Buna göre İslam, hem kendi peygamberi ve hem de diğer peygamberler konusunda orta bir yol izlemiştir.”¹⁴³

İslam ümmetinin vasat ümmet olma konusu önemli bir konudur ve bu özellik sadece İslam toplumuna verilmiş bir özelliktir. Çünkü Yahudi ve Hristiyanlar kendilerine verilen nimetlere şükretmeyip hep nankörlük etmişlerdir. *“Bu ümmet, bütün anlamlarıyla gerçekten orta bir ümmettir. Bu ümmet, düşünce ve şuurda vasattır: Bildiklerini dondurup, deneysel ve pozitif bilimlere kapılarını kapatmaz. Bu ümmet, düzenleme ve uygulamalarında vasattır: Hayatı büsbütün duygu ve vicdanının emrine terk etmediği gibi, tamamen ceza kanunlarına da bırakmaz. Kişisel vicdanları eğitim ve yönlendirmeleriyle ulvileştirir. Toplum düzenini de yasal yaptırımlarla güvence altına alır. Bu ümmet insan ilişkilerinde ki karşılıklı muamelelerde de vasattır: Kişilerin*

¹⁴¹ Bilgiz, *Kur'an'da İnsan ve Toplum Diyanet İlmi Dergi Kur'an Özel Sayısı*, Ankara 2012, s.692.

¹⁴² Kurtubi, II, 154.

¹⁴³ Şimşek, I, 172-173; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s. 181.

şahsiyetini ve değer yargılarını göz ardı etmediği gibi, onları toplumun veya devletin kişiliğinde de eritmez. İnsanın yalnızca kendi çıkarlarını düşünen bencil ve açgözlü biri olarak kalmasına da izin vermez. Bu ümmet mekân itibarıyla de vasattır: Yer yüzünün yaşanabilir en normal yerindedir. Müslümanların üzerinde yaşadığı topraklar, her yönden; doğu, batı, kuzey ve güney yönlerinden, yeryüzünün en orta bölgesinde olagelmıştır. Bu konumuyla da insanlığı gözetlemekte, onlara karşı şahitliği omuzlamakta, sahip olduğu maddi, manevi değerlerini bütün yeryüzü sakinleriyle paylaşmaktadır. Bu ümmet zaman bakımından da vasattır: Kendisinden önceki insanlığın çocukluk devresini sona erdirir. Geldikten sonra da insanlığın akıl ve olgunluk çağını yaşamasını sağlar.”¹⁴⁴

Günümüz düşünce sistemlerini göz önünde bulundurduğumuzda İslam’ın hâlâ orta bir yol takip ettiğini görürüz. Ancak bu yolda birtakım sapmalar meydana gelmeye başlamıştır. Müslümanlar kendilerini vasat ümmet kılan özellikleri yeniden kazanıp bu vasat olma şerefini kaybetmemelidir.

Hayırlı Toplum

İslam toplumunun ikinci temel özelliği, hayırlı bir toplum olmasıdır. Bu özelliğe sahip olması ise, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran dinamik bir toplum olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁵ Konuyla ilgili ayette şöyle denilmektedir: “*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz.*” (Ali İmran 3/110) “Ayette zikredilen en hayırlı ümmet ile peygamberin ashabından ilk İslam’a girenler mi, yoksa ashabının tamamı mı veya İslam ümmetinin tamamının mı, kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Haddizatında hayırlı olmanın gerekçesi, ayette iyiliği emredip kötülükten sakındırmak olarak belirtilmektedir. İslam tarihinin hangi döneminde ümmet, bu görevini yerine getiriyorsa, en hayırlı ümmettir. İslam toplumunun iyiliği emredip kötülükten sakındırması, iki yönlü bir faaliyettir. Bu yönlerinden biri, İslam toplumunun kendi içindedir. İslam toplumunun fertleri, kendi toplumlarında bu görevi yerine getirirler. Her fert, kendi toplumuna karşı duyarlıdır ve çevresinde olup bitenlere duyarsız kalmaz. Toplumuna iyiliğin hâkim olması için çalışır. İyiliği emredip kötülükten

¹⁴⁴ Kutup, I, 209-210.

¹⁴⁵ Şimşek, I, 400.

sakındırmanın diğerk bir yönü ise, dışa yöneliktir. İslam iyiliğın insanlık toplumunun tamamına hakim olmasını ve kötülüklerin de tamamından kalkmasını ister. Bu sebeple, diğerk toplumlara zarar verecek davranışlara da engel olmaya çalışır.¹⁴⁶

İslam toplumunun bu özelliklere sahip olmasından dolayı en hayırlı ümmet olarak nitelendirilmesi boşuna değildir. Ancak güçlü bir iman olmadıkça hayırlı toplum vasfını kazanmak mümkün değildir. Bu sebeple İslam ümmetinin en hayırlı olduğunu bildiren ayet, bunun yanında İslam ümmetinin Allah'a iman ettiğini belirtmektedir. İmandır bu yüceliğı kazandıran, imandır bu toplumu hayırlı toplum yapan, imandır bu toplumu yücelten, o halde Müslüman devamlı imanını gözden geçirip bu özelliğini korumalıdır.

Birlik İçinde Bir Toplum

İslam toplumunun birlik ve beraberlik niteliğini ifade eden ayette şöyle denilmektedir: “*Ve işte sizin bu ümmetiniz, bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun.*” (Mü'minûn 23/52) “Kur'an'ı Kerim, insanların tamamının aynı anne ve babadan geldiklerini haber vermektedir. O halde insanların tamamı arasında bir akrabalık bağı mevcuttur. Bu sebeple farklı ırklara mensup olmaktan kaynaklanan ayrımcılığın önüne geçilmiştir. “*İrkçılığa (asabiyyeye) çağırın Bizden değildir; ırkçılık için savaşın Bizden değildir; ırkçılık üzere, asabiyye uğruna ölen Bizden değildir.*”¹⁴⁷ Peygamberimiz bu hadisi ile etnik farklılıkları körüklemeyi ve bunların peşinden gitmeyi cahiliye olarak nitelemektedir. Hatta bu uğurda savaşanların, İslam'la bir ilişkilerinin kalmadığını belirtmektedir.”¹⁴⁸

Kur'an'ı Kerim, Müslüman toplumun birliğini, ancak Kur'an etrafında toplanmak şeklinde olabileceğini belirtmektedir. Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız tutunun ve tefrikaya düşmeyin.*” (Ali İmran 3/103) “O halde Kur'an'ın Müslüman toplumdaki istediğı birlik, Kuran'ın öngördüğü hayat kuralları etrafında gerçekleşen birliktir. Bunun dışında kalan bütün yollar ise, tefrika olarak değerlendirilmektedir.”¹⁴⁹

Allah'ın ipinden maksadın Kur'an olduğu hususunda pek çok görüş vardır. O halde şöyle denilmek istenmektedir. Ey Müslümanlar ortak noktanız Kur'an olsun,

¹⁴⁶ Şimşek, I, 400-4001; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.187.

¹⁴⁷ Müslim, İmâre 53, 57, hadis no: 1850; Ebû Dâvud, Edeb 121; İbn Mâce, Fiten 7.

¹⁴⁸ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.188.

¹⁴⁹ Şimşek, I, 392-393; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.189.

Kur'an'ın etrafında toplanın, yol göstericiniz Kur'an olsun, ihtilafa düştüğünüzde Kur'an'a danışın Kuran ne derse öyle davranın. Kur'an üzerinde de ihtilafa düşmeyin. Diğer din mensuplarının kitaplarında ihtilafa düştükleri gibi, Kur'an'da ihtilafa düşmeyin, çünkü Allah ihtilafa düşmemizi istememektedir. Bu kitap ihtilafları kaldırmak için gönderilmiştir. Birlik ve beraberliğin sağlanması için Kur'an'a ve Kur'an'ın hükümlerine sımsıkı sarılmamız, işte o zaman istenen ve özlenen birliktelik gerçekleşir.

2.7. MÜFESSİRİMİZE GÖRE İSLAM TOPLUMUNDA İRKÇILIK

İslam'ın en temel metinlerinde ırkçılığın açık bir biçimde reddedilmiş olduğu bildirilmiştir. Buna karşılık ırkçılığın zaman zaman İslami kılıflar altında tarih boyunca ortaya çıkışına hep rastlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in muhatapları, şu veya bu isimdeki maddi kavimler değil, Müminler-Kâfirler, İyiler-Kötüler, Akıllılar- Akılsızlar, Doğru Sözlüler-Yalancılar gibi, değişik değerlere sahip topluluklar olmaktadır.

İrkçilik ve kavmiyetçilik İslam dininde kesin bir dille yasaklanmıştır. Bu konuda yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır. *“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”* (Hucurât 49/13) Müfessirimiz M. Sait hocada bu ayeti şu şekilde tefsir etmektedir. *“ Önceki ayetlerde hitap “ey iman edenler” şeklinde başlarken burada “ey insanlar” hitabıyla başlamaktadır. Hitabın ardından gelen “ Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık” cümlesi bize neden bu hitapla başladığına dair ipucu vermektedir. Çünkü mesele bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Bütün insanların soyu gidip Adem ve Havva da birleşmektedir. Büyük dinler ve insan topluluklarının genel çoğunluğu bu konuda müttefiklerdir. O halde bütün insanlar ayette bu gerçek üzerine bina edilen husus üzere düşünmelidir. Bütün insanlara, hepinizin soyu bir erkek ve bir kadına dayandığına göre farklı millet ve kabilelere mensup olmayı çatışma aracı kılmamanız, bilâkis tanışma aracı kılmanız gerekir diye hitap edilmektedir. Müfessirlerin nüzul sebebine dair naklettikleri rivayetler bir kabileye mensup olmanın diğer bir kabileye mensup olanı yahut bir beyazın siyahi birini aşağılayıp horlaması üzerine indirildiğini belirtmektedir. Nüzul sebeplerine dair anlatımlar, Kur'an'ın indiği dönemde Araplar arasında kabile taassubunun olduğunu*

bildirmektedir. Her kabile övünüyor ve diğerini küçümsüyordu bu yüzden aralarında savaşlar oluyordu. Arapların içine düştükleri bu hastalığın ayetlerin gelişi ile ortadan kalkması ve insanlığa zulmeden bu anlayışların gitmesi gerekirdi. Oysa tarihte bu hastalığın kökü kazınamadığı gibi günümüzde cahiliye dönemini aratmayacak şekilde hortlamıştır. Ülkemiz dâhil İslam âleminin birçok bölgesinde çatışmaların sebebi bu hastalığın hortlamasından başka bir şey değildir. Her bir taraf diğeri hakkında ahkâm keserken hak ve hukuk gözetilmemekte; taraflardan her biri kendisini haklı ve diğerini zalim olarak görmekte, taraflardan hiç biri benimde şu kusurum var dememekte, çatışmalar sürüp gitmektedir. Özellikle ülkemizde dindar sayılanların önemli kesiminin bu duygulara kendilerini kaptırması ayrı bir cehalettir.. Milli bilinç, tarih bilinci, Türk İslam'ı, Arap İslam'ı, Emevî İslam'ı ve şanlı ecdat söylemleri bu hastalığın ürünleridir. Müslüman olmayan milletlerde ırkçılık çok daha ileri düzeydedir. Örneğin İsrâiloğulları Allah'ın gönderdiği dini diğer milletlere kapatmış ve onu ırkçılıklarının aracı haline getirmişlerdir.

Dünyada ırkçılık adına işlenen cinayetler göz önünde bulundurulduğunda ayete neden “Ey insanlar” hitabıyla başladığı gayet iyi anlaşılmaktadır. Ayet gayet açıktır. İnsanların kabilelere ve milletlere bölünmüş olmaları, övünme ve başkalarını tahkir aracı olarak değil, tanışma aracı olsun diyedir. İnsanlar bireyler, gruplar, kavimler, ümmetler, milletler olarak siyasi, kültürel ve yaşadıkları coğrafi bölgeler bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıklarla farklı kimlik sahibi olurlar. Bu kimlikle tanınır ve tanışırlar. Farklı kimliklere sahip olmaları övünç yahut utanç sebebi olamaz. İşte bu nedenle İslamiyet ırk, millet, bölge, kültür ve hatta din milliyetçiliklerini reddeder. Allah katında üstünlüğün tek bir nedeni vardır, o da takvadır.¹⁵⁰

Bu ayetlerden ve Peygamberimizin hadislerinden de anlaşıldığı üzere İslam her türlü ırkçılığın ve kavmiyetçiliğin önünü kesmiştir. Her türlü etnik ayırım reddedilmiştir. Şu an yeryüzünün birçok bölgesinde savaşın nedeni, etnik ayırımdır. Üstün olma savaşıdır. Hâlbuki ayet bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu kavmiyetçilik hastalığı şu an ülkemizde de yayılmaya çalışılmaktadır. Üzülerek ifade edebiliriz ki, bu hastalığın yayılmasında dini bilen ve dini önder diye tabir edilen insanlar da rol oynamaktadır. Şunu çok iyi anlamalıyız ki bu tür ayrımların ve ayrıcalıkların hiçbir kimseye ve hiçbir

¹⁵⁰ Şimşek, V, 35-36; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.192.

millete faydası yoktur. Bu hastalığa yakalanan kişiler ve toplumlar sonunda helak olmuşlardır.

2.8. ŞİMŞEK' İN TOPLUMLARIN DEĞİŞMESİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCESİ

Allah Teâlâ toplumlarla ilgili birtakım yasalar ve kanunlar koymuştur. Allah toplumlarla ilgili koyduğu yasalar ve kanunları, toplumun yaşayış şekline ve Allah'a karşı davranışlarına göre belirler. Bir kavme nimet vermişse o toplum nimete şükrettiği müddetçe o nimeti almaz ve toplum o nimetlerden istifade etmeye devam eder. Ama bir toplum ki, Allah'ın nimetlerine şükretmeyip nankörlük ederse, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi o nimet elinden alınır ve perişan bir halde kalır. Biz çalışmamızın bu bölümünde bu konu ile ilgili ayetlere yer verip, müfessirimizin görüş ve düşüncelerini inceleyeceğiz.

Toplumların değişmesi ve kendilerinde olanı değiştirmesi ile ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Bunun sebebi şudur: Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi davranışlar)ı değiştirmedikçe, Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”* (Enfal 8/53) “Ayette kavim kelimesi nekre/belirsiz getirilmiştir. Kelimenin bu şekilde kullanılması genellik ifade etsin dindedir. Yani hangi kavim olursa olsun kendini değiştirmedikçe Allah o kavme verdiği nimeti değiştirmez. Kavimlerin nimetleri elde edişleri de böyledir. İnançlarıyla, ahlak ve davranışlarıyla bir nimeti hak eder ve o nimeti elde ederler. O nimeti hak eden inanç ve davranışlarından vazgeçince de o nimeti yitirirler. Allah'ın adaleti bunu gerektirir. Ayetin “Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir” cümlesiyle son bulması, toplumlarda olup biten her şeyden haberdar olduğunu ve toplumlarda ki değişimleri sürekli takip ettiğini; adaleti çerçevesinde değişimlerin olduğunu; toplumlardaki değişimlerin kuralsız olmadığını vurgulamak içindir. Toplumların kaderi, toplumların davranışlarına göre şekillenmiştir. Yüce Allah bunun böyle olmasını dilemiştir.”¹⁵¹

Allah, tabiata bir takım kurallar ve kanunlar hâkim kıldığı gibi toplumları da bir takım kurallara tabi tutmuştur. Nasıl tabiatta rastgele şeyler olmuyorsa toplumlarda da böyledir. Bu ayetin günümüz İslam toplumunun içinde bulunduğu duruma işaret ettiğini müşahede etmekteyiz. M. Sait hoca da bu konuyu şu şekilde ele almıştır;

¹⁵¹ Şimşek, II, 398.

Müfessirimiz Müslüman toplumların bugün içinde buldukları durumu bu çerçevede değerlendirmediklerini belirtir. İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar küçük bir azınlıktı. O günün süper güçleriyle baş edebildiler. İslam'ın ilk doğuşunda hâkim olan iki süper gücü dize getirdiler. Adaleti dünyaya hâkim kıldılar. Diğer inanç mensuplarına adaleti götürdüler, inançlarının gereğini yerine getirmelerine imkân verdiler. Ama bugün İslam topraklarında kendi inançlarını rahat yaşayamıyorlar ve dile getiremiyorlar. Topraklarının birçoğu düşmanlar tarafından işgal edilmiştir. Yer altı zenginlikleri başkaları tarafından sömürülmektedir. Dünyanın her tarafında horlanır hale gelmişlerdir. Allah elbette zalim değildir. Bir toplum kendi kendini değiştirmedikçe Allah o topluma verdiği nimeti geri almaz. O halde kusuru önce kendilerinde aramalıdır. Yüce Allah, toplumlara birtakım kuralları hâkim kılmıştır. Toplumlar bu kuralara göre şekillenir, itibar görür yahut itibardan düşerler. Söz konusu kurallar konusunda Allah toplumları kayırmadığı gibi onları dışlamaz da. Milliyetçi akımlar o denli yaygınlaştı ki toplumlar nefis muhasebesi yapamaz hale geldi. Artık tutarsız taraflarını tespit edip onları düzeltme yerine olumsuz taraflarını savunur ve onları bir mükemmeliyetmiş gibi ileri sürer oldular. Tarih ilmi de işlevini yitirdi. Her toplum tarihini kutsallaştırır oldu. Oysa tarih ilmi, hataları tekrar etmemek ve olumlu tarafları devam ettirmek içindir. İslam toplumları, geçmişte işledikleri hataları tespit ederek bunlardan kurtulma tedbirleri alacakları yerde, başarısızlıklarını hep başkalarının üzerine atarak hatalarında ısrar etmeye devam ediyor.¹⁵²

Birçok kez yüce Allah'ın, imtihan yurdu olması sebebiyle bu dünya hayatında bireyleri ve toplumları inanç ve davranışlarını seçme konusunda özgür bıraktığına dikkat çekmiştir; isteyen inanır ve iyi amellerde bulunur isteyen de aksini yapar. Ama her iki şekilde insanlar yaptıklarının karşılığını ahiret yurdunda görecektir. Ayet tarih ve toplum yasalarından önemli birini dile getirmekte ve ayette tüm zaman ve mekânlarda ki insanlara yönelik evrensel bir mesaj yer almaktadır. İnsanların sahip oldukları nimetler, zaman zaman yaşadıkları cezalandırma amaçlı musibetler, iyilikler ve inim inim inilen felaketler durduk yerde ortaya çıkmaz. Tam tersine bu durumların, insanlığın tutumları ve hayat tarzı ile doğrudan ilgisi vardır. Eğer insanlar bir yerde güçlü ve onurlu bir hayat sürdürüyorlar, huzurlu ve başarılı bir toplum örneğini

---

¹⁵² Şimşek, II, 398-399.

sergiliyorlarsa bunun tek nedeni hayat biçiminin hak ve doğruluk esaslarına dayanıyor olmasıdır. Üzerinde buldukları bu hayat biçimini sürdürdükleri bu dosdoğru yoldan sapmadıkları sürece, konumlarının iyi niteliği kötülükle değişmez. Bir yerde her hangi bir toplum güçsüz ise musibetlerden belini doğrultamıyorsa zillet içinde yaşıyorsa, yoksulluk çekiyorsa ve hayatına kelimenin tam anlamıyla anarşizm egemen ise kuşku yok ki bunun tek nedeni, söz konusu toplumun hayat biçiminin sapıklığa, boş vermişliğe ve bozgunculuğa dayanıyor olmasıdır. Bu toplum, dengeli bir hayat çizgisine dönüş olmadıkça, doğruluk ve dirlik yolunu izlemeye başlamadıkça içinde bulunduğu kötü durum iyilikle yer değiştirmez ve olumsuz hali, olumlu hale dönüşmez. Bu toplumsal yasa din ve ulus farkı olmaksızın iyi-kötü bütün toplumlar için geçerlidir. Çünkü yüce Allah insanlara verdiği nimeti ya da azabı, üstünlüğü ya da alçaklığı, onurluluğu ya da ezilmişliği, onlar düşüncelerini, davranışlarını ve pratik hayatlarını değiştirmedikçe değişmez.¹⁵³

Belirtmek gerekir ki toplumların değişimi önce kendilerindeki inançla başlar. Evvela kişilerin inançlarında ve hayat felsefelerinde ortaya çıkar. Bu değişim, davranış ve ahlaklarını ve nihayet toplumun yapısını etkiler. Burada Allah'ın direkt bir müdahalesi söz konusu değildir. Allah sadece uyarıcı ve müjdeleyici Peygamberleri ve kitapları göndermiştir. Bu nedenle yaşam tarzlarını belirleme toplumların kendi ellerindedir. Yüce Allah'ın, bir topluma herhangi bir kötülüğü dilemesi de o toplumun yapıp ettikleri ile ilgilidir. O, insanlara zulmetmez. O'nun belirlediği toplumsal yasalar, bir toplumun başına bir felaketin gelmesini zorunlu kılmışsa hiçbir güç buna engel olamaz.

Unutulmaması gereken bir konuda şudur ki, bu toplumsal yasa kâfirler için de, müminler için de geçerlidir. Kâfirlerin de müminlerin de bu yasayı bilmeleri gerekmektedir. Eğer her gün biraz daha güzel Müslümanlığa yönelebilirsek, durumlarımızı biraz daha güzelleştirebilirsek, imanlarımızı, takvalarımızı, teslimiyetlerimizi, amellerimizi, namazlarımızı biraz daha güzelleştirebilirsek kesinlikle bilelim ki Rabbimiz bize daha çok nimetler gönderecektir. Ama şu anda imtihan için bize verilen nimetleri Allah'a kulluk yolunda kullanmaz, bunların birer imtihan sebebi

---

¹⁵³ Şimşek, III, 65.

olduğunu unutursak kesinlikle bilelim ki bu nimetler elimizden alınacaktır. Hiç şüphesiz ki Allah her şeyi işiten ve bilendir.

2.9. ALLAH'IN NURUNU TAMAMLAMASI

Allah “*Onlar ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır*” (Saff, 61/8) demektedir. Ayetlerde geçen “Allah’ın nuru” ile ne kastedildiği konusunda birbirine yakın anlamlar verilmiştir. Müfessirimiz bu ayetin tefsirine daha önceki tefsir imamlarının görüşü ile başlar daha sonrada kendi görüşünü belirtir.

“Allah’ın nuru” kelimesiyle ne kastedildiği konusunda genel olarak beş görüş öne çıkar.

a-Kur’an’dır: Sözleriyle onu ortadan kaldırmaya ve geçersiz kılmaya çalışıyorlar.

b- İslam’dır: Sözleriyle onu ortadan kaldırmaya çalışıyorlar.

c- Muhammed (s.a.v.) dir: Komplolarla onu öldürmeye çalışıyorlar.

d- Allah’ın hüccet ve delilleridir: İnkâr ederek ve yalanlayarak onları ortadan kaldırmaya ve işlevsiz kılmaya çalışıyorlar.

e- Bu darbı-meseldir: Yani nasıl güneşin ışığını üfleyerek söndürmek mümkün değilse hakkı ortadan kaldırmak ta mümkün değildir.¹⁵⁴

Aslında ileri sürülen bu görüşlerin tamamı bir noktada birleşmektedir ki o da, İslam dininin önüne geçilmeyeceği ve bu dinin tamamlanacağıdır. Kâfirler istemese de İslam tamamlanacak ve insanlar arasında yayılacaktır. Sonuç olarak ayet, şunu anlatmaktadır: Allah Peygamberini hak din ile göndermiştir. Bu dinin mesajları bitinceye ve Peygamber bu dinin mesajlarını tamamına muttali olup onları insanlara tebliğ edinceye kadar hiç kimse buna engel olamayacak ve müşrikler istemese de bu dinin emirleri tamamlanacak, Allah Peygamberini, insanların onu öldürmesinden koruyacaktır. Nurun yani dinin tamamlanabilmesi ancak Peygamberin vahyin tamamına muttali olması ve tamamını insanlara tebliğ etmesi ile mümkündür.¹⁵⁵

Bu ayetin tefsirinden anlıyoruz ki, Allah’ın nuru Peygamberimiz aracılığı ile gönderdiği son din İslam’dır ve son kitap Kur’an’dır. Allah Peygamberi aracılığı ile bu

¹⁵⁴ Kurtubi XVIII, 85.

¹⁵⁵ Şimşek, V, 229.

dinin bütün hükümlerini kitabında ortaya koymuştur. Kâfirler her ne kadar engel olmaya çalışsalar da buna engel olamamışlardır. Günümüzde de şer odakları Allah'ın nuru olan İslam'a ve Kur'an'a her yönden bir saldırı içine girmişlerdir. Her ne kadar şu an onlar üstün gibi gözükse de eninde sonunda İslam hâkim olup onların hevesleri kursaklarında kalacaktır. Ama şunu da unutmamak gerekir ki, Müslümanlara burada çok iş düşüyor. Nasıl ki ilk dönem Müslümanları kâfirlere karşı canla başla mücadele ederek Allah'ın nurunu yüceltip muhafaza ettilerse, günümüz Müslümanlarının da aynı gayret ve mücadeleyi göstermeleri gerekir.

2.10. MÜFESSİRİMİZE GÖRE ALLAH'IN HÜKÜMLERİYLE HÜKMETMEYENLERDEN MAKSAT

Maide süresinin 44. 45. ve 47. âyetlerin sonlarında geçen “onlar kâfirlerin, zalimlerin, fasıkların ta kendileridir” şeklindeki nitelemelerin aynı kimseler hakkında mı kullanıldığı, yani Allah'ın hükmettikleriyle hükmetmeyenler hem kâfir, hem zalim hem de fasık kimseler midir; yoksa bu âyetler, Allah'ın hükmettikleriyle hükmetmeyenlerin değişik durumlarını mı anlatmaktadır? Daha önemlisi bu nitelemelerin sadece Kitap Ehli hakkında mı yoksa Müslümanlar hakkında da geçerli olup olmadıkları konularında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Biz de bu ayetlerin kimler hakkında kullanıldığı ile ilgili Müfessirimizin tefsirinde yer verdiği şekliyle aktarmaya çalışacağız. Müfessirimiz Sait hoca bu ayetlerin tefsirinde genel olarak geçmiş müfessirlerin görüşlerine yer verip, kanaatini müfessirlerin görüşleri üzerinde ifade eder. Bizde konu bütünlüğünü bozmamak için hocamızın tefsirinde yer alan görüşleri sırayla alacağız. Önemine binaen bu nitelemelerin Müslümanlar hakkında kullanılıp kullanılmayacağı meselesini öncelikle inceleyelim:

Bazı müfessirler söz konusu nitelemelerin sadece Yahudiler hakkında geçerli olduğunu söylerken bazıları da birinci ve ikinci nitelemenin Yahudiler hakkında, üçüncüsünün ise Hristiyanlar hakkında olduğunu söyler. Bazıları da ilk iki nitelemenin Kitap Ehli hakkında, son nitelemenin ise genel olduğunu söylemiştir. İlk nitelemenin Müslümanlar, diğer iki nitelemenin ise Kitap Ehli hakkında olduğunu söyleyen ve başka görüşler ileri sürenler de olmuştur.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Taberi, IV, 254-255; Şimşek, II, 60.

Öyle anlaşılıyor ki daha çok tabiidenden bu anlamda nakledilen görüşlerin bir kısmı o günkü durumu anlatmaktadır. O gün için Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek Kitap Ehli'nin bir davranıştıydı. Bu nedenle bu nitelermeler Kitap Ehli hakkında geçerlidir, demişlerdir. Mamafih nakledilen görüşlerin diğer bir kısmında ise söz konusu nitelermelerin Müslümanlar hakkında geçerli olmadığını açıkça belirtenler de olmuştur. Söz konusu nitelermelerin sadece İsrail oğullarıyla ilgili olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ifade eden birine Huzeyfe (r.a)'ın verdiği cevap dikkat çekicidir: “Bu İsrail oğulları sizin için ne iyi kardeşlerdir doğrusu! Acı olan her şey onlara, her tatlı şey de size! Allah'a yemin olsun ki adım adım onların yollarından gidecek ve onların gördüğünü göreceksiniz.”¹⁵⁷ “Hasan-ı Basri, Şa'bi ve Süddî de bu âyetlerin Müslümanları kapsadığını söylerler.”¹⁵⁸ İbnu Abbas da bu ayetlerle Kitap Ehli kastedilmekle birlikte Allah'ın indirdiğini inkâr edenlerin kâfir, ama onu kabul ettiği halde onunla hükmetmeyen zalim ve fasık olduğunu söylemektedir.”¹⁵⁹

İbnu Abbas'ın bu görüşü, daha sonra gelen Ehl-i Sünnet'ten pek çok müfessirin benimsediği görüş olmuştur. Aslında bu görüş sadece Allah'ın indirdiğiyle hükmetme konusunda değil, diğer emir ve yasakları inkâr veya onları çiğneme konularında da esas alınmıştır. Buna göre, dinin bir konudaki emrini yahut yasaklarını bilerek inkâr eden kâfir, emir ve yasakları çiğneyen ise zalim ve fasıktır.¹⁶⁰

“ Bazı müfessirlere göre de burada söz konusu edilen küfür, zulüm ve fasıklık, gerçek anlamlarının dışında bir küfür, zulüm ve fasıklıktır. Bu ifadeler Allah'ı ve ahiret gününü inkâr anlamında veya dinden çıkararak bir küfür anlamında değildir. Yani bu ifadeler, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyi ihmal edenlerin suçlarının büyüklüğünü anlatmak içindir.”¹⁶¹ “Bu görüş, Süfyan-ı Sevri, İbnu Cüreyc, Ata b, Ebi Rabah'tan nakledilmiştir. Aslında bu görüş, yukarıda İbnu Abbas'tan naklettiğimiz görüşün bir açılımıdır. Nitekim bu görüşün kendisi İbnu Abbas'tan da nakledilmektedir.”¹⁶²

“Ayetler her ne kadar Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında indirilmiş olsalar da sebebin özel oluşu hükmün genel oluşuna engel değildir. Ayrıca bu ayetlerin sonunda

¹⁵⁷ Taberi, IV, 253; Şimşek, II, 61.

¹⁵⁸ İbni- Kesir, III, 110-111; Şimşek, II, 61.

¹⁵⁹ İbni- Kesir, III, 111; Şimşek, II, 62.

¹⁶⁰ Şimşek, II, 61.

¹⁶¹ İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, trc. Şaban Karataş, İstanbul 1997, VII, 105 Şimşek, II, 61.

¹⁶² Taberi, IV, 256.

söz konusu nitelemeler zikredilirken şart kipi olarak “*من*” kelimesinin kullanılması da bunu desteklemektedir. Çünkü söz konusu kelime, “her kim ...se/sa” anlamındadır ki genellik ifade eder. Yani kim olursa olsun Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfir, zalim ve fasıktır.”¹⁶³

Muasır müfessirlerimizden Reşit Rıza, ayetlerin tefsirinde şöyle demektedir: “Ayetler üzerinde azıcık da olsa düşünecek olursan birinci ayette küfür, ikinci’ sinde zulüm ve üçüncüsünde fasıklık nitelemesindeki inceliğini yakalayabilirsin. Söz konusu kelimeler (küfür, zulüm ve fisk kelimeleri) hem sözlük anlamlarıyla hem de âlimlerin terimleştirdikleri anlamlarında kullanılmışlardır. Çünkü birinci ayette yasamadan, hidayet ve nuru içeren kitabın indirilişinden, peygamberlerin ve hikmet sahibi âlimlerin bu kitapla amel ederek onunla hüküm vermelerinden ve bu kitabın korunmasının tavsiye edilmesinden söz edilmektedir. Bu sebeple bu kitabın hidayet ve nurundan yüz çevirerek ve başkasını tercih ederek onu kabul etmediğinden dolayı onunla hükmetmekten uzak duran her kişi, onu inkâr ediyor demektir. Bu açık bir husustur, öylesine verdiği hüküm kitaptaki hükme aykırı düşen yahut bu konudaki bilgisizliğinden dolayı kitaptaki hükmü terk etmiş sonra da Allah’a tövbe etmiş olan kimse bu nitelemenin kapsamına girmez. İşte bu durumda olan kimse kitaptaki hüküm ile hükmetmemesinden dolayı günahkâr biridir ve Ehl-i Sünnet bu durumdaki kimseyi tekfir etmekten sakınmıştır. Kelamın bağlamı da yaptığımız gerekçelendirmeye delalet etmektedir. İkinci ayette ise imanın temeli ve dinin açıklaması durumunda olan kitabın kendisinden söz edilmektedir bunun da ötesinde, cana kıyan ve bedeninin organlarına zarar veren kimseye adalet ve eşitlik çerçevesinde ceza verilmesinden söz edilmektedir. İşte bu gibi şeylerde Allah’ın indirdiğiyle hükmetmeyen, zalimdir. Nitekim bu anlattığımız da ayette açıktır. Üçüncü ayete gelince, İncil’in hidayetinden söz edilmektedir ki İncil de anlatılanların çoğu öğütler, adap ve sadece lafızların zahirine değil yasa koyanın muradına ve gözettiği hikmete uygun bir şekilde şeriatı ayakta tutmaya teşvik nev’inden şeylerdir, İşte İncilin bu rehberliği çerçevesinde hükmetmeyenler, günah işlemek ve şeriatın edepi dışına çıkmakla fâsık olmuşlardır.”¹⁶⁴

¹⁶³ Kasimî, VI, 1999; Şimşek, II, 61.

¹⁶⁴ Reşit Rıza *Tefsirul Menar*, Darul Menar, Kahire 1947, VI, 404-405.

Günümüzde Müslümanlardan pek çoğu, önceki din mensupları gibi Allah'ın kendilerine indirdiğinin bir kısmını terk ederek başka yasalar ve hükümler ihdas etmişlerdir. Doğruluğuna inandıkları bir tevile gitmeksizin Allah'ın kitabında, indirdiği hükümleri terk edenler, hiç şüphesiz durumlarına göre her üç ayetteki nitelemeleri yahut bunların bir kısmını hak ederler. Örneğin, Allah'ın kitabındaki hırsızlık, iftira veya zina cezasının, bu suçlara uygun olmayan cezalar olduklarını ileri sürer ve bu cezaları uygun karşılamayıp beşeri cezaları bunlara tercih eden kimseler, kesin olarak kâfirdir. Ama başka bir nedenle Allah'ın kitabındaki hükümlerle hükmetmeyen, şayet söz konusu hükmünde birilerinin hakkının kaybolmasına sebep oluyor yahut adaleti veya eşitliği terk ediyorsa zalimdir, değilse sadece fasıktır. Çünkü fasıklık kavramı, söz konusu kavramlardan daha kapsamlıdır. Her kâfir ve her zalim fasıktır ama her fasık, kâfir veya zalim değildir.”¹⁶⁵

Reşid Rıza, Hindistan'ın Pencap vilâyetinin müftüsü Mevlevi Nuruddin'in yönelttiği, İngilizlerin hâkim olduğu ve onların kanunlarının yürürlükte olduğu Hindistan'da bir Müslüman'ın hâkimlik yapmasının caiz olup olmadığı konusundaki sorusuna ise ayrıntılı bir cevap vermektedir. Söz konusu cevabında bir Müslüman'ın, Allah'ın Kitabında indirdiği hükümlerin adalete daha uygun ve uygulanmaları gereken hükümler olduklarına inanmamasının mümkün olmadığına ve böyle birinin aslında Müslüman sayılamayacağına dikkat çektikten sonra özet olarak şöyle demektedir:

“Müslüman kişinin Müslümanların yararını gözetmesi gerekir. Müslümanlara dokunması kesin olan zararı hafifletmek de Müslümanların yararı kapsamında görülmelidir. Ama kişi sadece geçimini sağlamayı amaçlıyorsa böyle bir göreve gelmesi caiz değildir. Ancak bu göreve gelecek kişi dâhil bütün Müslümanların İngiliz yönetiminden ve Allah'ın Kitabı'ndaki hükümlere uymayan bu kanunlardan kurtulmak için çaba içerisinde olmaları onlar için bir görevdir. Ayrıca böyle bir görevi yürütecek kişinin bu görevi yürütmesinin, ne ölçüde İngilizlerin yönetimine destek ve söz konusu yönetimin devamına yardımcı olacağını da hesaba katması gerekir. Müslüman kişi bütün bu hususları göz önünde bulundurarak Müslümanların yararını gözetmelidir.”¹⁶⁶

¹⁶⁵Reşit Rıza, VI, 404-405; Şimşek, II, 62.

¹⁶⁶Reşit Rıza, VI, 406-407.

“İzzeddin b. Abdilaziz b. Abdisselam da Müslüman olmayanların İslâm yurdunu istila etmeleri durumunda şayet Müslümanlar için başka bir alternatif yoksa zararlardan daha hafif olanı tercih etme kuralına uymaları gerektiğini belirtir. Yine adalet sahibi birini yönetime geçirmeleri imkânları çerçevesinde değilse ve daha az zalim olanı seçme imkânları mevcut ise zararlardan daha hafif olanı seçme kuralına uyararak bunu yapmaları gerektiğini belirtir.”¹⁶⁷

Çağımız müfessirlerinden Mevdûdi bazı müfessirlerin, “söz konusu ayetlerin yalnızca Kitap Ehli hakkında geçerli olduklarını söylediklerini fakat Kur’an’ın ifadesinden böyle bir şeyin hiç de anlaşılmadığını söylemektedir.”¹⁶⁸

İbnu Mesud ve Hasan-ı Basri de Allah’ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, şayet bu yaptıklarının doğru bir davranış olduğuna inanıyorlarsa ister Yahudi ister Müslümanlardan olsunlar hem kâfir, hem zalim hem de fasık olurlar, demişlerdir.¹⁶⁹

2.11. ŞİMŞEK’E GÖRE KUR’AN’DA KADIN

Bilindiği gibi insan, kadın-erkek farkı gözetilmeksizin, Allah’ın yer yüzünde halifesidir. Bu husus Kuran’da "Hani Rabbin meleklere Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti" (Bakara 2/30) şeklinde ifade edilmektedir. Önceki toplumlarda kadının yeri ve konumu çok tartışılmış hatta kadının insan olup olmadığı bile konuşulmuştur. Biz burada İslam’ın kadına verdiği öneme değinmeye çalışacağız.

2.11.1. Erkeğin Kadına Üstünlüğü Meselesi

Erkeklerin kadınlardan üstün olması meselesi, günümüzde çokça gündeme getirilmektedir. Bazı insanımız bu üstünlüğü her alanda üstünlük olarak kabul edip kadınları küçümsemektedir. Bazı insanlar ise böyle bir şey olmaz adalet var tarzı söylemlerle ayetin tam manasını anlayamamaktadır.

“Erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler; çünkü hem Allah onlardan birini diğerinden üstün yaratmıştır hem de erkekler, mallarından harcama yaparlar.” (Nisa

¹⁶⁷ İzzeddin b. Abdilaziz b. Abdisselam *Kavaidu'l-Ahkâm fî Masalihi'l-Enam*, Kahire-tarihsiz, I, 73-74

¹⁶⁸ Ebu'l Al'a Mevdûdi, *Tefhim'ul Kur'an*, (I-VII) (Baskı. 3) trc. Muhammed Han Kayani, İstanbul 1996, I, 486.

¹⁶⁹ Kurtubi, VI, 190; Şimşek, II, 63.

4/34) “Kavvam: Yöneten, bakım ve gözetimini üstlenen anlamında olan bu kelime, ayağa kalkmak anlamına gelen “ka-ve-me” kökünden türetilmiştir. İbnu Abbas ayete anlam verirken, “*erkekler, kadınların yöneticileridir*” demiştir.¹⁷⁰ “Kelimenin sözlük anlamından ve İbnu Abbas’ın âyete verdiği anlamdan, erkeğin ailenin reisi olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Erkeğin ailenin reisi olması iki sebebe bağlanmıştır. Bunlardan biri, yaratılıştan gelmedir; diğeri ise sonradan kazanılmıştır.

Erkekler, yaratılışları itibarıyla bedenlen daha güçlüdür. Bu sebeple Allah yolunda savaş ve ailenin geçimi gibi hususlar erkeklere yüklenmiş, buna karşılık mirasta kendilerine kadınlardan daha fazla pay verilmiştir. Erkeğin ailenin reisi olmasını sağlayan ve sonradan kazanılmış olan özelliği ise nikâh akdinde kadına verdiği mehir ve ailenin geçimini üstlenmiş olmasıdır. Kuşkusuz ailenin geçiminin erkeğe yüklenmiş olması, birinci sebep olan, bedenlen daha güçlü olmasıyla da ilgili bir husustur.¹⁷¹

“Erkeğin bu iki yönden kadından üstün olması, kadına baskı uygulayacağı anlamına gelmediği gibi tek tek her bir erkeğin her bir kadından üstün olduğu anlamına da gelmez. Kocasından daha güçlü olan kadın da vardır. Burada hüküm geneldir. Genel olarak erkekler ve kadınların durumu böyledir.

Aile reisliğinin erkeğe verilmesinin başka sebepleri de olabilir. Mesela genelde erkekler kadınlardan daha soğukkanlıdır ve onlarda mantık ön plandadır. Kadınlarda ise duygusallık daha ağır basmaktadır. Soğukkanlı olmak, karar verirken duygusallığa kapılmamak, yöneticilik açısından önemli bir husustur. Bununla birlikte kocasından daha soğukkanlı, karar verirken duygusallığa kapılmadan daha temkinli davranan kadınlar da elbette vardır. Ancak az önce dikkat çektiğimiz gibi bu tür kurallar belirlenirken erkeklerle kadınların geneli gözetilmiştir. Önemli olan sorumluluklarla yükümlülükler arasında bir dengenin var olmasıdır. “*Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir*” (Bakara 2/228)

Erkeğin aile reisi olması, kadınlar üzerinde mutlak hâkimiyete sahip olduğu anlamına gelmez. Daha önceki ayetlerde belirtildiği gibi erkeğin mirasta payı olduğu gibi kadınların da payı vardır. Nikâh akdinde kadına mehir verilmektedir. Gerek miras

¹⁷⁰ Abdulhak b. Ğalib İbnu Atiye, *el- Muharraru'l- Veciz*, Beyrut 1993, II, 47.

¹⁷¹ Şimşek, I, 501.

olarak kendisine düşen pay konusunda ve gerek mehir olarak aldığı konusunda karar sahibi tamamen kadının kendisidir. Aile reisinin bunlar üzerinde herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Erkeğin reisliği evlilik hayatıyla ilgili meselelerde geçerlidir. Kadının temel hakkı olan örfে uygun bir şekilde akrabalarını ziyaret etmesine yine örfে uygun olarak sosyal hayatını ve faaliyetlerini yürütmesine kocası engel olamaz. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi örf, dinin ve aklın uygun gördüğü geleneklerdir.

Birçok müfessir ve fakih, ailenin nafakasını temin edemeyen erkeğin reislik hakkının da ortadan kalktığını söylemektedir.¹⁷²

Haddizatında farklı özellikleriyle kadın ve erkek aile yuvasında birbirlerini tamamlayarak bir bütün oluştururlar. Erkek dışarıda ailenin geçimi için uğraşırken kadın da ev işlerini yürütür ve ailenin geleceğini oluşturan çocukların yetiştirilmesiyle uğraşır.

Özetlemek gerekirse buradaki reislikten maksat, her istediğini yapabilen bir yöneticilik değildir. Kocanın nafaka vs. gibi konularda karısını gözetmesi, ona rehberlik etmesi, hem kendisinin hem de karısının haklarını koruması anlamında alınmalıdır. Yönetilen konumunda olan kadın ise iradesi ortadan kaldırılmış, her ne yaparsa kocası tarafından güdülen biri konumunda değildir. Kendi iradesiyle nikâh akdini yapmış ve yine kendi iradesiyle bunu devam ettirmektedir. Herhangi bir haksızlığa maruz kalması durumunda durumunu hâkime intikal ettirme yetki ve iradesine sahiptir.¹⁷³

Netice olarak anlıyoruz ki, kullukları ve sorumlulukları açısından kadın ve erkek birbirine eşittir. Erkeğin kulluk ve sorumluluk olarak kadına bir üstünlüğü yoktur. Ancak aile içindeki ortak sorumluluklarına gelince Rabbimiz her birine ayrı ayrı roller biçmiştir. İşte Rabbimiz tarafından kendilerine biçilen bu rol gereği olarak erkeğe şahsi ve malî konumundan ötürü bir imtiyaz vermiştir. Riyasete, imamete, reisliğe lâıyk kılınmıştır. Bazı batılı düşünürler ve onların günümüz temsilcileri bu tür ayetleri ele alarak kendilerince İslam'ın kadını ikinci plana attığını, kadına değer vermediğini iddia ediyorlar. Ancak iyi bilinmelidir ki, kadına hak ettiği değeri veren ve onu kölelikten kurtaran İslam'dır. İslam sayesinde kadın şu an bulunduğu konumdadır.

¹⁷² Derveze, *ed-Dustûru 'l-Kur'ânî ve 'Sunneti 'n-Nebeviyye fi Şuûni 'l-Hayat*, (I-VII) Mısır 1996, II, 204.

¹⁷³ Şimşek, I, 501.

2.11.2. Kadının Şahitliği

Kur'an-ı Kerim toplumsal huzura önem verir. Bu sebeple fertler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı önceden tedbir alınmasını ister. Böylece hem fertlerin haklarının korunmasını garanti altına almış olur hem de çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı tedbir alır. Borcun yazılmasını istemesinin nedeni budur. Ayet, açıklamaya ihtiyaç duymayacak kadar açıktır. Belki burada üzerinde durulması gereken husus, neden iki kadının şahitliklerinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulduğu meselesidir. Bu erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun bir göstergesi midir? Yoksa başka sebepleri mi vardır. Günümüzde bazı kesimlerin bu ayette kadının erkekten daha aşağı olduğunu ve kadının aşağılandığının anlatıldığı ve bunun ayrımcılık olduğunu ifade etmişlerdir. Hâlbuki mesele onların bildiği ve anladığı gibi değildir. Bizde burada M. Sait hocamızın bu ayet hakkındaki görüşlerine yer verip konunun anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışacağız.

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmayın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun).” (Bakara 2/282) İki kadının şahitliğinin bir sayılmasının nedenini ayet açıkça belirtmekte ve bunu unutkanlık olarak izah etmekte, *“kadınlardan biri hata yaparsa diğeri hatırlatsın”* demektedir. Ayette geçen *“diğeri hatırlatsın”* ifadesinden muhtemel hatanın unutmaya olduğu anlaşılmaktadır O halde bir erkeğe karşın iki kadının şahitlik etmelerinin istenmesi daha az inançlı yahut daha az faziletli olmayla bir ilgisi yoktur. Aslında akıl ve muhakeme ile de bir ilgisi bulunmamaktadır. Gerekçe tamamen unutmakla ilgilidir.¹⁷⁴

Unutmanın değişik sebepleri vardır. Mesela, kişi, bir şeye ilgi duymadı mı onu daha çabuk unuttur. Unutmanın başka sebepleri de vardır.

Unutmanın genel olarak üç sebebi vardır:

¹⁷⁴ Şimşek, I, 301.

a. Hafıza zafiyetinin sebep olduğu unutma.

b. Umursamazlık ya da ilgi duymamanın sebep olduğu unutma.

c. Kasten unutma. Kişi, bir şeyi unutmak ister; bunun için çabalar ve nihayet unutmak istediği şey zihninden silinir.”¹⁷⁵

Bu ayetin, ticarî bir meseleden söz ettiğine değinen müfessirimiz, modern toplumlarda ve önceki toplumlarda da kadının ticarî hayatla ilgisinin, erkeğe nazaran daha az olduğunu belirtir. En azından ticaretle uğraşan erkeklerin sayısı, ticaretle uğraşan kadınlarla kıyaslanmayacak kadar fazlaydı. Mümkündür ki ilgisinin azlığı nedeniyle ticari konularda kadın, erkekten daha çok unutkandır. İki kadının şahitliklerinin bir erkeğe bedel olmasının nedeni budur. Eğer günümüzde sosyal hayatta meydana gelen değişiklikler sebebiyle unutma nedenleri ve kadının erkeğe nazaran unutkanlığı bilimsel metotlarla kesin olarak ölçülebiliyorsa, ikisinin unutkanlıklarının eşit düzeyde olduğu tespit edilebilirse illetin değiştiği hükmüne varılır ve bir kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk kabul edilir. Çünkü illetin değişmesiyle hükmün değişmesi, genel bir kuraldır. Çünkü hükmün illeti Kur'an ve sahih sünnette açık bir ifade olarak yer alıyorsa, hükmün illeti kesin olarak biliniyor demektir. Şayet bir de illetin değiştiği tespit edilirse o zaman hüküm de değişir.

Kadının ticaret alanında unutkanlığı yaratılışının bir gereği de olabilir. Bu takdirde ticarî konularda iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk olması hususu kalıcı olur. Bu, bilimsel metotlarla yapılacak araştırmalar sonucu verilecek bir karardır. Aslında şahitlik yapmak bir hak değil bir görevdir, hem de sıkıntılı bir görevdir. Bu sebeple ayet, şahitlikten kaçınılmaması gerektiğini öğütlemektedir. Ne var ki her bahane ile İslâm'a saldırmak isteyenler, kadının şahitliği meselesini problem haline getirmişlerdir. Manevî sorumluluk taşımayan kimselerin şahit olarak yazılmaktan kaçındıklarını biliyoruz. Bir trafik kazasında gözleri önünde kazanın cereyan ettiği kimselerin kaçta kaç şahitliğe yanaşmaktadır ki? ¹⁷⁶

Müfessirimize göre ayet, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğu ifade edilirken bunun illetinin de belirtildiğini ifade eder. O halde İslâm Hukuk Metodolojisinde "illetin ortadan kalkmasıyla hüküm de ortadan kalkar" kuralı

¹⁷⁵ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 291.

¹⁷⁶ Şimşek, I, 301-302.

doğrultusunda mesele ele alınarak değerlendirilebilir. Günümüzde birtakım anket ve istatistiklerle insanların zekâ, kabiliyet ve hafızaları ölçülebilmektedir. Bu imkânlardan yararlanarak kadının unutkanlığının fitri mi yani yaratılıştan hafızasının erkeğe nazaran daha çok zayıf olmasından mı, yoksa sosyal birtakım sebeplerden mi kaynaklandığı, ya da hangi alanlarda erkeklere nazaran daha unutkan olduğu tespit edilebilir. Bu tespit sonucunda kadındaki unutkanlığın fitri olduğu sonucuna varılacak olursa, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk oluşu hükmüne devam edilir. Şayet erkeğe nazaran, bu unutkanlık hayatın kimi alanlarıyla ilgiliyse bu hüküm sadece o alanlarda geçerli olur. Ama eğer bu unutkanlık kadının sosyal hayata katılımıyla ortadan kalkıyorsa bu takdirde hüküm, bu alana katılan kadınlar hakkında ortadan kalkar.

Kanaatimiz o ki, âyet-i kerimede mutlak bir ifade ile iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğu söylenmeyip illetinin de belirtilmiş olması, ayrıntılarda illeti değerlendirmemiz içindir.¹⁷⁷

2.11.3. Çok Kadımla Evlilik

Günümüzde üzerinde çokça tartışmanın yapıldığı konulardan biriside çok kadınla evlenme meselesidir. Din belli bir sınıf, dönem veya millete gönderilmemiştir. İndirilişinden kıyamet kopuncaya kadar insanların tamamına hitap etmektedir. İnsanların ihtiyaçları farklı farklıdır. O halde bu farklılıklar da gözetilerek olabildiğince adalete riayet yolu bulunmalıdır. Bazen birden fazla kadınla evlenmek erkekler için bir ihtiyaç haline gelebilir. Bazı insanlar bu meseleyi İslam'a düşmanlıkta kullanmakta ve bunun adil bir davranış olmadığını savunmaktadırlar. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın bu hükmü keyfi bir hüküm değildir. Belli başlı gerekçeleri ve sebepleri vardır. Biz de burada o gerekçelere ve sebeplere Müfessirimizin görüşleri doğrultusunda değineceğiz.

Kadın ile erkek arasında Kur'an'ın kabul ettiği farklılıklardan biri, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine ruhsat vermiş olmasıdır. Konuyla ilgili âyette şöyle denilmektedir: "*Eğer yetimlerin haklarına riayet etmekten korkuyorsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan kokarsanız bir tane alın*

¹⁷⁷ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 292.

yahut sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (Nisa 4/3)

Öncelikle burada âyette geçen yetimler meselesi üzerinde durmakta fayda vardır. Bu konuda şu görüşler ileri sürülmüştür: Müşrik Araplar, vesayetleri altındaki yetim kızları beğenip malları da var ise, benzerlerinin mehirlerinden az bir mehir ile onlarla evleniyorlardı. Mehirleri konusunda âdil davranmadıkça onlarla evlenmeleri yasaklandı ve başka kadınlarla evlenmeleri emredildi.

Bir görüşe göre, yetim kızların güzelliklerini beğenmeyip sadece malları için onlarla evleniyorlardı ve sonra da onlara kötü davranıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre de: Yetimin malını yeme hususunda günahtan korkup âdil davranıyorlardı. Âyet, yetim malı konusunda nasıl âdil davranmaya titizlik gösteriyorsanız, eşleriniz arasında âdil olma konusunda da titiz davranın ve dört kadından fazlasıyla evlenmeyin. Bu rakamın altında ne kadarına âdil davranacaksınız o kadarıyla yetinin. Âdil olacağınızdan emin değilseniz biriyle yetinin, demektir.¹⁷⁸

“Müfessir Taberî, bu son görüşü desteklemekte ve şayet kişinin, birine de âdil davranacağından endişesi varsa, o zaman hiç evlenmesin, demektir.”¹⁷⁹

Geçmişte de günümüzde de âyetin yorumuna dair farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte geçmişte Müslüman âlimlerin tamamı, adalet şartı gerçekleştiği takdirde bir erkeğin iki, üç veya dört kadınla evlenebileceğini söylemişlerdir. Günümüzde de Müslüman âlimlerin kahir ekseriyeti bu görüştedir. Ancak bazı âlimler, aynı sûrede geçen: "*Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz*" (Nisâ, 4/129) ifadesine dayanarak, birden fazla kadınla evlenmenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşte olanlara göre, Kur'an, önceki âyette eşler arasında âdil davranmayı zorunlu kılıyor, burada da, kişi ne kadar uğraşırsa uğraşsın, âdil davranamayacağı belirtiliyor. Öyleyse bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi caiz değildir. Ne var ki bu görüşü ileri sürenler, âyetin devamını görmezlikten geliyorlar. Çünkü âyetin devamında şöyle denilmektedir: "*Bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya almış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.* (Nisâ, 4/129) Âlimler, bu son âyetle kalbî

¹⁷⁸ Şimşek, I, 471.

¹⁷⁹ Taberi, IV, .231-236.

sevginin kastedildiğini ve kocanın, eşleri arasında sevgi konusunda tam bir adaleti sağlamasının mümkün olmadığını, ancak eşlerine karşı davranışları arasında bir adaletin şart olduğunu söylerler.¹⁸⁰

Bir erkeğin neden dört kadına kadar evlenebileceği konusunda geçmişte de, günümüzde de gerekçeler ileri sürenler olmuştur. Günümüzde konunun değişik açılardan ele alınarak makul gösterilmesi doğaldır. Çünkü geçmişte hemen hemen bütün toplumlarda birden fazla kadınla evlenme normal karşılanıyordu. Oysa günümüzde durum böyle değildir. Birden fazla kadınla evlenme, kadın haklarına aykırı görülmekte ve bunun, kadını aşağılayıcı bir durum olduğu ileri sürülmektedir. İleri sürülen gerekçeler arasında ortak noktalardan biri, biyolojik açıdan erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin doğal olduğudur. Çünkü kadın hamile kalmakta, hamileliği uzun bir müddet almakta ve doğumdan sonra da mazereti uzun sürmektedir. Ayrıca kadının, iddet dönemlerinde cinsel ilişkide bulunması hem haram ve hem de sağlık açısından zararlıdır. Erkeğin böylesi durumları yoktur. O halde tek kadınla yetinmek, bazı erkeler için biyolojik açıdan yetersiz olabilir ve bu durum, zina tehlikesini gündeme getirebilir.

Bir diğer önemli neden savaş durumlarında erkek nüfusu azalmaktadır. Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmış olsa, böylesi durumlarda birçok kadın, evlenecek erkek bulamayacaktır. Bu husus da gerekçeler arasında zikredilmektedir, ileri sürülen gerekçelerden biri de, kadının kısır olması durumudur. Kadın kısır olduğu takdirde, çocuk isteyen koca, diğer bir eş getiremediği takdirde kısır olan hanımını boşamak mecburiyetinde kalacaktır. Oysa boşamadan başka biriyle evlenmesi; kadının da yararına olacaktır.¹⁸¹ “Bazıları ise, dünyada kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğunu ve kadının daha erken yaşlarda yaşlandığını gerekçeler arasında zikretmektedir.”¹⁸²

Bu konuda genel bir değerlendirme yapacak olursak. Önceki ve son dönem âlimlerimizin büyük çoğunluğu Nisa süresinin üçüncü ayetinin çok eşlilikle ilgili bir düzenleme getirdiği kanaatindedir. Buna göre asıl olan tek eşlilik olduğu, eşler arasında adaleti sağlamak şartıyla duruma göre birden fazla eş alınabileceği, fakat bu durumun dörtle sınırlı olacağı ve getirilen hükmün sadece bir ruhsat olduğu, zorunlu ve bağlayıcı

¹⁸⁰ Şimşek, I, 471-472.

¹⁸¹ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.217-218.

¹⁸² Yazır, I, 1290.

bir hüküm olmadığı belirtilmiştir. Çağdaş bütün müfessirler, Kur'an-ı Kerim'in tek kadınla evlenmeyi tavsiye ettiğini, eşleri arasında âdil davranamayacağı endişesi taşıyan bir kimsenin birden fazla kadınla evlenmesinin mekruh olduğunu, evlendikten sonra ise, eşleri arasında âdil davranmamasının haram olduğunu belirtirler. Müfessirler, ayrıca, kocası kendisine iyi davranmayan kadının kendini boşamak için mahkemeye başvurma hakkının bulunduğu da dikkat çekerler.

2.12. ŞİMŞEK'E GÖRE KUR'AN'DA CİHAD

Bilindiği gibi, çağımızda cihat konusu, özellikle İslam'ın silah zoruyla yayıldığı iddiasıyla birlikte gündeme getirilmektedir. Bu sebeple konunun bu yönünü ele almaya çalışacağız. Müfessirimiz de cihad konusunu öncelikle bu yönü ile alır. Sonra cihad'ın çeşitlerini anlatır. Daha sonra asıl meselelerden biri olan cihad'ın sebeplerine değinir. Son olarakta İslam'da cihad'ın bir saldırı savaşı değil de savunma savaşı olduğunu delilleri ile ortaya koyar. Biz de konumuzu hocamızın görüşleri ile izah edeceğiz. Konunun önemine binaen konuyu biraz detaylı ele almaya çalışacağız.

Cihad Kavramı ve Cihad Çeşitleri

Kelime olarak cihad, cehd kökünden türemiştir. Cehd, hedefe varmak için olanca gücü Allah için harcamaktır. Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. Bazı müfessirler, cihadın Kur'an'da üç anlamda kullanıldığını belirtirler. Buna göre:

a. Söz ile cihad, "*Kâfirlere boyun eğme ve bununla (bu Kur'an ile) onlara karşı cihad et*" (Furkan 25/52) ayetinde bu anlamda kullanılmıştır.

b. Amel ile cihad, "*Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri biz, elbette yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah, iyilik edenlerle beraberdir.*" (Ankebut 29/69) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır.

c. Silahla cihad yani savaş, İnceleme konusu yapacağımız, bu cihad şeklidir ve özellikle cihadın saldırı savaşı mı, yoksa savunma savaşı mı olduğu konusudur.¹⁸³

¹⁸³ Şimşek, I, 215; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 287.

Cihad'ın Sebebi

Kur'an-ı Kerim'in Medeni sûrelerinin hemen hepsinde bu cihad çeşidinden bahsedilmektedir. Bu sûrelerde, cihadın öneminden bahsedilmekte ve inananlar cihada teşvik edilmektedir. Ayrıca cihadın sebepleri, cihad esnasında gözetilmesi gereken hususlar ve sonuçları bu sûrelerde anlatılmaktadır.

Müfessirimiz cihadın temel sebebinin, Müslümanları ve İslam yurdunu savunmak, Müslümanlara ve İslam yurduna karşı yapılan saldırılara misillemede bulunmak olduğunu ifade eder. Cihadla ilgili âyetler, Medenîdir. Bununla birlikte Mekki olan Şûra sûresinde cihadla ilgili âyetler yer almaktadır. Burada yer alan âyetler, savunma ve azgınlığa karşı koyma prensibini ortaya koymaktadır ki, Medine'de inen âyetler de, bu âyetlerin açıklaması mahiyetindedir. Mekke'de inen söz konu âyetler şunlardır: *"Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunurlar. Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder barışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu, O zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur (bunlar kınanmaz ve cezalandırılmazlar). Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki, insanlara zulmederler ve yeryüzünde haksız yere saldırırlar, (işte bunlar kınanırlar ve) böylelerine acı bir azap vardır."* (Şûrâ 42/39-42)

Görüldüğü gibi âyetler, azgın ve zalimlerin yaptıklarına karşılık verme ve saldırılarına karşı savunma prensibini içermektedir. Hatta karşılık verirken sınırı aşmamayı da öğütlemektedir. Ayrıca karşı tarafı şımartıp azgınlıklarına devam etmelerine sebep olmayacaksa, affetmenin tercih edilmesini tavsiye etmekte, ancak zulme uğramış olanlar, kendilerine nasıl saldırılmışsa misliyle karşılık vermelerinden dolayı kınanmayacakları da belirtmektedir.¹⁸⁴

Müfessirlerin büyük çoğunluğu, fiilî cihadla ilgili inen ilk âyetlerin şunlar olduklarını belirtirler: *"Allah inananları savunur. Allah hiçbir hain ve nankörü sevmez. Kendileriyle savaşılan (müminlere, (savaşma) izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir ve şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye kadirdir. Onlar, sırf 'Rabb'imiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar"*¹⁸⁵ Bu âyetler, Mekke döneminde inen âyetlerde cihat için ileri sürülen gerekçeler tekrar edilmektedir. Çünkü bu âyetler,

¹⁸⁴ İzzet Derveze, I, 392-393.

¹⁸⁵ Hac 22/38-40.

Müslümanların mazlum durumda olduklarını; kendileriyle savaşıldığını; yurtlarından çıkarıldıklarını ve bu sebeple de, kendilerine yapılan bu haksızlığa karşı kendilerine savaşma izni verildiğini, bu şekilde haksızlığa uğramışlara da Allah'ın yardım edeceğini ifade etmektedir. O halde bu âyetlerde de misilleme vardır, saldırı yoktur.¹⁸⁶

Müfessirimize göre Mekke'de inmiş olan Şûra süresindeki âyetlerle Hicretten sonra Medine'de inmiş olan Hac süresindeki bu âyetler, Müslümanların henüz tam güçlenmedikleri dönemde inmiş âyetlerdir. Zaten Mekke'de Müslümanların savaşacak bir güçleri yoktu. Hac süresindeki âyetler ise, Bedir savaşından önce indirilmişlerdir ve henüz savaş anlamında Müslümanların herhangi bir zaferleri söz konusu değildir. Acaba Müslümanlar güçlendikten sonra saldırı savaşını emreden âyetler gelmiş midir, şimdi de bunu görelim. İşte konuyla ilgili âyetlerden birkaçı: *“Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün, onların sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın! Fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlarla savaşmayın ki, onlar da orada sizinle savaşmasınlar. Fakat onlar sizinle savaşarlarsa hemen onları öldürün; kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar vazgeçerlerse, Allah bağışlayan, esirgeyendir. Onlarla savaşın ki, fitne ortadan kalksın, din yalnız Allah'ın dini olsun. Vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur. Haram ayı, haram aya karşılıktır. Hürmetler, karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın; Allah'tan korkun, bilin ki Allah (günahtan) korunanlarla beraberdir.”* (Bakara 2/190-194) *“Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa, işte zalimler onlardır.”* (Mümtehine 60/8-9)

Sait hoca bu âyetlerde de saldırı savaşına işaret edebilecek bir hususun bulunmadığına işaret etmektedir. Bilakis, Müslümanlara savaş açmış yahut Müslümanları yurtlarından çıkarmış kimselerle savaşılması ve onların bu yaptıklarından

¹⁸⁶ Şimşek, I, 215; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.287.

vazgeçmeleri durumunda da savaşa son verilmesi istenmekte, hatta Müslümanlara savaş açmamış kimselere iyilik yapılmasında bir sakınca bulunmadığı anlatılmaktadır.¹⁸⁷

Bu anlamda daha pek çok âyet Kur'an'da yer almaktadır. Cihad yani savaşın sebebi, bütünüyle, Müslümanlara yapılan haksızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, İslam toplumuna düşmanlık ve haklarına tecavüz olmaksızın, sırf İslam dinini inkâr etmesi nedeniyle bir ülkeye savaş açılabileceğini ileri süren İslam hukukçuları olmuştur. Bu hukukçulara göre, o ülkenin sınırına gidilir ve savaşmadan önce onlara üç şey teklif edilir. Önce Müslüman olmaları istenir ve İslam'ı kabul ettikleri takdirde mal ve canlarını kurtaracakları; bundan böyle Müslümanlarla aynı statüye kavuşacakları söylenir. Bunu kabul etmedikleri takdirde, kendi dinlerinde kalabilecekleri, fakat Müslümanların hâkimiyetine girip cizye vermeleri teklif edilir. Bu iki şıkkı da kabul etmedikleri takdirde, kendileriyle savaşılacağı bildirilir. Bu şıkların tamamını kabul etmedikleri takdirde de kendilerine savaş açılır.

Diğer bazı hukukçular ise, İslam dininin, vatandaşlarına tebliğ edilmesine engel olanlarla savaşılabilceğini söylemişlerdir. Bu görüşü ileri sürenler, İslam'ın evrensel bir din oluşunu ve Peygamberin, İslam dinini bütün insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiş olmasını görüşlerine temel alırlar. Şunu belirtelim ki, ne öncekiler ve ne de bu görüşte olanlar, İslam dininin zorla dayatılacağını savunmuyorlar, insanların bu dinle karşı karşıya gelmelerini; isterlerse inanacaklarını ve istemezlerse inanmayacaklarını belirtiyorlar.

Birinci grup, Müslüman olmayan yönetimlerin, vatandaşlarının, İslam'la karşılaşmalarına ve Müslüman olmalarına engel olacaklarını ileri sürerken, ikinci grup, bunun pratikte ispatlanmış olmasını şart koşarlar. O halde ikinci guruba göre, inançların ifade edilmesine ve insanların inandıkları gibi yaşamalarına engel olmak, savaş sebebidir. Ancak bunun fiilen ispatlanmış olması gerekir.

Birinci gruba mensup olanlar: Küfür bizatihi büyük bir cinayettir. Bu cinayetin devamına göz yumulamaz. Bu sebeple fırsat bulunduğu anda, Müslüman olmayanlarla savaşmak gerekir, derler. Hâlbuki küfrün savaş sebebi olamayacağı ortadadır. Zaten o ülke toprakları, İslam ülkesine katılacak olsa bile isteyen, kendi dinini devam ettirir. Çünkü Kuran, inanç konusunda bir dayatmanın olamayacağını açıkça ifade etmektedir.

¹⁸⁷ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.287-289.

Düşman ülkenin sınırına varıldığında, onlara üç şeyin teklif edilmesi meselesine gelince, bunlar, savaş sebebi oluştuktan sonra yapılacak tekliflerdir. Buna göre onlara önce Müslüman olmaları teklif edilir. Bunu kabul etmedikleri takdirde, cizye vermek kaydıyla Müslüman ülkenin vatandaşı olmaları istenir, bu iki teklifi kabul etmedikleri takdirde kendileriyle savaşılacağı haber verilir. Savaş sebebi oluştuktan sonra yapılan bu teklifler de, İslâm'ın savaşa başvurmak istemediğini gösterir. Ama savaşın sebepleri oluştuktan sonra, ilk iki teklifi de kabul etmezlerse, savaştan başka yol kalmadığından dolayı savaşa başvurmak caiz görülmüştür.¹⁸⁸

Tebliğ İçin Savaşın Caiz Oluşu

Tebliğ için savaşın caiz olacağı meselesine gelince, dinin ulaştırılmasında takip edilecek metot şu âyette açık bir şekilde ifade edilmektedir: "*(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle Rabb'inin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Çünkü Rabb'in, yolundan sapanları en iyi bilen O'dur ve O, yola gelenleri de en iyi bilendir.*" (Nahl 16/125) Savaş, bu âyette zikredilen hikmetle, güzel öğütle ve güzel mücadele ile de bağdaşmaz. Kaldı ki, âyetlerde savaşın (cihadın) nedenleri zikredilmektedir ve bunların hiçbirinde İslam'ın, savaşılan ülkenin vatandaşlarına ulaştırılması savaşa sebep olan bir unsur şeklinde zikredilmemektedir. Dini tebliğ etmenin diğer yollarına başvurmak yeterlidir. Milletlerin birbirleriyle ilişkileri, herhalde savaştan ibaret değildir. Din davetçisi göndermek, ticaret ve daha başka ilişkiler, dinin tebliğ edilmesi için uygun vasıtalarlardır. Bu vasıtalar mümkün değilse, mümkün olanlarıyla yetinmek gerekir. Örneğin Malezya'ya, Endonezya'ya, Hindistan'a, Çin ortalarındaki bölgelere ve daha başka bölgelere, Müslüman tüccarlar kanalıyla İslam yayılmıştır. Ayrıca tarih boyunca Müslümanların hiç savaşmadıkları bölgelerde yaşayan Müslümanların nüfus miktarının, savaş yapılan bölgelerde yaşayanların nüfus miktarından çok daha fazla olduğunu burada belirtmeliyiz. Gerçi Müslümanların savaştıkları bölgelerde de, söz konusu savaşların, durup dururken yapılmadığı, bilakis karşı tarafın savaşa sebep olacak davranışlarda bulunduğu bir vakıdır. Elbette tarih boyunca Müslümanların bu konuda hiçbir hata işlemediklerini söylemek istemiyoruz. Yapılan savaşların genelde savunma savaşı olduklarını anlatmak istiyoruz. Herhalde hiçbir dinin veya düşüncenin tarihi, bu konuda İslam'ın tarihi kadar temiz değildir.

¹⁸⁸ Şimşek, I, 215; Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.287.

Unutulmamalıdır ki, İslam'da cihad, bir savunma savaşı olduğundan dolayı, Kur'an-ı Kerim'de savaşa katılmayanlar şiddetle kınanmıştır. Çünkü cihada katılmayanlar, kendi toplumlarını ve vatanlarını savunma görevini yerine getirmemekte, esaret içerisinde bir hayatı, özgür bir hayata tercih etmektedirler.

Dinin tebliği için gerektiğinde savaşılacağını; çünkü Peygamberimizin peygamberliğinin evrensel olduğunu ve bu peygamberliğe insanların muhatap olmaları için gerekirse savaşa gidilebileceğini ileri süren hukukçuların, bu gerekçeleri de, artık günümüzde geçerli değildir. Çünkü günümüz açısından mesele değerlendirildiğinde, dinin tebliğ edilmesi için başka ülkelere gitmeye gerek yoktur. Zaten günümüzde Müslümanlar, dünyanın her tarafında bulunmaktadır. Ayrıca günümüz teknolojisiyle ulaşılmayan bölge yoktur. Yeter ki dini doğru anlatan ve yaşayanlar bulunsun.”¹⁸⁹

İslam'da cihad ve cihadın sebeplerine değindikten sonra bir çok müfessire göre savaş konusunda indirilmiş ilk ayetlerin tefsirine geçeceğiz. “ *Sizinle savaşanlar ile siz de Allah yolunda savaşın. Fakat ölçüyü kaçırmayın, saldırgan olmayın. Çünkü Allah ölçüyü elden bırakan saldırganları sevmez. Onları bulduğunuz yerde öldürün. Sizi çıkardıkları, sürdükleri yerden siz de onları çıkarın. Kargaşa çıkarmak, adam öldürmekten daha ağır bir suçtur. Mescid-i Haram çevresinde onlarla savaşmayın ki, onlar da orada size karşı savaşmasınlar. Fakat eğer onlar size savaş açarlarsa onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar savaşmaya ve kâfirliğe son verirlerse Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Fitne ortadan kalkıp Allah'ın dini tam anlamı ile egemen oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer yaptıklarına son verirlerse zalimlerden başkasına asla saldırmaz.*” (Bakara 2/190-193)

Müslümanlara, Mekke dönemi boyunca müşriklerin yaptıkları eziyetlere katlanmaları, fakat dini tebliğ ve yayma işine mutlaka devam etmeleri gerektiği anlatılmıştı. Ancak Müslümanların Medine'ye hicret ederek burada küçük bir devlet kurmalarından sonra durum değişti. Artık Müslümanlar, kendilerine yapılacak saldırılara karşılık vereceklerdir.

İslam dininde asıl olan barıştır. Bu ayetler de bize İslam'ın savaşa bakışını net olarak ifade etmektedir. Çünkü ayetler savaş emrinin verildiği ilk ayetlerdir. Ayetler

---

¹⁸⁹ Şimşek, s. 277-286.

incelendiğinde görüyoruz ki, Müslümanlar henüz fiilen savaşa girmeden önce savaşın kuralları konusunda bilgilendirilmişlerdir.

İslam'da Savaş Kuralları

1: Sınırları aşmayın: Bu konu Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Savaşçı olmayan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, ibadetle meşgul rahipler, kısacası siviller öldürülmeyecektir. Hatta hayvanlar öldürülmeyecek ve ağaçlar kesilmeyecektir. Ayrıca Müslümanlar öç almak ve şahsi çıkar elde etmek için savaşmazlar. Bu sebeple karşı taraftan öldürülmüş olanların cesetleri üzerinde, hakaret anlamına gelebilecek işlemler yapılamaz. Müslümanlar Allah yolunda savaşırlar. Bundan dolayı savaşa başlarken nasıl Allah'ın emir ve yasaklarının gözetilmesi gerekiyorsa, savaşın seyri ve sona ermesi aşamalarında da bu emir ve yasaklar gözetilmelidir.

2: Savaşın gerekçesi, fitnedir: Kur'an'da savaşın amacı, fitnenin ortadan kaldırılmasıdır. Fitne nedir? Sözlükte kelimenin pek çok anlamı vardır. Bu anlamlardan biri, şiddet ve baskı uygulayarak, işkence yaparak inananların inançlarından vazgeçirilmeleri eylemidir. Bu sebeple Mekke döneminde Müslümanların dinlerinden vazgeçirilmeleri için müşriklerin Müslümanlara işkence yapmaları, fitne olarak isimlendirilmiştir. Âyette ifade edilen, "*fitne, öldürmekten kötüdür*" cümlesi de bu anlamda kullanılmıştır. Yani, onların baskı ve terör uygulayarak sizi inancınızdan uzaklaştırmaya çalışmaları, sizin onları öldürmenizden beter bir davranıştır. O hâlde bu davranışlarıyla onlar, öldürülmeyi hak etmişlerdir.

3: Savaş devam ettiği müddetçe onları nerede görürseniz öldürün: "*Onları (size karşı savaşanları) yakaladığımız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür.*" (Bakara 2/191) Burada görüldükleri yerde öldürülmelerine dair emir mutlak bir emir değil, savaş müddetiyle kayıtlı bir emirdir. Nitekim vazgeçmeleri durumunda Müslümanların da savaşa son vermeleri istenmektedir. Savaş açmış olan bir topluluk, savaşa son verecek olursa, bunlarla savaşmaya son verilmesi emrediliyorsa, Müslümanlara saldırmayan bir topluluğa durup dururken savaş açmaları düşünülemez.

4: Karşı tarafla savaş durumu devam ediyor olsa bile Mescid-i Haram bölgesinde onlar savaşmadıkça bu bölgede onlarla savaşılmayacaktır. "*Yalnız onlar, Mescid-i*

Hâram yanında sizinle savaşa kalkışmazlarsa siz de onlarla Mescid-i Harâm yanında savaşmayın. Ama onlar, sizi orada öldürmeye kalkışarlarsa öldürün onları. Budur kâfirlerin cezası işte.” (Bakara 2/191)

5: Savaşın gerekçesi fitne olduğuna göre, söz konusu fitne ihtimali ortadan kalktıktan ve hâkimiyet Müslümanların eline geçtikten sonra savaş durumuna son verilir, katliama girişilemez.

6: Savaş, aslında bir nevi kısastır: “*Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın.*” “*Haram ay, Haram aya karşılıktır. Yasaklar karşılıklıdır. Bu yüzden, kim size saldırırsa tıpkı size saldırdıkları gibi, siz de onlara saldırın*” (Bakara 2/194) cümleleri, savaşın kısas olduğunu gösterir.

7: Savaş Allah yolunda yapılır: Kur’an-ı Kerim’de her nerede inananların savaşmalarından söz ediliyorsa mutlaka Allah yolunda kaydı vardır. Bu da savaşın ganimet elde etmek yahut başkalarına hâkimiyet kurmak için yapılmadığını anlatır. Ancak hemen şunu da belirtmek gerekir ki Allah yolunda kaydı, günümüzde bazı Batılıların ve bazı müfessirlerin anladığı gibi din uğruna yapılan kutsal savaş anlamına da gelmemektedir. Eğer böyle bir amaç güdülmüş olsaydı, savaş sonunda yenilgiye uğrayanlar ya İslâm’ı kabul etmek zorunda kalırlardı yahut öldürülürlerdi. Allah yolunda kaydıyla kastedilen, hem savaşı başlatırken hem de savaş esnasında Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmektir. Örneğin bu ayette, savaşın Allah yolunda yapılmış bir savaş sayılabilmesi için Müslümanlara savaş açmış olanlarla savaşılması ve sınırların aşılmaması gereğinden bahsedilmemiştir. Bu kaydın geçtiği bütün ayetler gözden geçirilecek olursa, *dinin yayılması için savaşın* nitelemesinin olmadığı görülecektir. Nitekim başka ameller için “*Allah yolunda*” kaydı zikredildiği halde bu fiillerin dini yayma ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Mesela, tefsirini yapmakta olduğumuz Bakara sûresinin 261 ve 262. âyetlerinde *Allah yolunda fakirlere yardım edilmesi* istenmektedir. Savaş Allah’ın emir ve yasaklarının en fazla çiğnendiği zamanlardan biridir. Bu sebeple Allah’ın emir ve yasaklarına uyulması gerektiğine dikkat çekmek için *Allah yolunda* denilmiştir.¹⁹⁰

Netice olarak şunu belirtmekte fayda vardır. İslâm’ın savaşı, Allah yolunda ve Allah için bir savaştır. İslâm’ın savaşı yeryüzünde sulta kurmak için değil, şan şeref

¹⁹⁰ Şimşek, I, 215-217.

sahibi olmak için değil, ganimet ve kazanç elde etmek için veya kendi ırklarını başka ırklara üstün kılmak için değil. Yeryüzünde Allah kelâmını yüceltmek, yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetini kurmak, yeryüzünde Allah'ın kulları üzerindeki zalimlerin egemenliklerini kırıp, insanları hür iradeleriyle Allah'a kulluk yapabilecekleri bir ortama ulaştırabilmek içindir. Hal böyleyken kimi İslâm düşmanları bu tür emirlere bakarak, İslâm'ın saldırgan ve kan dökücü bir din olduğunu etrafa yayarak insanlar üzerinde kendi egemenliklerini sürdürmek istemektedirler. Tarih kitaplarına baktığımızda Peygamberimiz döneminde yapılan savaşlarda ölenlerin sayıları binlerle ifade edilirken, daha sonraki dönemlerde İslam düşmanlarının Müslümanlara açtıkları savaşlarda bu sayı milyonları bulmaktadır. O halde İslam düşmanları önce kendilerine bakıp sonra İslam'ı eleştirmeliler.

2.13. ÂDEM'E SECDE EMRİ VE İLK GÜNAH MESELESİ

İlk yaratılış meselesi insanlık tarihinde önemli yere sahiptir. Çünkü insanoğlunun soyunun nerden geldiği meselesi, insanlar arasında merak konusu olmuştur. Kur'an'ı Kerim gelmeden önce insanlar bu bilgileri daha önceki kutsal kitaplardan öğreniyorlardı, ama kutsal kitapların insanlar tarafından değiştirilmesi ile bu konuda sahil bilgilere ulaşmak imkânsız olmuştur. Yüce kitabımız Kur'an'ın gelmesiyle bu mesele de açıklığa kavuşmuştur. Biz bu bölümde melekelerin Hz. Âdem'e secde etmeleri, şeytanın mahiyeti ve ilk günahın ne olduğu konularına değineceğiz.

Kuran'da Meleklerin Hz. Âdem'e secdesi, farklı ayetlerde belirtilmektedir. Bu ayetlerden bir kaçını zikredelim *“Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: ‘ Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın! Derken bütün melekler topluca secde ettiler. Ancak İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”* (Sâd, 38/71) *“Andolsun sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı.”* (Araf 7/11) *“Hani meleklerle, “Âdem'e secde edin!” demiştik, İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis: “Hiç ben, çamur halinde yarattığın bir kimseye secde eder miyim!” demişti.”* (İsrâ, 17/61) *“Meleklerle, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”* (Bakara 2/34) Meleklerin Âdem'e secde etmeleri, insanın yeryüzü yönetimine daha layık olduğunu kabul etmeleri

anlamını taşır. Bunu, eğilerek Âdem'i selamlama şeklinde mi dile getirmişler yoksa başka bir şekilde mi, bilmiyoruz. Ancak kelimenin kabul etme anlamı taşıdığına dikkat çekmiştik. O hâlde insanın yeryüzü hâkimiyeti için daha uygun olduğunu kabul ve itiraf etmişlerdir. Yine şunu kesin olarak biliyoruz ki, buradaki secde, ibadet etme anlamında değildir. Çünkü Yüce Allah, kendisinden başkasına ibadeti kesin bir şekilde yasaklamıştır. Haddizatında bilinen şekliyle yere kapanma şeklindeki secdeyi yapmış olmalarında da herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü sonuç olarak bu işi Allah'ın emriyle yapmışlardır. Tıpkı Ka'be'ye doğru secde ederken nasıl bu, Ka'be'ye secde etmek ve dolayısıyla Ka'be'ye ibadet etmek anlamı taşıyorsa, Âdem'e doğru secde etmiş olmaları da Âdem'e ibadet ettikleri anlamına gelmez. Daha önce geçen âyetlerden de anlaşıldığı gibi meleklerin, Âdem'in yeryüzü yöneticiliğine ehil olup olmadığı konusunda şüpheleri vardı. Âdem'e secde etmeleri, onun yeryüzü hâkimiyetine ehil olduğunu kabul ettiklerini simgeler. Ayrıca o yüce varlıkların Âdem'e secde etmeleri, insana verilen değeri anlatması bakımından da önemlidir. Böylece insandan da, kendisine verilen değeri iyi anlaması ve buna yaraşır şekilde davranması istenmektedir.”

191

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın meleklerle, yeryüzünde halife olarak yaratacağı Âdem'e secde etmelerini emrettiğine dair ayetlerden ve bu ayetlerin bir arada değerlendirilmesinden ortaya çıkan hususları şu şekilde özetleyebiliriz.

1- Bu secde emri, meleklerle Hz. Âdem yaratılmadan önce haber olarak verilmiş, Âdem'in yaratılması tamamlanıp ruh üflenmesinden ve meleklerden üstün olduğunu gösteren isimlerin öğretilmesinden sonra tüm melekler tarafından topluca ve aynı anda gerçekleştirilmiştir.

2- Âdem'e secde emrini veren ayetlerde geçen *lam* harf-i ceri, meleklerin bizzat Âdem'in şahsına secde ile emir olunduklarını gösterir. Bu emri veren Allah olduğu için yapılan secde, aynı zamanda Allah'a itaattir. Bu emri yerine getirmeyen İblis, meleklerden ayrılarak Allah'a karşı gelenlerden olmuştur.

3- Bu secde ibâdet secdesi anlamında değildir. Allah'tan başkasına yapılması emredilen secde yüceltme ve selamlama anlamındadır.

---

¹⁹¹ Şimşek, I, 62-63.

4- Söz konusu secde, terim anlamında gerçekleşmiş olabileceği gibi, lügavî anlamda veya daha farklı bir şekilde de gerçekleşmiş olabilir. Bizim böyle bir şeyi tespit imkânımız yoktur. Hakikatini tam olarak bilemediğimiz varlıklar olan melekler aynı zamanda fiziksel bir anlam da taşıyan secdeyi kendi varlıklarıyla mütenâsip bir tarzda yerine getirmişlerdir. Ancak burada meleklerin secdesinin şekilselliği değil de onun içerdiği anlam öne çıkarılmalıdır. O da Allah'ın emri gereği meleklerin, Âdem'in şahsında, insana saygı sunma, onu yüceltme ve selamlamalarıdır. Allah, meleklerin Âdem'e secdesini, saygı gösterme, yüceltme ve itaatın en yüksek şekli sayılan secde kavramıyla bize anlatmaktadır.¹⁹²

İblis/Şeytan

Günümüzde bazı insanlar, şeytanın da meleklerden olduğu ve meleklerin hocalığını yaptığını savunmaktadırlar. Onlara göre şeytan melek olduğu halde Allah'a isyan etti demek ki melekler de Allah'a isyan edebilir, görüşünü savunmaktadır. Şunu belirtelim ki bu görüş müfessirlerimizin çoğunluğuna göre yanlış bir görüştür. Müfessirimiz Sait hoca bu konuyu şu şekilde dile getirmektedir: “Meleklerle yöneltilen secde etme emrinin İblisi kapsamı nedeniyle onun da meleklerden biri olduğunu söyleyen birçok müfessir vardır. Onlara göre İblis, Cennet bekçilerindendi. Cinler yeryüzünde fesat çıkarınca üzerlerine gönderilen melekler ordusunun komutanı idi. Savaş meleklerin zaferiyle bitince İblis, Allah katındaki itibarından dolayı gurura kapıldı. Bu sebeple de yeryüzünde cinlere *halife* olarak yaratılan insanı çekemedi. Secde etmemek için direnip isyan etmesi bundandı. Bu görüşü ileri sürenler, İblis'in cinlerden olduğunu bildiren âyete (Kehf 18/50) cinlerin de aslında meleklerden gelme bir grup olduğunu söylemek yahut Cennet bekçiliği yapan meleklerle de bu ismin verildiğini ileri sürmek sûretiyle izah getirmeye çalışırlar. Ne var ki bütün bu çabalara rağmen İblis'in meleklerden olduğuna dair ciddi hiçbir delil bulunmamaktadır. Meleklerden Cennet bekçisi olanlarına cin isminin verildiğine veya cinlerin meleklerden bir grup olduğuna dair ne Kur'ân'da açık bir işaret vardır ne de bu konuda Peygamber'den gelen sahih bir rivâyet bulunmaktadır. Gaybî konularda ya Kur'ân'dan kaynaklanan bir bilgiye yahut Peygamber'den sahih bir senedle nakledilmiş bir rivâyete ihtiyaç vardır.

¹⁹² Hasan Keskin, *Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, cilt: VI, sayı: 2, s. 107-125s. 123-124.

Ortada kalan husus, Âdem'e secde etme emrinin kapsamına İblis'in girme nedenidir. Yeryüzü, cinleri de ilgilendiren bir yerdir ve onların da yeryüzü hâkimiyetinin insana verildiğine tanıklık etmeleri gerekiyordu. Bu sebeple İblis, kendi grubunun temsilcisi olarak orada yer almış olabilir yahut başka bir sûretle bu emrin kapsamına girmiş olabilir. Bazı müfessirler, nasıl insanların atası Hz. Âdem ise, cinlerin atasının da İblis olduğunu ve bu sebeple cinleri temsil etmek üzere bu emrin kapsamına girdiğini söylemektedir. Kur'ân-ı Kerim, İblis'in/şeytanın cin taifesinden olduğunu ve Allah'ın, cinleri ateşin koyu dumanından yarattığını açıkça belirtmektedir.”¹⁹³

Şeytanın Secde Etmeyi Kabul Etmemesi

İblis niçin büyüklük taslayıp secde etmedi? Başka âyetlerde İblis'in kendisi bunun sebebini insanın çamurdan, kendisinin ise ateşten yaratılmış olmasıyla açıklamaktadır.¹⁹⁴ Müfessirler, İblis'in bu kıyasının reddedilmesinden hareketle, vahyin naslarını reddetmenin, İblis'in felsefesi olduğunu ve bunu yapanların da bu felsefenin peşinden gidenler olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Yaratılıştaki farklılığını gerekçe göstererek üstünlük taslayan İblis'in bu kıyası reddediliyorsa, bütün insanlar aynı nefisten yaratıldıkları hâlde sırf şu veya bu ırktan olması nedeniyle başka ırktan gelen insanlara üstünlük taslayan kimselere ne demeli?

Ama burada bizi asıl ilgilendiren, meselenin Adem'i ilgilendiren yönüdür. Adem henüz hayatı yeni tanımaya başlıyorken iki grup varlıkla karşılaşmıştır: Melekler ve İblis. Adem'in yaratılışına ikisinin de itirazı vardı; melekler itirazlarındaki hatayı anlıyor ve hemen tövbe ediyorlar. Oysa İblis hatasında ısrar ediyor. Sonuçta tövbe eden melekler kurtuluyor, hatasında ısrar eden İblis ise battıkça batıyor ve nihayet kâfirlerden oluyor.

Âdem de, yani insan da hata eder. Aynı şekilde o da hatasından dönme veya hatasında ısrar etme özelliğine sahiptir. Sorumlu olan bu varlığın önüne her iki yol, sonuçlarıyla birlikte seriliyor. Dünya hayatına imtihan olmak üzere gönderilen ve kendisine akıl ve irade verilen insan, iradesini şu veya bu şekilde kullanacaktır. Dilerse

¹⁹³ Şimşek, I, 63.

¹⁹⁴ Araf 7/12; Hicr15/33.

meleklerin yolunu, dilerse şeytanın yolunu seçecektir. Bu vesileyle insana, kimin dost kimin düşman olduğu da öğretilmektedir.¹⁹⁵

Bu ilk secde emri ve bu emir karşısında Hz. Âdem'in ve şeytanın tavırları bizler için bir örnektir. Yüce Allah bu misali bizlere hikâye olsun diye anlatmıyor. Bu misalden anlıyoruz ki, ey insanlar sizler de Allah'ın emirleri karşısında büyükmeyin ve şeytanlaşmayın, Allah'ın emri karşısında büyükmek sizleri şeytanlaştırır. Melekler gibi olun, Allah sizlere ne buyurmuşsa itaat edin ve Allah'ın rızasını kazanın. Netice olarak şunu söyleyebiliriz. Büyükmek, gurur ve kibir şeytanın vasıflarındandır. Yaratılış itibarıyla her insan aynıdır. İnsanlar da bulunan herhangi bir özellik insanı diğer insanlara karşı kibre sevk etmesin, üstünlük ve yücelik ancak takvadır. *“Ey insanlar! Şübhesiz ki biz, sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizi tanımanız için de sizi, milletler ve kabîleler kıldık. Doğrusu Allah katında sizin en üstün olanınız, en takvâlı olanınızdır. Muhakkak ki Allah, Alîm dir, Habîr dir”* (Hucurât 49/13)

Âdem'in Yaşadığı Cennet ve İlk Günah

Hız. Âdem'in ilk yaratıldığında yaşadığı Cennet, kıyamet koptuktan sonra gidilecek mükâfat Cenneti miydi yoksa dünyada bir bahçe mi? Ayrıca yasaklanan ağacın mahiyeti neydi? Bu meselede müfessirlerimiz tarafından ele alınmış ve üzerinde çokça söz söylenmiştir. Tefsiri üzerinde çalışma yaptığımız Sait hoca 'da bu meseleye tefsirinde yer vermiştir. Hocamız özellikle ilk günah ile ilgili genel olarak söylenen sözlerden farklı bir söz söyleyip görüşünü belirtmiştir.

Adem'in yaşadığı cennetin ne olduğu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de açık bir ifade bulunmamaktadır. Zaten ihtilaf sebebi de budur. Konuyla ilgili ayetlerden işaret yoluyla veya dolaylı olarak birtakım sonuçlara varılmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple bazı müfessirler söz konusu Cennetin mükâfat Cenneti olduğunu söylerken, bazıları da bunun, dünyadaki bahçelerden biri olduğunu söylemektedir.

Yasak ağaç konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bunun, bildiğimiz meyvelerden biri olduğunu söylerken, bazıları da meyve olmadığını söylemektedir. Bu sebeple her iki meselede ileri sürülen görüşler bağlayıcı değildir;

---

¹⁹⁵ Şimşek, I, 64.

konu tamamen ictihâdidir. Bizim burada anlattıklarımız da bu bağlamda alınmalıdır.¹⁹⁶ “Sürenin otuzuncu ayetinden, Âdem’in yeryüzünde yaratıldığını anlıyoruz. Yaratıldıktan sonra mükâfat Cennetine yani kıyamet sonrası iyi insanların gidecekleri Cennete yükseltildiğine dair bir bilgi de verilmemektedir. Ayrıca o Cennete girenin orada ebedî kaldığı gibi, orada yasak diye bir şeyin söz konusu olmadığını da biliyoruz. Bu nedenle Âdem’in Cennetinin yeryüzünde bir bahçe olduğunu ileri süren görüş daha tutarlı gibi görünmektedir. Nitekim Bakara sûresinin 265. âyetinde, Ra’d sûresinin 4. âyetinde ve Sebe’ sûresinin 15. âyetinde Cennet kelimesinin dünyadaki bahçeler için kullanıldığı açıktır.”¹⁹⁷

Yasak Ağacın Mahiyeti

“Yasak ağacın ne olduğu konusunda da tefsir bilginleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Yasak ağacın elma olduğunu, incir olduğunu, buğday vs. olduğunu söyleyenler olmuştur. Biz bu meselede de genel kanaatin dışında düşünüyoruz. Bizce burada kastedilen, cinsel birlikteliktir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim kadın erkek ilişkisini anlatırken daima mecazî bir anlatımı tercih etmektedir. Kadın erkek ilişkisinden söz ederken kadınların tarlaya benzetilmeleri gibi. (Bakara 2/223) Kur’ân-ı Kerim’de, yasak ağaçtan yemenin hem Âdem ve hem de Havva’ya birlikte izafe edilmesi; kimin önce yediğinden söz edilmemesi ve kadın erkek ilişkisinin meyve verme (nesil) bakımından ağaca benzemesi, dünya edebiyatında da kadının ağaca benzetilmesi gibi nedenlerle burada “yasak ağaç” sözüyle kadın erkek ilişkisinin kastedilmiş olması ihtimali büyüktür.

Ayrıca bunu kadın erkek ilişkisi olarak görmediğimiz takdirde Araf sûresinde geçen ve daha önce kendilerine gizlenmiş olan avret yerlerinin yasak ağaçtan yediklerinde kendilerine görünmesini izah etmek de zorlaşmaktadır. İblis’in Âdem’i kandırmak için “*ebedilik ağacı*” tabirini kullanması da, bunu çağrıştırmaktadır. İblis bu sözüyle muhtemelen Âdem’e şunu söylemek istiyordu: “*Havva ile yattığın takdirde, çocukların olacak ve böylece soyunu ebedileştirmiş olacaksın.*” İblis, her ne kadar Âdem’i aldatmak için bu sözü söylemiş olsa da onun bu iddiasının doğru olmadığına dair Kur’ân-ı Kerim’de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

¹⁹⁶ Şimşek, I, 65.

¹⁹⁷ Şimşek, I, 64.65.

Kıssalar, geçmişte meydana gelmiş olayları anlatıyor olsalar bile, ibret almamız için Kur'ân'da yer alırlar, salt tarihî bilgiler vermek için değil. Yasaklanmış bir yiyecekte yememek, insanın pek de dayanamayacağı bir davranış değildir. Günümüz Müslümanlarından birçoğu, diğer dinî emir ve yasaklara riayet etmedikleri hâlde haram olduğundan dolayı domuz eti yemezler. Hâlbuki aynı kişiler kadın erkek ilişkisi konusunda böyle davranmazlar. Belki de bu kıssa ile şu mesaj veriliyor: *Atanız Âdem ve Havva'nın dayanamayıp işledikleri ilk yasak, kadın erkek ilişkisidir. O hâlde siz, bu hususa dikkat edin ve yasak ilişkiye yol açabilecek her türlü davranıştan uzak durun, değilse sizin de ayağınız kayacaktır.* Bununla birlikte her iki meselede kesin söz söylemek mümkün değildir. İleri sürülen hiçbir görüş bağlayıcı olamaz. Çünkü bir görüşün bütün inananları bağlaması için o görüşün açık bir *nassa* dayalı olması gerekir.”¹⁹⁸

Hz. Âdem'in ve eşi Havva'nın yedikleri ağacın ne ağacı olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır; ancak bu konuda bizlere ulaşan sağlam bir kaynak yoktur. Burada önemli olan yenilen ağacın ne olduğundan ziyade Allah'ın yasağının çiğnenmiş olması ve Allah'ın emrinin dışına çıkılmış olmasıdır. Cennette yasağa uyulmaması nasıl insanlığın atası olan Hz. Âdem'i oradan çıkarıp, nimetlerle külfetin, mutlulukla mutsuzluğun, acı ile tatlının yan yana bulunduğu imtihan dünyasına indirdiyse bu dünyada ilâhî emirlerin ve yasakların çiğnenmesi de insana imtihanı kaybettirecek ve onun ebedî mutluluk yurduna geri dönmesine engel olacaktır. O halde ebedi olan cenneti kazanmak istiyorsak Allah'ın emir ve yasaklarına kulak verip o doğrultuda bir hayat yaşamalıyız.

2.14. ŞİMŞEK'E GÖRE DİĞER İNANÇ MENSUPLARIYLA OLAN İLİŞKİLER

Bu dünyada yaşayan Müslümanlar olduğu gibi Müslüman olmayanlar da bulunmaktadır. Dinimiz İslam Müslümanların Müslüman olmayanlarla ilişkileri hususunda bir takım kurallar belirlemiştir. Bu kurallardan en önemlisi Müslüman olmayanları dost edinme kuralıdır. Bu konu ile ilgili farklı ayetler bulunmaktadır. Biz de burada bu ayetlere hocamızın görüşleri doğrultusunda değinip bu konuyu ele almaya çalışacağız.

---

¹⁹⁸ Şimşek, I, 66.67.

Kâfirleri Dost Edinme

“Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağı koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah'adır.” (Al-i İmran 3/28) Mü'minlerin, iman edenler dururken gayr-i Müslimlerle dostluk kurmamaları ve iman edenlere karşı onlarla işbirliğine girmemeleri gerekir. Burada yasaklanan dostluk, iman edenlere karşı gayr-i Müslimlerle işbirliğine girmektir. Bu, askeri bir birliktelik olabileceği gibi siyasi, ekonomik vs. gibi bir birliktelik de olabilir. Burada önemli olan bu birliktelikten dolayı başka Müslümanların zarar görmemeleridir.

Kuşkusuz bunun anlamı Müslümanların hiçbir zaman gayr-i Müslimlerle işbirliği içerisine girmeyecekleri değildir. Müslümanlara karşı olmayan ve Müslümanların yararına olacağı düşünülen ittifaklar elbette kurulabilir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde orada bulunan Yahudileri de içine alacak bir özleşme yazdırmış ve bu sözleşme gereği onları dinlerinde serbest bırakmış, müminlere karşı düşmanlık yapmamaları koşuluyla taraflardan her birinin diğerine yardım etmesini zorunlu kılmıştı.¹⁹⁹

Dost edinme meselesini şu şekilde de ifade edebiliriz. Gayr-i Müslimler Müslümanlara karşı iyi niyetli ve barışçı tavır içerisinde oldukları müddetçe Müslümanların da onlara iyi davranmaları gerekmektedir ve onlarla ittifaklar da kurabilirler. Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim böyle bir ilişkiyi güzel karşılamaktadır. “Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adaletle davrananları sever.” (Mümtehine 60/8) Kur'ân-ı Kerim Müslüman olmayanlarla olan ilişkilerimizde onların İslâm'a ve Müslümanlara karşı takındıkları tavrı önemsemektedir. Bu anlamda pek çok âyet vardır. Bu ayetlerden bir kısmı şöyledir.

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminseniz Allah'tan korkun” (Maide 5/57)

¹⁹⁹ Şimşek, I, 339; Şimşek, Kur'an'ın Ana Konuları, s. 270-272.

“Ey İnananlar! Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istersiniz?” (Nisa 4/144)

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez.” (Maide 5/51)

“Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin.” (Mümtehine 60/1) Ayetler grubundan anlıyoruz ki Gayrı Müslimlerin Müslümanlara karşı tavrı Müslümanlar için önemlidir. İslâm'a karşı düşmanlık içerisinde iseler, çok yakın akraba dahi olsalar onlarla dostluk kurulamaz ve onlara taraftarlık yapılamaz. *“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri, ırkdaşları da olsa- Allah'a ve elçisine düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin.” (Mücadele 58/22)*

Dikkat edilirse onlarla dostlukların yasaklandığını bildiren ayetlerde onların Allah'a, elçisine, İslâm dinine ve Müslümanlara karşı takındıkları düşmanca tavırlardan söz edilmektedir. Bu durumda olan kâfirlerle dostluğun cezası da elbette büyük olacaktır.²⁰⁰ Kim bunu yaparsa Allah'la ilişkisi kesilmiş olur.

Anlatılanları maddeler halinde özetleyecek olursak:

a- Mümin, iman edenlerin askeri ve stratejik değeri olan sırlarını inanmayanlara aktaramaz.

b- Mümin, iman edenlerin aleyhine olmayan durumlarda inanmayanlarla siyasi, ekonomik ve benzeri alanlarda işbirliği yapabilir.

c- Mümin'in iman etmeyenle dostluğu inancına ve yaşantısına zarar vermeyecek şekilde olmalıdır.

2.14.1. Dinler Arası Diyalog Meselesi

İman eden Müslümanların iman etmeyen Gayrı Müslimlerle olan ilişkilerinden söz ettikten sonra günümüzde de üzerinde çokça konuşulan ve birtakım kitleler üzerine

---

²⁰⁰ Şimşek, I, 340.

ithaf edilen dinler arası diyalog konusuna ana hatlarıyla değinmeye çalışacağız. Konu önemi itibariyle geniş bir konudur. Biz çalışmamızın bu bölümünde müfessirimiz Sait hocanın bu konudaki görüşlerine yer verip, genel olarak günümüzde devam eden tartışmalara girmemeye çalışacağız. Hocamız dinler arası diyalog konusunu iki ayet doğrultusunda ele alır.

“Sen onların dinlerine uymadıkça yahudiler de Hristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: "Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur.” (Bakara 2/120) Diyalogdan maksat, tarafların birbirlerine baskı yapmaksızın ve inançlarının gereğini yerine getirmelerine engel olmaksızın, inançlarını birbirlerine anlatmayı ve birbirlerini anlamayı içeriyorsa elbette Müslüman böyle bir diyalogdan kaçamaz. Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir âyeti, muhaliflerin görüşlerini dile getirmelerine ve toplumlar arasında oluşan ortak ahlâkî değerlerle çelişmedikçe inandıkları şekilde yaşamalarına engel değildir. Bu anlamda İslâm son derece hoşgörülüdür. Müslümanların tarihi bunun güzel örnekleriyle doludur. Ancak İslâm’ın şu veya bu alanından taviz vermek anlamında bir diyaloga asla ihtiyaç yoktur. Müslümanlar bu tür pazarlıklara giremezler. Çünkü din, Allah’ındır Müslümanlar ondan taviz verme imkânına sahip değillerdir.

Ayrıca tarafların, dinlerini başkalarına anlatmama şartı da kabul edilemez. Çünkü dini başkalarına tebliğ etmek, Allah'ın inananlara yüklediği bir görevdir. Burada ancak tedrici bir anlatım söz konusu olabilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerimin de peyderpey indirildiğini biliyoruz. Muhatapla diyaloga girebilmek için önce ortak noktalar dile getirilir. Ardından kabullenmeye müsait oldukları hususlar anlatılır. Nihayet zamanla dinin tamamı anlatılır. Karşı tarafta kendi görüşlerini dile getirir. Muhatap, İslâm’ı kabul edip etmeme konusunda serbesttir. Aşamaların hiçbirinde muhataba baskı yapılamaz. İslâm dinine girmesi için veya herhangi bir kimsenin herhangi bir inancı kabul etmesi için kimse zorlanamaz. Herkes dilediği inancı seçmekte ve inancının gereklerini yerine getirmekte özgürdür. Yeter ki toplumlar arasında oluşmuş olan genel ahlâkî değerlere aykırı hareket edilmesin.

Diyalogun tabiatı gereği tarafların görüşlerinin tartışılması da gündeme gelecektir. Bu sebeple tartışma için adil kurallar belirlenmeli, taraflardan hiçbiri karşı tarafı küçük düşürücü tavırlara girmemelidir. Diyalogda önemli hususlardan biri de hedeflerin belirlenmesidir. Hedef ve kuralları belirlenmeyen diyaloglar, kısır döngüye dönüşür. Bu

tür diyaloglardan bir sonuç alınamaz.²⁰¹

“De ki: *"Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazıların rab edinmesin."* Eğer yine yüz çevirirlerse, *"Şahit olun ki biz müslümanlarız" deyin.*” (Âli İmran 3/64) Peygamber (s.a.v.) sadece müşrik Arapları değil, Yahudi ve Hristiyanları hatta karşılaştığı herkesi İslâm’a davet etmişti. Davette ortak noktalardan hareket etmek ve bu noktaları ilk basamak olarak almak esastır. İşte bu sebeple *“sizinle bizim aramızda ortak olan bir kelimeye geliniz” denmektedir.*” Bir bakıma âyet diyalogun temel başlığını oluşturmaktadır, önce tevhit konusundan başlamak gerekir. Dikkat edilirse bu âyette kelime-i tevhidin yani “la ilâhe illallah”ın anlamı dile getirilmektedir: Allah’a ortak koşulmayacak ve din âlimleri Rab konumuna yükseltilmeyecektir. Zaten Rab konumuna yükseltildikleri anda tevhit bozulmuş olur. Bu, başlangıç noktasıdır. Eğer taraflar din mensubu olarak muhatap alınacaksa önce bu konuda anlaşmak gerekir. Ardından diğer konular gelir. Diğer konularda da önce ortak olan görüşler tespit edilir, ardından öteki meselelere geçilir.

Taraflar birbirlerine baskı uygulamazlar. Ancak baskı uygulamamak; dinini diğer tarafa anlatmamak, diğer tarafı dinine davet etmemek anlamına gelmez kavga etmeden ve baskı yapmadan oturup dini konuları tartışmak anlamına gelir. Neticede taraflardan biri, diğer tarafın dinini kabul edebilir. Kabul etmese bile taraflar bir birlerini yakından tanımış olurlar. Zaten İslâm, inançlar üzerinde baskı yapmayı ve inanç farklılığından dolayı kavgaya tutuşmayı savaşmayı yasaklayan bir dindir.

Diyalog ortak olmayan hususları dile getirmemek yahut ileri sürülen dinlerin karmasından bir din oluşturmak şeklinde de olmaz. Bu gibi hususlar belki siyasi konularda uzlaşma şeklinde siyasiler arasında gündeme gelebilir. Ama gerçekten kendi dininin Allah tarafından gönderildiğine inanan bir kimseden, kendi inancına başkasını davet etmemesi yahut dininin bir kısmından vazgeçmesi düşünülemez.

Günümüzde dinler arası diyaloga *İbrahim’i dinler* şeklinde bir başlık seçilmesi bizce Müslüman’ın kabul edeceği bir başlangıç noktası değildir. Çünkü din, Allah’ındır; peygamberlerin ortaya koydukları bir şey değildir.²⁰²

²⁰¹ Şimşek, I, 153.

²⁰² Şimşek, I, 364.

Netice olarak belirtmeliyiz ki, dinler arası diyalogdan gerçek anlamda ne kast edildiği çok önemlidir. Dinler arası diyalogdan kasıt; aynı dinden grupların kendi aralarında olduğu gibi, farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini zorla birbirine kabul ettirme yoluna gitmeden birbirlerine sıcak ve hoş görüyle bakabilmesi, ortak meseleler etrafında konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesi anlamına geliyorsa bu diyalogda bir sakınca görülmez. Ancak diyalogdan kasıt bir takım ortak noktada buluşacağız diye dinin özünden emirlerinden taviz vermek ise bu asla kabul edilemez. Özellikle dinler arası diyalog meselesinde dikkat edilmesi gereken husus tevhitir, bu konuda bir birliktelik sağlanamazsa o diyalog daha başta çıkmaza girmiş demektir. Onu için diyalogu savunan kimseler bu konunun hassasiyetinin farkında ve bilincinde olarak bu işe kalkışmalılardır.

2.14.2. Ehli Kitabın Cennete Girip Giremeyeceği

Günümüz Kitap Ehlinin durumu üzerinde durulan ve üzerinde çokça söz söylenen bir meseledir. Günümüz Kitap Ehlinin cennete girip girmeyeceği yada kendisine sahih bir tebliğ ulaşmayan Kitap Ehlinin durumunun ne olacağı ile ilgili birçok görüşler ortaya atılmıştır.

Müfessirimiz Sait Şimşek hoca bu konuda *“Kim İslam’dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.”* (Âl-i İmrân 3/85) ayetinden yola çıkarak Yahudi ve Hristiyanların Hz. Muhammed’e iman etmelerinin gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Hz. Muhammed’e iman etmek, destek vermek onların kendi kitaplarına iman etmelerinin bir gereğidir. Şimşek hoca bu görüşlerini *“Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil’de vasıfları yazılı o ümmî Peygamber’e tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri mübah, murdar şeyleri ise haram kılar; üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nûra tâbi olanlar var ya, işte felaha erenler onlardır. De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepimize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hâkimiyeti O’na aittir. O’ndan başka ilah yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O’dur. Öyleyse siz de Allah’a ve O’nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî Nebi’ye, o Resul’e inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız.”* (Arâf 7/157-15 Ayetleriyle destekler. Hz. Muhammed’in çağrısının

bütün insanlara yönelik olduğunu ve yegâne kurtuluşun da onun yolu olduğunu ifade eden hocamız, bugünkü Kitap Ehli'nin durumunu şöyle özetler.

A. "Peygamberimiz ve onun getirdiği Kur'an hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayanlar. Bunların İslâm karşısında hiçbir sorumlulukları olamaz. Durumları, fetret döneminde yaşayanların durumuna benzer. İslam'la sorumlu değildirler.

B. Peygamberimizi ve Kur'an'ı duymakla birlikte bunlar hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmayanlar; Sağlıklı bir bilgiye sahip olmamaları, kendi din adamlarının İslâm'ı yanlış tanıtmalarından, İslâm hakkında iftira etmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Hatta Müslümanların İslâm'ı yanlış tanıtmalarından da kaynaklanabilir veya başka bir sebepten olabilir. Bunların da İslâm karşısında bir sorumlulukları bulunmamaktadır.

C. İslâm daveti eksiksiz olarak kendilerine ulaştırılmış olanlar: Bunlar, İslâm'ı bilip tanımalarına rağmen ihmalleri yahut inatları yüzünden veya kimi çıkarlarını kaybetme endişesiyle İslâm'ı kabul etmeyenlerdir, işte bunlar sorumludurlar ve bu hâllerleriyle âhirette kurtuluşa ermeleri mümkün değildir.

Aslında ilk iki grubun sorumluluğu Müslümanlara aittir. Çünkü Müslümanlar, İslâm'ı başkalarına doğru bir şekilde ulaştırmaktan sorumludurlar. Başkalarını Peygamberimizin mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'le tanıştırmadıkça bu sorumluluklarını yerine getirmiş olmazlar."²⁰³

Ehl-i kitabın cennete gireceği düşüncesi çağdaş dönemde özellikle Süleyman Ateş tarafından hararetle savunulmuştur. Bu düşünce ilim dünyasında tartışılmış ve buna reddiye niteliğinde yazılar kaleme alınmıştır. Ateş'e göre "Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyan kaldıkları halde Kur'an'ı inkâr etmez, onun gereklerine aykırı davranmazlarsa, mesela teslisi bırakıp Kur'an'ın emrettiği şekilde Allah'a ve ahirete inanırlarsa mü'min sayılır ve cennete giderler. Mutlaka kendi dinlerinden ayrılıp Müslüman olmaları şart değildir."²⁰⁴

Açıkçası bu görüşe katılmadığımızı belirtmek zorundayız. Çünkü Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyan kaldıkları halde Kur'an'ı inkâr etmez, onun gereklerine aykırı

²⁰³ Şimşek, I, 97-98.

²⁰⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (I-VI) (3. Baskı) Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, III, 34.

davranmazlarsa, Kur'ân'ın emrettiği şekilde Allah'a ve ahirete inanırlarsa bu durumda onlara Kitap Ehli olarak Yahudi ve Hristiyan denmesinin bir anlamı olmaz. Bu sayılanlara iman ederlerse o insan Müslümandır. Bizce bu konuda bu kadar kesin konuşup Kitap Ehlinin cennete gireceğini söylemek müfessirlerimizin çoğunluğuna muhalefet etmektir.

2.15. ŞİMŞEK' İN RÜ'YETULLAH İNANCIKONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

“Gözler O'nu görmez, O gözleri görür; O latif (gözle görülmez veya lutuf sahibi), herşeyi haber alandır.” (En'âm, 6/102) Ayeti Mutezile ile Ehl-i Sünnet düşüncesi arasındaki tartışmalı konulardan birisi olan ahirette Allah'ın görülmesi meselesine temel olmuştur. Şimşek'in aktardığı bilgilere göre Mutezile hem bu dünyada hem de ahirette Allah'ın görülemeyeceğini iddia etmektedir. Onlara göre görülme bir mekânda, bir yönde ve cisimde olmayı gerektirir. Oysaki Allah tüm bu eksikliklerden uzaktır. Mutezile, bu ayetin yalnızca bu dünyada bir görme olayını ifade ettiğini düşünen Ehl-i Sünnet'e karşı çıkmıştır. Aynı şekilde görmenin bu ayette yalnızca kâfirleri men ettiğini düşüncelerini de onaylamamışlardır. Çünkü onlara göre ayet geneldir. Müslümanları, kâfirleri ve her iki hayatı da kapsamaktadır.

Ehl-i Sünnet'e göre ayet kâfirleri kapsamaktadır. Onlar ahirette Allah'ı göremeyeceklerdir. Ahirette görmeyi engelleyen unsurlar kalkacak ve görme mümkün olacaktır. Hatta Ehl-i Sünnet'ten bir gruba göre ayette görmeden daha özel olan idrakten bahsetmektedir. İdrak bir şeyin hakikatini bilmektedir. Birisi bir nesnenin hakikatini bilmediği halde görebilmektedir. Yani bu düşünceye göre insan Allah'ın varlığını idrak etmese de ahirette görecektir.²⁰⁵ Ayrıca Hz. Musa'nın Allah'ı görmeyi istemesi görülebileceğine delildir. Çünkü eğer görme mümkün olmasaydı Hz. Musa böyle bir talepte bulunmazdı. Yine Allah'ın dağın istikrar bulması şartıyla kendisinin de görülebileceğini ifade etmesi de delildir. Nitekim dağın istikrar bulması mümkün olabilecek bir husus olduğuna ve görme de buna bağlandığına göre görme olayı imkân dâhilindedir; ancak Mutezile buna karşı çıkmıştır. Çünkü Allah dağ misali ile görmenin imkânsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca Allah'ın Hz. Musa'ya beni göremeyeceksin

---

²⁰⁵ Şimşek, II, 200.

şeklindeki hitabında “len” geleceğın tamamını yani ahireti de kapsar. Bundan dolayı Allah görülemez.²⁰⁶

Şimşek’e göre ise En’âm suresi 102. ayet hem Ehli Sünnet’in hem de Mutezile’nin söylediğinden farklı bir durumdan bahsetmektedir. Ona göre ayetin amacı Allah’ın görülüp görülmeyeceğı meselesini ele almak değildir. Ayet, insanlara Allah’ı görmeseler de Allah’ın onları gördüğünü hatırlatmayı amaç edinmektedir ki böylece insanlar bunu unutmasınlar ve yaptıklarının her an Allah tarafından görüldüğü bilincinde olsunlar. Nitekim ihsan hadisi de Şimşek için bir delil olmuştur. Bu hadis insanın Allah’ın her an kendisini gözetlediğini ve buna göre hareket etmesi gerektiğini öğretmektedir.²⁰⁷

Şimşek, Allah’ın görülmesi meselesinde farklı bir düşünceye sahiptir. Ona göre bu inanç konusu olmamalıdır. Çünkü her iki farklı gurubun kendisine ait delilleri vardır. Bu deliller konuyu kesin netliğe kavuşturmamaktadır. Yani delaleti ve sübutu kati değildir. Eğer böyle olsaydı o zaman herkes tarafından kabul edilmesi gerekirdi. Ona göre burada takip edilecek yol insanın gönlünün hangi tarafa yattığıdır. Bir birey için hangi düşüncenin delilleri kendisine kuvvetli gelirse ona inanabilir. Kendisi gibi inanmayı da yanlış yolda görme gibi bir eğilimi olmamalıdır.²⁰⁸

2.16. MÜFESSİRİMİZE GÖRE HZ. İSA’NIN VEFATI VE NÜZULÜ MESELESİ

Hız. İsa, peygamberler arasında hakkında en fazla tartışmaların yapıldığı bir şahsiyettir. Yapılan bu tartışmalardan biri de O’nun kıyamete yakın bir zamanda yeniden yeryüzüne inmesi ve insanları İslam’a davet etme hususudur. Gerek diğer din mensupları gerekse Müslümanlar arasında bu konu farklı şekillerde tartışılmıştır. Kimi müfessirlerimiz Hz. İsa’nın göğe yükseltildiğini ve kıyamete yakın zamanda yeryüzüne ineceğini savunurken, kimi müfessirlerimiz ise Hz. İsa’nın vefat ettirildiğini ve tekrar yeryüzüne indirilmeyeceğini savunmaktadır. Bu konu ile ilgili birçok görüş ve birçok rivayet bulunmaktadır.

²⁰⁶ Şimşek, II, 327.

²⁰⁷ Şimşek, II, 200.

²⁰⁸ Şimşek, II, 327.

Şunu belirtmek isteriz ki, Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceğine dair Kur'an-ı Kerim'de kesin nass niteliği taşıyan ve yoruma ihtiyacı olmayan sarih bir âyet yoktur. Ancak bazı âyetlerin, doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu konuya temas ettiği, nüzul-i İsa hakkında işaretler ve mesajlar taşıdığı birçok müfessir tarafından öne sürülmüştür. Bu âyetlerden ilki şudur: *Doğrusu biz, Allah'ın elçisi "Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük demeleri sebebiyle (onlara lâ'net ettik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de onu astılar; fakat (öldürdükleri kişi) kendilerine, ona (İsa'ya) benzer gösterildi."*(Nisa, 4/157). Ayetteki "onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler, sadece onlara(öyle olmuş gibi) göründü" ifadesine ve bu ayetin ne anlama geldiğini izah etme bağlamında erken dönem İslami kaynaklarda yer alan birtakım rivayetlere dayandırmaktadırlar. Diğer bir ayet ise şudur; *"Ehl-i Kitab'dan hiç kimse müstesna olmamak üzere muhakkak ölümden önce ona (İsa'ya) inanacak ve o da âhiret günü onlar aleyhinde şahitlik yapacaktır"* (Nisa, 4/159). İbn Cerîr et-Taberî "Müfessirlerin bu âyet hakkında farklı görüşler ileri sürdüklerini belirtir. Bazıları *"Ehl-i Kitab'tan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir"* ayetinin anlamının *"İsa aleyhisselâm'ın ölümünden önce"* anlamında olduğunu söyledi. Bunun açıklaması, bütün Ehl-i Kitab'ın; o, Deccal'i öldürmek üzere indiği esnada onu tasdik edecekleri, bütün milletlerin (dinlerin) İbrahim aleyhisselâm'ın milleti (dini) olan Hanif İslam dininde birleşecekleridir.²⁰⁹

Muhtelif hadis rivayetlerinde İsa'nın kıyamet alâmeti olarak yeryüzüne ineceğine dair bilgiler yer almaktadır. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerde belirtildiğine göre *"Hz. İsa, deccâl ortaya çıktıktan sonra iki eli iki meleğin kanatları üzerinde Dimaşk'ın doğusundaki beyaz minareye sabah namazı vaktinde inecektir. Müslümanlar arasında adaletle hükmedecek, haçı kırıp domuzu öldürecek, cizyeyi kaldırarak, hac ve umre ziyareti yapacak, nefesi kâfirleri öldürecektir. Lüd kapısında deccâli katlettikten sonra yedi veya kırk yıl yaşayacak, müminlerle birlikte ölecektir."*²¹⁰ Kütüb-i Sitte dışındaki literatürde yer alan rivayetlerde ise İsa'nın ineceği yer, yapacağı işler, dünyadaki ömrü ve ölümü hakkında daha ayrıntılı bilgiler yer alır. Buna göre İsa ruhlu bedenli olarak göktedir, Hz. Peygamber mi'rac yolculuğunda onunla karşılaşmış ve gökten inişini idrak etmeleri halinde kendisine selâmını iletmelerini ashabına vasiyet

²⁰⁹ Taberi, IX, 379.

²¹⁰ Buhârî, Büyû, 102, Enbiyâ, 49; Müslim, İmân 242-243, 247, Hac 216, Fiten, 34, 39, 110; Ebû Dâvûd, Melâhim 12, 14; Tirmizî, Fiten 21, 54, 59,62.

etmiştir. Hz. İsa bulut üzerinde Akabetü'l-efike'deki beyaz köprüye inecektir. İsa, Deccâli buzun erimesi gibi ortadan kaldıracak, müslümanların emrine tâbi olup arkasında namaz kılacak veya kendisi namaz kıldırarak, onun devrinde düşmanlar barışacak, ölünce Medine'de Resûl-i Ekrem'in kabri yanında veya Kudüs'te defnedilecektir.²¹¹

Müfessirimiz, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve kıyametten önce tekrar dünyaya geleceğinin bazı ayet ve hadislerden delil gösterilerek düşünce geleneğimizdeki bazı ekoller tarafından inanç konusu haline getirildiğini, buna karşı çıkmanın ise insanı dinden çıkaracağını ileri sürüldüğünü belirtmiştir. Bazıları ise bu anlayışa karşı çıkmıştır. Bu düşünceyi reddedenler, ayetlerin İsa'nın inişiyle ilgili olmadığını ve hadislerin ahad olduğunu ve sahih olmadığını iddia etmişlerdir. Ahad haberlerin inanç konusunda kesin delil olamayacağı, dolayısıyla Hz. İsa'nın göğe kıyametten önce tekrar dünyaya geleceğini reddetmenin insanın dinden çıkmasını gerektirmediğini söylemişlerdir.²¹²

Konuyla ilgili tartışmaya neden olan ayeti ve müfessirimiz Şimşek hocanın görüşlerini ele alalım: *“Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim”* (Ali-İmran, 3/55). Bilindiği üzere Hz. İsa'nın dünyaya gelişi olağan dışı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu, Allah'ın gücü dâhilinde olmuştur. İsa'yı bu şekilde yaratan Allah'ın elbette onu bedenen göğe çıkarması mümkündür. Ancak Şimşek'e göre Allah'ın her şeye kadir olması mutlaka bu olayın olduğu anlamına gelmez. Elbette inancımız gereği Allah'ın kudretinden şüphe edemeyiz. Fakat bu bedenen yükselmenin zorunlu olması sonucunu doğurmaz. Bu sebeple konunun dil kuralları çerçevesinde ele alınması gereklidir.²¹³ Müfessirimiz Şimşek'e göre Hz. İsa, ölmüştür ve tekrar dünyaya gelmeyecektir. Ona göre konuyla ilgili gündeme getirilen ayetlerdeki amaç, Hz. İsa'nın bedenen yükseltilip yükseltilmediğini gündeme getirmek değil, onun faziletini ve Allah'ın yanındaki

²¹¹ Ebu'l Kasım Carullah b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf* (I-IV) (1. Baskı) Beyrut, III, 424; Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire*, Medine 1997, II, 546-548 Süyûtî, *Nüzûlü İsa b. Meryem* nşr. M. Abdülkadir Atâ, Beyrut 1985, s. 86.

²¹² Şimşek, I, 357.

²¹³ Şimşek, I, 357-358.

makamının yüceliğini vurgulamaktır.” Şimşek, bu görüşe ulaşırken konuyla ilgili ayette geçen kelimeleri ve ifadeleri dil kuralları ve metnin bağlam bütünlüğünden hareketle ortaya koymaya çalışmıştır. Ayette geçen *tevaŧŧâ* kelimesi Kur’an’da bu ayetle birlikte yirmi dört yerde geçmektedir. En’âm suresi 60. ayet dışında uyku, diğere yerlerde ölüm manasında kullanılmaktadır. Uyku anlamına geldiğini gösteren bir karine de ayetin kendisinde mevcuttur. *Teveŧŧâ* kelimesi ölüm manası dışında kullanılması için bir karineye gerek vardır. Olmadığında başka bir manaya hamledilemez. Bu sebeple Âli-İmran 55’te de başka bir anlama geldiğine dair bir gerekçe yoktur.²¹⁴ Müfessirimiz, kelimenin başka bir anlamda kullanılıp kullanılmadığını ayetin içinde sorgulamaktadır. “Buna göre seni kendime yükselteceğim ifadesi olabilir gözükmele birlikte seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ifadesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Temizleme kelimesi ona göre manevi bir anlam taşıdığı için yükseltme kelimesi de manevi bir anlam taşımaktadır. Kur’an’da sâlih kimseler için kullanılan yükseltme kelimesi, manevi bir yükseltme anlamı taşımaktadır. Ayrıca yükseltme ölümden sonra ruhun yükseltilmesi anlamında kullanılmış olabilir. Bu şekil kullanımlar hadislerde mevcuttur.²¹⁵

Müfessirimiz, bu konu ile ilgili görüşlerine, Mâide suresi 116-117. Ayetlerini delil getirmiştir. “Bu ayetlerde İsa ile Allah arasında geçecek konuşma ahirette vuku bulan bir diyalogdur. Burada onun öldükten sonra Hristiyanların yapıp ettiklerinden haberdar olmadığını Hz. İsa ifade etmektedir. Eğer göğe yükseltilmesinden sonra indirilmiş olsaydı kendisinin ilah edinilmesine tanıklık etmiş olacaktı. Hâlbuki O, bundan haberdar olmadığını ayette ifade etmektedir.²¹⁶

Müfessirimiz, İsa’nın nüzulü inancının Hristiyanlardan geçmiş olabileceğine dikkat çektikten sonra konuyla ilgili hadislerin çelişkili olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu tür haberler ahad haber kategorisindedir ve bu haberler inanç konusu olamazlar. Ayrıca onun peygamber olarak indikten sonra Peygamberimizin şeriatına uyması onu peygamber olmaktan çıkarmaz. Böylece son peygamber olacaktır. Son dine göre peygamberlik yapması son peygamber olmaması anlamına gelmez. Çünkü bazı peygamberler kendinden önceki şeriatları takip ettiği halde sonraki peygamber olma

²¹⁴ Şimşek, I, 358.

²¹⁵ Şimşek, I, 358-359.

²¹⁶ Şimşek, I, 359.

durumunu ortadan kaldırmaz. Kur'an'a göre Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed'dir. Bu durumda İsa'nın gelmesi bunu ortadan kaldıracaktır.²¹⁷ Şimşek hoca burada görüldüğü üzere konuyu tartışırken bütünlük, dil ve mantıksal açıdan konuyu ele almış ve Hz. İsa'nın gelmeyeceği görüşüne ulaşmıştır.

Sait hoca aynı şekilde, Nisâ suresi 159. ayetini dil açısından değerlendirerek Hz. İsa'nın nüzulüne karşı çıkmıştır. Nüzul ile alakalı olarak değerlendirilen ayet şudur: *“Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır.”*²¹⁸ Bu ayette İsa'nın kıyamet günü tanıklığından bahsetmektedir. Ayetteki “şehide” fiili Kur'an'da *alâ* ile kullanıldığında aleyhte şahitlik yapmak anlamına gelmektedir. Arap dilinde de bu anlamdadır. Eğer Hz. İsa, yere indirildiğinde kitap ehlinden her bir birey ona inanacaksa o zaman aleyhte şahitliğin anlamı kalmayacaktır. Ayrıca ehli kitabın imanı bir dönemle de kayıtlanamamıştır.²¹⁹ Şimşek hoca, bu ayeti delil göstererek İsa'nın nüzulüne dair Peygamberimize atfedilen rivayetleri reddetmiştir.²²⁰

Hz. İsa'nın nüzulü ve vefatı ile ilgili farklı bir yorum olarak şu ifadelere de yer verebiliriz: *“Seyyid Kutub'a göre Hz. İsa'nın vefatının ve ref'inin nasıl olduğu, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, müteşâbihâta giren gaybî işlerdendir.”*²²¹

2.17. HIZIR'IN MAHİYETİ

İslâm âlimleri Hızır'ın peygamber, velî veya melek olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Onun nebî olduğunu söyleyenler Allah tarafından kendisine rahmet ve ilim verilmiş olmasını, kıssada anlatılan işleri kendiliğinden yapmadığı yönünde açıklama yapmasını, vahiy ile yönlendirilmesini, sahip olduğu bilgiler dolayısıyla Mûsâ'dan üstün bir konumda tanıtılmasını delil gösterirler. Hızır'ın melek olduğu iddiası pek taraftar bulmamıştır. Genellikle tasavvuf erbabı onun velî olduğunu, kelâm, tefsir ve hadis âlimlerinin çoğu da nebî olduğunu düşünür. Biz de çalışmamızın bu bölümünde Sait hocamızın görüşüne yer verdikten sonra diğer görüşlere de kısaca değineceğiz. Sait hoca Hızır konusunda genel görüşten farklı bir görüşü savunur.

²¹⁷ Şimşek, I, 360.

²¹⁸ Nisa 3/159.

²¹⁹ Şimşek, I, 594-595.

²²⁰ Ayrıca geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, “İsâ”, TDV. İslam Ansiklopedisi, XXII, 473-474.

²²¹ Kutup, I, 40.

Tefsirinde bu konuyu ele alırken muasır müfessirlerden biri olan Mevdudi'den alıntı yapar ve bu görüşü doğru bulduğunu ifade eder.

Müfessirimiz Hızır'ın batın ilmine vakıf evliyadan biri olduğunun yaygın bir kanaat olduğunu belirtir. Oysa veli olduğunu söyleyen ne dini bir nass vardır, ne de kıssada Hızır'ın yaptıkları bir velinin yapacağı şeylerdir.

Hızır'ın bir peygamber olduğunu söyleyenler de olmuştur. Oysa peygamberler de insanların bağlı buldukları şeriat kurallarına uymak zorundadır. Hızır'ın yaptıkları ise şeriat kurallarının dışında şeylerdir. Bu sebeple çağdaş müfessirlerden Mevdûdi'nin yaptığı şu değerlendirmenin gayet yerinde olduğunu düşünmekteyiz.²²² *“Bu kıssa ile ilgili olarak cevaplandırılması gereken çok zor bir soru ortaya çıkar: Hızır tarafından yapılan işlerin iki tanesi insanın yaratılışından beri var olan kanunlara apaçık aykırıdır. Hiçbir kanun bir kimseye başka bir kimsenin malını tahrip etme ve suçsuz bir insanı öldürme izni ve yetkisi vermez. O denli ki bir kimse ilham yoluyla bazı korsanların belli bir gemiyi basacaklarını ve belli bir çocuğun isyankâr ve kâfir olacağını bilse o zaman bile Allah tarafından gönderilen hiçbir kanun insana ilhamı nedeniyle gemide bir delik açma ve masum bir çocuğu öldürme izni vermez. Buna cevap olarak birisi Hızır'ın bu iki işi Allah'ın emri ile yaptığını söyleyecek olsa bu bizim sorunumuzu çözmez. Çünkü soru: 'Hızır bu işleri kimin emri ile yaptı değil, 'Bu emirlerin özelliği ne idi' sorusudur. Bu önemlidir, çünkü Hızır bunları 'İlâhi emir' doğrultusunda yapmıştır. Hızır'ın kendisi de bu işleri kendi yetkisi ile yapmadığını, bilakis Allah'ın rahmetiyle hareket ettiğini söylemektedir. Allah da bunu şu sözlerle tasdik etmektedir: 'Biz ona katımızdan bir ilim öğrettik. Bu nedenle bu işlerin Allah'ın emri ile yapıldığından hiç şüphe yoktur. Fakat emrin niteliği ve özelliği ile ilgili soru hâlâ ortada durmaktadır. Çünkü bu emirler, hiçbir ilâhi kanun tarafından izin verilmediği için meşru değildir. Ve Kur'ân da suçlu olduğuna bir delil olmaksızın bir kimsenin başka birisini öldürmesine izin vermez. Bu nedenle bu emirlerin de bir kimsenin zengin, diğerinin fakir ve bir kimsenin hasta iken iyileşmesine neden olan Allah'ın emirleri ile aynı grupta olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer Hızır'a verilen emirler bu tür emirler idiyse Hızır'ın insanlar için konulan ilahi kanunlarla sınırlı*

---

²²² Şimşek, III, 283.

olmayan bir melek (veya Allah'ın yaratıklarından başka biri) olduğu sonucuna varılabilir.

Çünkü şer'i yönü olmayan bu tür emirler ancak meleklere verilebilir. Bunun nedeni haram ve helâl sorununun onlar için söz konusu olmamasıdır; onlar hiçbir kişisel güce sahip olmaksızın Allah'ın emirlerine itaat ederler. Onların aksine bir insan, işlediği amel ilâhi kanuna aykırı ise bunu ilham sonucu veya içgüdülerle istemeyerek işlemiş de olsa günah işlemiş olur. Çünkü insan, insan olması münasebetiyle İlâhi kanuna uymak zorundadır. Ve ilâhi kanunda, bir kimsenin ilham yoluyla bir emir aldığı veya kendisine gizlice yasak bir işin hikmeti bildirildiği için yaptığı işin helâl sayılabileceği bir boşluk yoktur.

Eğer Kur'an Hz. Musa'nın (a.s) eğitilmek üzere gönderildiği 'kulun bir insan olduğunu söylemiş olsaydı, o zaman Hızır'ın insan olduğunu kabul edecektik. Fakat Kur'an açıkça onun bir insan olduğunu söylemez, aksine 'kullarımızdan biri' olduğunu söyler, bu da onun insan olduğunu göstermez. Kur'an'da bu kelime (kul) çeşitli yerlerde melekler için kullanılmıştır²²³. Bunun yanı sıra Hz. Hızır'ın insan olduğuna işaret eden hiçbir hadis yoktur. Hz. Peygamber'den (s.a) Said ibn Cübeyr, İbn Abbas ve İbn Ka'b kanalıyla rivayet edilen sahih bir hadis de "Racul" kelimesi, genelde insanlar için kullanılmasına rağmen, Hızır (a.s) için kullanılmıştır ve sadece insanlar için kullanılmayacağı açığa çıkmıştır. Kur'an da bu kelimeyi Cin Sûresi altıncı âyette cinler için kullanmıştır. Şu da bir gerçektir ki bir melek, bir cin veya görünmeyen bir varlık insanların yanına geldiğinde, insan şeklinde görünür. Ve bu şekil içinde aynen Meryem'e gelen insan kılığındaki melek gibi beşer adını alır. (Meryem 19/17) O halde yukarıda zikredilen hadiste Peygamber (s.a) tarafından Hızır için kullanılan "Racul" kelimesi, onun mutlaka insan olduğu anlamına gelmez.

Bu nedenle yukarıdaki tartışmanın ışığında, Hızır'ın, bir melek olduğu veya insanlar için belirlenen sınırlarla bağımlı olmayan başka bir yaratık olduğu sonucuna varabiliriz. İbn Kesirin tefsirinde Mâverdi'den rivayet edildiğine göre, bazı eski müfessirler ve Kur'an âlimleri de bu görüştedirler²²⁴

²²³ Enbiya 21/ 26, Zuhuf 43/19.

²²⁴ Mevdûdî, III, 190-191.

Müfessirimiz Mevdûdî'nin söylediklerine aynen katıldığını belirtir. Kıssada Hz. Musa'ya rehberlik eden Hızır bir insan değil bir melektir. Melekler Mevdûdî'nin de dikkat çektiği gibi yaptıklarından dolayı sorumlu tutulmazlar. Çünkü yaptıklarını mutlaka Allah'ın emrine uygun olarak yaparlar. İnsanların canlarını alan melekler, o insanın ne yaptığına bakmaksızın Allah'ın emrini yerine getirerek canlarını alırlar. Selef âlimleri kıssaları müteşabihattan kabul etmişlerdir. Çünkü kıssalar özet anlatımlardır ve muhkem ayetler hesaba katılmaksızın yorumlanamazlar. Daha açık bir ifade ile muhkem ayetlere aykırı bir şekilde yorumlanamazlar. Muhkem ayetlerden peygamberlerin eğitimcilerinin de melek olduğunu biliyoruz. Bu kıssada da Musa gibi büyük bir peygamber eğitilmektedir.²²⁵

Hızır Peygamberdir Diyenlerin Görüşü

Meraği'nin tefsirinde «Hızır'ın peygamberliğini iddia edenler, şu delilleri ileri sürmüşlerdir» denilerek bu deliller şöyle sıralanmaktadır:

1) “*Katımızdan ona bir rahmet verdik*” ayetindeki rahmet, peygamberliktir. Çünkü Cenab-ı Hak, peygamberliği, başka bir ayette: “*Onlar Rabbinin rahmetini mi taksim ediyorlar*” tarzında “rahmet” ile ifade etmiştir.

2) “*O'na katımızdan bir ilim öğrettik.*” Bu ayet şu manayı içerir ki, Cenab-ı Hak, Hızır'ı yol gösteren bir kişi olmadan kendi eğitmiştir. Böyle olan bir kişi peygamberdir.

3 Hz. Musa, Hızır'a: “Bana öğretmen şartıyla sana tabi olabilir miyim?” demiştir. Bir peygamber, peygamber olmayandan bilgi almaz.

4) Hızır, “*Bunu ben kendiliğimden işlemedim*” demiştir. Yani Allah'tan gelen bir vahye dayanarak işlediğini söyledi ki bu da peygamberliğinin delilidir.”²²⁶

“Ebu İshak es'Seâlibi, İbni Kesir, İmamı Gazzali, Kurtubi, İmamı Nevevi gibi âlimlerimizde Hızır'ın peygamber olduğunu söylemişlerdir.”²²⁷

Mutasavvıfların Hızır Hakkındaki Görüşleri

Mutasavvıflar genellikle Hızır'ın velî olduğunu kabul etmişler, onu melek veya peygamber olarak tanıtan rivayetleri muteber saymamışlardır. Hızır'ın hayatta

²²⁵ Şimşek, III, 283-285.

²²⁶ Ahmed Mustafa Meraği, *Tefsîrül-Merâği*, Beyrut 1974, XV, 173.

²²⁷ Ahmed Mustafa Meraği, XV, 173.

bulduğunu söyleyen mutasavvıflar, pek çok sūfî ve velînin, hatta sıradan kişilerin onu gördüklerine, kendisinden öğüt ve dua aldıklarına, bazı durumlarda Hızır'ın onlara yol gösterdiğine, yardımcı olduğuna, ism-i a'zamı öğrettiğine dair birçok menkıbe rivayet ederler. Bunların en meşhuru İbrâhim b. Edhem'in sahrada Hızır'ı gördüğünü, onun uyarısıyla zühd yoluna girdiğini ve kendisinden ism-i a'zamı öğrendiğini anlatan menkıbedir." İmamı Kuşeyri, Beğavi, Fâhrü'r Razi gibi sufi âlimlerde Hızır'ın velî olduğu görüşündedirler.²²⁸

Hızır hakkında genel bilgileri verdikten sonra şunu da belirtmekte fayda görüyoruz. Bu kıssada adı geçen Hızır ile ilgili birçok yorum yapılmış ve bu konu hakkında birçok söz söylenmiştir. Bizce bu konuya çok dalıp ta bu kıssada anlatılan ve bu kıssadan çıkarılması gereken dersler göz ardı edilmemelidir. Onun için biz burada bu kıssada verilmek istenen mesajın mahiyetine de kısaca değineceğiz.

Bu kıssada verilmek istenen mesajın mahiyetine dair çok sayıda yorum yapılmıştır. Kâdî Beyzâvî'nin yorumuna göre kıssadan çıkarılması gereken derslerin özeti şudur: İnsanın, sahip olduğu ilimle övünmemesi, kendince hoş olmayan şeyi hemen yadırgamaması ve zâhirde kötü gibi gözükken bir meselede kendisinin bilmediği gizli bir incelik olabileceğini düşünmesi, sürekli olarak bilgi öğrenmesi, öğreticisine ya da öğretmenine karşı alçakgönüllü ve hürmetkâr olması, söylediği sözlerde edebe riayet etmesi, hata yapan kişinin hatasına dikkat çekmesi, hatada ısrar edinceye kadar onu affetmesi ve ancak ısrardan sonra onunla ilişkisini kesmesidir.²²⁹

2.18. ŞİMŞEK'İN KUR'AN'A ABDESTSİZ DOKUNMA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Acaba kutsal kitabımız Kur'an'a abdestsiz dokunmak caiz midir? Yoksa ona dokunmak için abdestli mi olmak gerekir? Bu mesele âlimlerimiz tarafından birçok yönü ile ele alınmış ve bu konu hakkında birçok söz söylenmiştir. Tartışmanın ana kaynağı Vakı'a süresindeki üç ayettir. Söz konusu ayetlerde şöyle buyurulmaktadır: "*O elbette şerefli bir Kur'an'dır, Korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak 'mutahharûn' dokunur.*" (Vakı'a, 56/77-79) Ayetlerdeki "korunmuş kitap (meknun)" ve "mutahharûn"

²²⁸ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Tabakat, s.31, 34.

²²⁹ Nâsuriddîn Abdullah b. Ömer Kâdî Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (I-III) Beyrut ts, IV, 133.

ifadeleri tartışmanın esasını oluşturur. Buradaki "Kitap ‘tan kasıt nedir? Bu ifadeyle, Allah tarafından, vahiy yolu ile Hz. Muhammed'e (s.a.v.)'e indirilen Kur'an mı kastediliyor, yoksa Allah katında mahfuz bir kitap mı kastediliyor "*O korunmuş bir kitaptadır*" cümlesi ile işaret edilen nedir? Sözü ettiğimiz Kur'an mı, yoksa Allah'ın nezdindeki Levh-i Mahfuz mudur? Acaba bununla Tevrat veya İncil kastedilmiş olabilir mi? "Mutahharûn"dan kasıt kimlerdir? Allah'ın melekleri mi, yoksa biz insanlar mıyız?

Ana hatlarıyla Kur'an'a abdestsiz dokunulup dokunulmayacağı meselesi bu konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bizde çalışmamızın bu bölümünde bu konuyu ele alacağız. Öncelikle Sait hocamızın bu konudaki görüşlerine yer verip, daha sonra farklı görüşlere kısaca değineceğiz. Sait hoca bu konudaki görüşünü açıkça beyan eder ve delillerini ortaya koyar. Hocamıza göre Kur'an'a abdestsiz el sürmek caizdir. Şimdi hocamızın bu konuda ki görüşlerine bakalım.

Günümüzde en çok tartışılan konulardan biri, Kur'an'a abdestsiz dokunulup dokunulamayacağı ve hayızlı kadının Kur'an okumasının caiz olup olmadığı meselesidir. Günümüzde Kur'an'a büyük bir yöneliş vardır. Bazı Müslümanların fırsat buldukça Kur'an'ın mealini okudukları, kendisinden daha iyi bilen biriyle karşılaştıklarında anlamakta güçlük çektikleri ayetleri sordukları ve bu nedenle de Kur'an'ın mealini her zaman yanında taşıma ihtiyacı duydukları bilinmektedir. Kur'an'ı sürekli yanında taşıyan bu insanların da abdestli olma açısından önemli bir problemleri vardır. Ya her abdest bozduklarında hemen ardından abdest alacaklar ya da Kur'an-ı Kerim'i abdestsiz olarak taşıyacaklardır. O halde mesele günlük hayatın bir problemi haline gelmiştir. Ayrıca bu konuda birçok tartışmaların yapıldığı da bir vakiydir.²³⁰

2.18.1. Kur'an'a Abdestsiz Dokunulamayacağını Söyleyenler

Şimşek, Vâkıa sûresinin 77-79. âyetlerinin tefsirinde ve Günümüz Tefsir Problemleri adlı eserinin birinci bölümünde bir başlık altında bu meseleyi ele almaktadır. Kur'an'a abdestsiz dokunulamayacağını ileri sürenlerin zikrettikleri en önemli delilleri olan, "*O elbette şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ancak mutahhar olanlar ona dokunabilir*" (Vakıa 56/77-79) âyetlerinde geçen "korunmuş kitap" tan maksadın elimizdeki Mushaf olmadığını söyleyen Şimşek, bununla Levh-i

²³⁰ Şimşek, V, 159; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.30-33.

Mahfuz'un kastedildiğinin müfessirlerin çoğu tarafından söylediğini aktarır. Yine söz konusu âyetlerde geçen tertemiz/mutahhar olanlarla, abdestli Müslümanların değil meleklerin kastedildiğini ifade eder. Ayrıca Şimşek, “dokunma” anlamına gelen “yemessu” kelimesinin başındaki “la” nehiy harfi değil, nefiy harfi olduğunu söyler. Bu sebeple anlam “dokunmasın” şeklinde değil “dokunmaz” şeklindedir der ve âyetlerin ellimizdeki Kur’ân’ın kaynağını ve Peygamber’e nasıl indirildiğini anlattığını bu 106 yüzden de elimizdeki Kur’ân’a abdestsiz dokunma ile bir ilgisinin olmadığı şeklindeki görüşü savunur.²³¹

Bu konuda sahih ve açık bir hadis de bulunmadığını belirten Şimşek, buna rağmen fukahanın çoğunun Kur’ân’a abdestsiz dokunulamayacağı görüşünde olduklarını ve ümmetin bu görüşü büyük ölçüde hüsnü kabul ile karşıladığı vakiasını da dile getirir. Fukahanın bu konudaki genel kanaatine muhalefet eden Şimşek, onların “abdestsiz Kur’ân okunur ama abdestsiz dokunulamaz” demelerinin de tamamen tutarsız olduğunu, bunun şekli bir kutsallık anlayışından başka bir şey olmadığını, zira Kur’ân okumanın bir ibadet olduğu halde dokunmanın ibadet yönünün bulunmadığını ifade eder. Dolayısıyla Şimşek, ibadet olan okumak için abdest şartının koşulmayıp dokunmak için şart koşulmasının anlamsız olduğunu belirtir.²³² Aynı zamanda Peygamber (s.a.v.)’in vahiy kâtiplerine, Kur’ân âyetlerini yazdırırken abdestli olup olmadıklarını sorduğuna dair tek bir rivâyetin olmamasını ve yine Peygamber (s.a.v.)’in bir kısım devlet başkanına gönderdiği ve bazı âyetlere de yer verdiği mektupların muhataplarının da, değil abdestli olmak Müslüman bile olmadığı hususlarını da görüşüne destek amaçlı zikreder.²³³ Neticede Şimşek, bu yasağın ciddi bir delile dayanmadığını ve hüküm açısından bir âdâbtan ibaret olduğunu söyler.

Müfessirlerden çoğunluğu Kur’an’a abdestsiz el sürülemeyeceği görüşündedir. Biz de burada Sait hocamızın görüşünü beyan ettikten ve düşüncelerini aktardıktan sonra, Kur’an’a abdestsiz el sürülmez diyen müfessirlerimizin görüşlerine kısaca değineceğiz.

²³¹ Şimşek, V, 160; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 30-32.

²³² Şimşek, V, 160.

²³³ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.30.

1. “el-Cessas (la yemessuhu) deki (la) nın nehye de hamledildiğini söyler. Ayrıca Hz. Peygamber'in Amr b. Hazm'a yazdığı mektuptaki emrini göz önünde bulundurarak, evla olanın, kasten abdestsiz olarak Kur'an'a dokunulmaması olduğunu belirtiyor.”²³⁴

2. “ez-Zemahşeri "o, korunmuş bir kitaptadır" anlamına gelen (fi kitabın meknun) ayeti hakkında, eğer bu cümle Kur'an için sıfat yapılırsa, o zaman Kur'an'a temiz olan insanlardan başkasının dokunmaması gerektiği anlamının ortaya çıkacağını söyler.”²³⁵

3. “(La yemessühu)'daki "hu" zamirinin mercî hakkında net bir bilgi vermeyen müfessir en-Nesefî, (fi kitabın meknun) cümlesinin Levh-i Mahfuz için sıfat yapılması durumunda, "mutahharûn"dan kastın melaike olacağını, elimizdeki Mushaf için sıfat yapılması halinde ise muradın insanlar olacağını, binaenaleyh Kur'an'a temiz olmayan insanların dokunamayacağını belirtmektedir.”²³⁶

4. “Alûsi ise, (fi kitabın meknun) ifadesinin Kur'an için sıfat yapılması durumunda, "mutahharûn" dan muradın küçük ve büyük hadesten temizlenmiş insanlar olacağını söylüyor. Buna göre, "abdestli olan insanlardan başkası ona dokunmasın" anlamı ortaya çıkar. Alûsi, ekseri ulemanın da cümleyi Kur'an'a sıfat yaptıklarını belirtiyor. İmam Şâfi'i ve İmam Malik de bu ayete ve Hz. Peygamber'in Amr b. Hazm'a yazdığı mektuptaki ifadesine istinaden, abdestsizin Kur'an'a dokunmasını men etmişlerdir.”²³⁷

5. “Çağdaş müfessirlerden Sabuni, "mutahharûn" kelimesi için şunları söylüyor: "Kelime, biri meleklere, diğeri ise insanlara yönelik iki manaya muhtemeldir. İkinci manaya göre, abdestsizlik ve cünüplükten arınmadıkça Kur'an'a dokunulamaz. Müfessir bu şekilde ayetin farklı iki manaya muhtemel olduğunu beyan etikten sonra, Mushaf-ı Şerife dokunmanın hükmü başlığı altında, "abdestsiz, cünüp, hayz ve nifas halinde bulunanlar bütün bunlardan, temizlenmedikçe Kur'an'a dokunmak haramdır" demektedir.”²³⁸

6. “Muhammed Hamdi Yazır ise, gerek tercümesinde, gerekse tefsirinde ayeti insanlara yönelik olarak ele almıştır. Nitekim yaptığı izahın sonunda "Bu ayet

²³⁴ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi Cessas, *Ahkamül Kuran*, (I-III) Dârul Fiker Beyrut 1993, V, 300.

²³⁵ Zemahşeri, IV, 59.

²³⁶ Ebu'l Berekât en-Nesefî, *Medârik'üt Tenzil*, İstanbul 1984, IV, 220.

²³⁷ Alusi, XXVII, 154-155.

²³⁸ Muhammed Ali es-Sabûni Safvet'üt Tefâsir, (I-III) III, 315.

sebebiyledir ki, fıkhıta, cünüp iken Kur'an'ın okunamayacağı ve abdestli olmayanın Mushaf'a temas edemeyeceği beyan olunmuştur.”²³⁹

Kur'an'a Abdestsiz Dokunulamayacağına Delil Gösterilen Hadisler:

Eğer bu konuda sahih ve açık bir hadis bulunmuş olsaydı, söz konusu hadis karine olarak alınabilirdi. Nitekim Kur'an'a abdestsiz dokunulamayacağını söyleyenler şöyle bir hadis naklediyorlar: “*Peygamber (s.a.v.), Yemen halkına yazdığı bir mektupta: "la yemessu'l-Kuran'e illâ tahirun: Ancak temiz olan Kur'an'a dokunabilir."* buyurmuştur. Hadiste geçen 'tahir: temiz 'sözcüğü müşterek bir lafızdır; boy abdesti almış olana kullanıldığı gibi abdest alan için de kullanılır. Aynı şekilde şirkten temizlenmiş, hatta vücuduna pislik bulaşmamış anlamında da kullanılır. Sözcük bu anlamlardan hangisine hamledilecekse, ona hamledileceğine dair bir karinenin bulunması gerekir. Bu yönüyle hadisin söz konusu hükme delâleti açık değildir. Kaldı ki hadisin kendisi de sahih değildir, Şevkani, hadisin senedinde Suveyd b. Ebi Hatim'in bulunduğunu ve bu ravinin zayıf biri olduğunu belirtmektedir. Yine onun nakline göre bu konuyla ilgili İbnu Hizam ve Amr b. Hazm'ın rivayetleri de Nevevi ve İbnu Kesir tarafından zayıf bulunmuştur. O halde hem rivayetin abdestsiz Kur'an'a dokunulamayacağı konusuna delâleti şüphelidir ve hem de rivayetin kendisi sahih değildir.”²⁴⁰

Müfessirimiz Kur'an'a abdestsiz dokunulamayacağı ile ilgili ayet ve hadisten getirilen delilleri değerlendirdikten sonra kendi görüşünü beyan edip, akli ve nakli olarak bu konuda kesin bir delilin bulunmadığını beyan eder.

2.18.2. Dört Mezhebe Göre Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi

Kur'an'a abdestsiz dokunulup dokunulmayacağı ile ilgili görüşleri beyan ettikten sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için mezhep imamlarının bu konudaki fetvalarına da yer vermek istiyoruz.

1. Abdestsiz olarak Mushafa veya herhangi bir şeye yazılı ayete dokunmak dört mezhebe göre de haramdır.

²³⁹ Yazır, V, 4723; Aydar Hidayet Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi *Kur'an mesajı ilmi araştırmalar dergisi*, şubat 1998, sayı 4 s.56-59.

²⁴⁰ Şimşek, V, 159; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, , s.30-33.

2. Mushafa yapışık olmayan mahfazaya (kutu veya torba ya) abdestsiz dokunmak Hanbeli ve Hanefî mezhebine göre caiz, Maliki ve Şafii mezhebine göre haramdır.

3. Mushaf'ın yapraklarını kalem, çubuk vb. şeyle abdestsiz olarak çevirmek üç mezhebe göre caiz, Maliki'ye göre caiz değildir.

4. Müslüman olmayanın öğrenim dışında Mushaf'a dokunması dört mezhebe göre de caiz değildir.

5. Öğrenmek ve ezberlemek maksadıyla, abdestsiz çocuğun Mushaf'a dokunması üç mezhebe göre caiz, Hanbeli mezhebine göre caiz değildir.

6. Eğer bir kitapta, Kur'an ayetleri kitabın çoğunluğunu teşkil ediyorsa veya eşit ise, abdestsiz dokunulamaz; az ise dört mezhebe göre dokunulabilir.

7. Dört mezhebe göre cünüp, hayız ve nifas halindeki kimseler Kur'an okuyamaz.²⁴¹ Ancak Kur'an öğrenen ve öğretenler hayızlı kadınlar Maliki mezhebine göre Kur'an okuyabilirler.

Netice olarak, Kur'an'a abdestsiz olarak dokunma yasağı ciddî bir delile dayanmamakla birlikte Kur'an'a bir nevi saygıyı içeren bu davranış İslâm ümmeti tarafından hüsnü kabul ile karşılanmıştır. Hüküm açısından ise, bir âdâbdan ibarettir. Konuya başlarken söz konusu ettiğimiz problem ve farklı içtihatların ümmete sağladığı kolaylığı göz önünde bulundurarak aybaşı hali gören kız öğrencilerin kenarında meal bulunan Mushaflardan okumalarının, hem problemi ortadan kaldıracığını, hem de düzenli bir eğitimin yürütülmesi için uygun bir yol olacağını düşünüyoruz.²⁴²

2.18.3. Cünüplük ve Hayız Halinde Kur'an'a Dokunma ve Okuma Meselesi

“Öte yandan pek çok rivayette de cünüp ve hayızlı kimselerin Kur'an okumamasının gerektiği bildirilmiştir. *Abdullah b. Ömer'den* gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Hayızlı ve cünüp olan kimse Kur'an'dan hiç bir şey okumasın.*"²⁴³ *Ebu Berde ve Ebu Musa'nın* rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber Hz. *Ali'ye* şöyle demiştir: "*Ey Ali! Ben kendim için istediğimi senin için de istiyorum, kendim*

²⁴¹ Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslami, İslam fıkhu ansiklopedisi*, trcm heyet, İstanbul-1992, 2. baskı. I, 213.

²⁴² Şimşek, V, 159; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.30-33.

²⁴³ Dârakutni, Sünen, II, 117-118.

için uygun görmediğimi sana da yakıştıramıyorum. Cünüp olduğun halde Kur'an okuma, rükû ve secde etme."²⁴⁴ Ne var ki cünüp ve hayızlı kimse dokunarak ve dokunmadan Kur'an okuyamaz diyen hukukçular bile, dili oynatmadan Kur'an ayetlerinin düşünülmesine ve zihinden geçirilmesine cevaz vermişlerdir ki bu zaten insanın tamamen elinde olan bir şey değildir. Hanefilerin tercih edilen görüşlerine göre hayızlı ve nifaslı kadın öğreticilerin kelime kelime Kur'an ayetlerini okumaları caizdir. *Malikiler* ise öğretme için ve ezberlenen ayetlerin unutulmaması için hayızlı ve nifaslı kadınların Kur'an'a dokunmalarına ve onu okumalarına cevaz vermişlerdir. Abdestsiz bir kişinin Kur'an'a dokunmadan ezbere onu okuyabileceği konusunda ise hukukçular görüş birliği içerisindeyler. Yine hukukçular abdestsiz, cünüp yahut hayızlı olan bir kişinin bir muhafaza ile Mushaf'ı taşıyabileceğini, yine bu kişilerin Kur'an tefsirlerini muhafazasız bile taşıyabileceklerini söylemişlerdir."²⁴⁵

2.19. MÜFESSİRİMİZİN GARANİK KISSASINA BAKIŞI

İslam tarihinde, Kur'an-ı Kerim' in nüzulü sürecindeki tartışmalı konulardan biri, "Garanik" diye bilinen hadisedir. Batılı araştırmacıların ve müsteşriklerin, Kur'an-ı Kerim' in kaynağı konusunda yönelttikleri eleştirilerden biri de bu rivayetle ilgilidir. Bu olay, tefsir, siyer ve tarih kitaplarında yer almaktadır. Biz de çalışmamızda bu konuya yer verip konu ile ilgili görüşleri ele almaya çalışacağız. Müfessirimiz Sait hoca bu konuya tefsirinde oldukça yer ayırmıştır. Hocamız konuyu öncelikle ana hatlarıyla ele alır. Sonra rivayetler arasındaki çelişkileri ayrıntılı bir biçimde değerlendirir. Daha sonra rivayetler karşısında takınılan tavırları ele alıp farklı müfessirlerin görüşlerine değinir. Netice olarak bu kıssanın akli ve nakli olarak gerçek dışı olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bizde konuyu Sait hocamızın tefsirinde ele aldığı tarz ve usup ile ele almaya çalışacağız.

Garanik terimi, Peygamberimizin (s.a.v.) müşriklerin gönlünü İslam'a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelamı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrail'in uyarısıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden

²⁴⁴ Dârakutni, Sünen, II, 118-119.

²⁴⁵ Ali Akpınar, *Mushaf'a Abdestsiz Dokunma Meselesi* İlahiyat Fakültesi Dergisi 2001, V, 1

rivayetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm/53 19-20 ile Hacc/22 52-54 ayetlerinin inişlerine ilişkin tartışmalara konu olmuştur.²⁴⁶

“Gelen vahiylerin tamamında müşriklerin puta tapmaları kınanıyor ve taptıkları putların, hiçbir güce sahip olmadıkları anlatılıyordu. Bu durum, Müslümanlarla müşriklerin arasını açmış ve müşriklerin Müslümanlara eziyet etmelerine neden olmuştu. Bir gün Peygamber (s.a.v), müşriklerle birlikte oturmuş sohbet ediyorlardı. O sırada kendisine vahiy gelmesini istemiyordu. Çünkü gelecek vahiy, müşrikleri ve putlarını kınayacak, Müslümanlarla aralarındaki gerginliği daha da arttıracaktı. Ya da vahiy gelecek olursa, müşriklerin putlarını övsün ki müşriklerle aradaki buzlar çözülsün. Peygamber (s.a.v) bu tür düşüncelere daldığı bir sırada vahiy geldi ve Necm sûresini getirdi. Peygamber, kendine gelen vahiy okumaya/tebliğ etmeye koyuldu. “*O lât ve Uzza’yı gördünüz mü? Ve sonuncuyu, üçüncüsü olan Men’at’i?*” (Necm 53/19-20) Âyetine geldiğinde şeytanın telkinleriyle ağızdan şu sözler çıkıverdi: “*Bunlar yüce turnalardır ve şefaati mutlaka umulur*” Peygamber, sûreyi okumaya devam etti ve bitirdiğinde secde etti. Orada bulunan Müslümanlarla birlikte müşrikler de secde ettiler. Müşrikler, Peygamber'in putlarını övmesine sevinmişlerdi "Artık bizimle Muhammed arasında bir ihtilaf kalmamıştır. Zaten biz de aynı şeyi; Allah'ın yaratıcı ve rızık veren olduğunu, fakat putlarımızın Allah katında bize şefaati olacaklarını söylüyoruz" dediler. Akşam olduğunda Cebrail geldi ve Peygamber'e, o gün kendisine getirdiği vahiy okumasını söyledi. Peygamber Necm Sûresini okudu ve şeytanın telkiniyle söylediği sözleri de okudu. Bunun üzerine Cebrail: "Ne yaptın, ben sana bu sözleri getirmedim" dedi. Peygamber (s.a.v) son derece üzülmüş perişan olmuştu. Allah'ın kendisine vahiymediği sözleri, Allah'tan gelmiş gibi tebliğ etmişti.”²⁴⁷

“Kimi rivayetlere göre Resûlullah'ı teselli etmek için şu âyetler indi: “*Az daha onlar, seni sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi, işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermeseydik, onlara bir parça meylederdin, O takdirde sana hayatın da, ölümün de kat kat (azap)ını tattırırdık. Sonra Bize karşı bir yardımcı da bulamazdın.*” (İsrâ 17/73-75)

²⁴⁶ Cerrahoğlu, *Garanic*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, sayı.13, s.361.

²⁴⁷ Şimşek, V, 93; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.389.

“Garanik olayının yankılarına dair rivayetlerde anlatılan ise, müşriklerin bu duruma çok sevindikleri ve daha önce Habeşistan'a hicret etmiş Müslümanların, müşriklerin İslâm'ı kabul ettikleri haberini alarak bir kısmının Mekke'ye döndüğü ve fakat Mekke'ye geldikten sonra kendilerine ulaşan haberin yanlış olduğunu görmeleridir.”²⁴⁸

Âlimlerimiz bu rivayetler karşısında farklı görüşler ortaya koymuştur. Bazıları rivayetleri kabul etmekle birlikte bu rivayetleri farklı şekilde yorumlamışlar, bazı âlimlerimiz de bu rivayetleri kökten reddetmişlerdir. Bu konuda farklı eğilimlere sahip âlimlerden bazılarının görüşlerini özet olarak nakletmekte yarar görüyoruz:

“Garanik kıssasına dair rivayetlere yer veren en eski kaynaklardan biridir. Taberî, tefsirinde yer yer dirayet tefsirine girmekle birlikte tefsiri, rivayet tefsiridir. Naklettiği rivayetlerin sened zincirini verir ve zaman zaman rivayetlerin kritiğine girer, sıhhat dereceleri üzerinde durur. Garanik kıssasına dair naklettiği rivayetler arasında birtakım çelişkiler bulunmasına rağmen rivayetlere herhangi bir eleştiri yöneltmez. Bilakis, kabul eder bir üslûpla onları nakleder.”²⁴⁹

“Beğavi, garanik kıssasını naklettikten sonra, Kur'ân'dan olmayan sözlerin şeytan tarafından söylendiğini ileri sürenlerin bulunduğu dikkat çeker ve bu görüşe karşı çıkar. Ona göre müfessirlerin çoğunluğuna göre bu sözleri söyleyen peygamberdir. Ayrıca Katade Peygamber'in, uyukladığı bir sırada bu sözleri sarf ettiğini nakleder.”²⁵⁰

“İbni Teymiyye, Peygamberin (s.a.v)'in ismeti ile kıssa arasında bir ilişki kurar ve olayın peygamberlerin ismetiyle çelişmediğini anlatır. Sonraki bazı âlimlerin buna karşı çıktıklarını ama bir dayanaklarının bulunmadığını; olayla ilgili rivayetlerin hem tefsir ve hem de hadis kitaplarında yer aldığını, buna karşı çıkmanın mümkün olmayacağını ve bunun, peygamberlerin ismet sıfatına ters düşmediğini savunur. Çünkü Allah, şeytanın ilka ettiği sözleri nesh edip iptal etmiştir.”²⁵¹

“İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî şerhinde kıssanın kaynak ve senedlerini zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Said b. Cübeyr'in rivayeti hariç bu konudaki

²⁴⁸ Şimşek, V, 93; Taberî, XVII, 186-190.

²⁴⁹ Taberî, XVII, 186-187.

²⁵⁰ Hüseyin bin Mes'ûd bin Muhammed Beğavi *Maâlimu't-Tenzil* Beyrut-1987, III, 293-294.

²⁵¹ İbni Teymiyye *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil*, Beyrut-tarihsiz, III, 164-165.

rivayetlerin tamamı ya zayıf ya da munkatı'dır. Ne var ki kıssanın birçok tarikten rivayet edilmiş olması olayın bir aslının bulunduğu delâlet etmektedir.

Netice olarak İbn Hacer rivayetlerin ya zayıf ya da munkatı' senedlerle geldiğini, sadece Said b. Cübeyr'den gelen rivayetleri mürsel bulmakta, diğer iki tarikten gelen iki rivayeti ciddiye almakta ve böylece üç rivayeti, bir konuyla ilgili varid olmuş çok rivayet kabul ederek olayın vuku bulunduğunu savunmaktadır.²⁵²

Bazı âlimler ise, Peygamberin (s.a.v) Kur'ân'ın tilavetine ister kasden ve ister sehven Kur'ân'dan olmayan bazı şeyleri katmasının mümkün olmadığını, konuyla ilgili rivayetlerin sahih olması halinde, o sözleri söyleyenin şeytanın kendisi olduğunu söylerler.²⁵³ Şimdi de bu görüşte olan âlimlerden bazılarını görelim.

“Cessas, Kur'ân'dan olmayan sözlerin Peygamber (s.a.v) tarafından değil, şeytan tarafından söylendiğini ifade eder. Putların şefaatinin umulabileceğinin, Peygamber tarafından söylendiğini ileri süren âlimlerin bulunduğu dikkat çeken Cessas, Peygamberin bunları söylemiş olamayacağını, Peygamber'in Kur'ân'ı okurken ne şeytan sözünü ve ne de başka herhangi bir sözü sehven de olsa Kur'ân'a katmayacağını ve bunun mümkün olamayacağını belirttikten sonra Hasan Basrî'den şöyle bir rivayet nakleder: Peygamber (s.a.v) Kur'ân'dan müşriklerin putlarını söz konusu eden bir bölüm okudu ve müşriklere yönelerek şöyle dedi: "Size göre bu putlar yüce turnalar gibidir ve şefaati umulur. Yani Peygamber (s.a.v) red makamında bu sözleri söylemiştir.”²⁵⁴

“Kadı İbn Arabî, kıssayla ilgili rivayetleri özetledikten sonra kıssanın varlığını maddeler halinde reddetmektedir. Özet olarak bu maddeler şöyledir:

Birincisi: Yüce Allah Peygamber'e meleği gönderirken, Peygamber de gelenin melek olduğuna dair bilgi yaratır. Böylece Peygamber, melek ile başkasını birbirinden ayırt eder. Peygamber eğer kendisine gelenin melek mi, değil mi olduğunu bilmiyorsa, kendisine gelenin Allah tarafından olduğunu kesin olarak söyleyemez ve biz de onun Allah tarafından olduğunu kesin olarak bilemeyiz. Eğer şeytan vahyin arasına girebiliyorsa hiçbir âyete güven kalmaz.

²⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*. (III) (2. Baskı) Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009 III, 439.

²⁵³ Şimşek, V, 94.

²⁵⁴ Cassas, II, 346.

İkincisi: Yüce Allah Peygamber'ini küfür ve şirkten korumuştur. Bu konuda Müslümanlar arasında icma vardır. Hem fiil ve hem de inanç bakımından Peygamber bu tür şeylerden münezzehtir. Peygamber hakkında fiillerde ma'siyet caiz olmazken itikat açısından küfür olan bir şey ona nasıl nisbet edilebilir?

Üçüncüsü: Yüce Allah Peygamber'ine kendisini tanıtmış, onu deliller konusunda haberdar kılmış ve kendisine göklerin ve yerin melekûtunu göstermiş, geçmiş peygamberlerin durumlarını ona öğretmiştir: Böyle biri, şeytanın oyununa gelerek onun söylediklerini Allah'ın sözleriymiş gibi tebliğ eder mi?

Dördüncüsü: Peygamber'in (s.a.v), bu rivayetlerde belirtildiği gibi kavmiyle sohbet etmeyi, vahyin kendisine gelmesine tercih etmesi mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'tan gelen vahiy, Peygamber'in beden ve kalbine hayat verirdi. Yalnızlığında vahiyde teselli buluyordu. En büyük arzusu bu idi. Şu veya bu şekilde başka bir şeyi vahye tercih etmesi düşünülemez.

Beşincisi." Allah, *"Eğer sana sebat vermemiş olsaydık, onlara bir parça meylederdin"* buyuruyor. Böylece Peygamber'e sebat verdiğini, tevhid ve ma'rifeti kalbine yerleştirdiğini ve onu koruduğunu haber veriyor. Onu korumayıp kendi kendisine terk etmiş olsaydı, belki arzularına boyun eğdi. Âyet, Peygamber'in ismetini, yani korunmuş olduğunu ve kendisine nisbet edilen olumsuzluklardan uzak olduğunu bildiriyor.”²⁵⁵

“Fahreddin Râzi, tahkik ehli bu rivayetin bâtil ve uydurma olduğunu Kur'ân, sünnet ve akla dayanarak söylerler.

Kur'ân'dan delilleri: Garanik kıssası rivayeti, Kur'ân'ın şu âyetlerine aykırıdır: *"Eğer o (Muhammed), bazı laflar uydurup Bize iftira etseydi, elbette ondan sağ elini (gücünü kuvvetini) alırdık, sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı."* (Hakka 69/44-47) *"De ki onu (Kur'ân 'ı): kendi tarafımdan değiştirmek benim için imkânsızdır. Ben sadece bana vahyolunana uyarım."* (Yûnus, 10/15) *"O havadan konuşmaz. O (Kur'ân), kendisine inen vahiyden başka bir şey değildir."* (Necm , 53/3)

²⁵⁵ Kadı İbn Arabî *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Mısır-1958, III, 1287-1291.

Sünnetten delilleri: Muhammed b. İshak b. Huzeyme'ye bu kıssa sorulmuş ve o: "*Bu kıssa zındıkların uydurmasıdır*" demiş, ayrıca bu konuda bir kitap telif etmiştir. Beyhakî de, bu kıssanın râvîlerinin güvenilir olmadıklarını anlatmıştır.

“Ayrıca Buhârî, Sahih'inde Peygamber (s.a.v)'in Necm Sûresini okuduğunu, Müslümanlarla müşriklerin; insanlarla cinlerin secde ettiklerini rivayet etmiştir. Naklettiği rivayette ise Garanik kıssasından hiç söz edilmemektedir.

Râzî daha sonra Peygamber'in sehven de olsa Kur'ân'da eksiltme ve arttırma yapmasının mümkün olmadığını, kıraati esnasında söz konusu sözleri şeytanın yahut başka birinin söylemiş olmasının da mümkün olamayacağını belirtir.”²⁵⁶

Kıssayla ilgili rivayetler mürsel olmakla birlikte rivayetler arasında birçok çelişki de mevcuttur. Kur'ân'a ilave olarak söylendiği ifade edilen sözler bile birbirine uymamaktadır. Kıssayla ilgili rivayetler, Kur'ân'a ilave sözlerle ilgili bu çelişkilerin yanında diğer konularda da pek çok çelişkiyi barındırmaktadır.²⁵⁷

Kimi rivayetlere göre Kur'ân'a ilave sözleri söyleyen Peygamber'in (s.a.v) kendisidir. Rivayetlerin çoğu bu doğrultudadır. Ancak rivayetlerin bir kısmı Peygamber'in (s.a.v) uyurken bunları söylediğini ileri sürerken, bir kısmı, kendi kendine düşünürken içinden geçirdiklerinin farkında olmadan dilinden döküldüğünü, bir rivayete göre ise Peygamber (s.a.v) müşriklere hitap ederek onların böyle dediklerini naklettiğini belirtmektedir. Kimi rivayetlere göre ise Peygamber (s.a.v) Necm Sûresini okuduğunda okuma esnasında şeytan bu sözleri söylemiş ve fakat dinleyiciler bu sözlerin Peygamber (s.a.v) tarafından söylendiğini sanmışlardır.²⁵⁸

Rivayetler, mürsel senedlerle rivayet edilmekle birlikte bunca çelişkiyi de beraberlerinde taşıyorlarsa bu rivayetleri din adına kabul edenleri, rivayet köleleri olarak tavsif edenlere hak vermemek mümkün değildir.

Ayrıca Buhârî ve başka muhaddislerin İbn Abbas'tan sahih ve müsned bir senedle naklettikleri bir rivayette “Peygamber'in (s.a.v) Necm Sûresini okuduktan sonra secde

²⁵⁶ Razi, XXIII, 50-52.

²⁵⁷ Şimşek, V, 115-116.

²⁵⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* çev. M. Said Mutlu İstanbul 1972, I, 87-88.

ettiği ve orada bulunan Müslümanlarla müşriklerin secde ettikleri anlatılmakta²⁵⁹ fakat sûreye Kur'ân dışı ilavelerin yapıldığı belirtilmemektedir. Eğer müşriklerin secde etmeleri, putlarının övülmesinden dolayı olsaydı bu husus bu rivayette de söz konusu edilirdi. Müşrikler iki sebepten dolayı secde etmiş olabilirler: Ya putların ismi sûrede zikredildiği için, müslümanlar Allah'a secde ederken onlar da kendi putları için secde etmişlerdi. Ya da Necm sûresinin fesahat ve belağatine kendilerini kaptırmış ve bu eşsiz sanat karşısında secdeye gitmişlerdir. Nitekim Kur'ân'ı dinleyen müşriklerin onun etkisinde kaldıklarını ve Kur'ân'ı okuyup etkisinde kalmamak için Kur'ân okunduğunda gürültü çıkardıklarını biliyoruz. Çünkü şark milletlerinde, harika bir şeyle karşılaştıklarında takdir duygularını ifade etmek bakımından secdeye kapanmak, yaygın bir davranıştır.²⁶⁰

Değerlendirme: Peygamber'i (s.a.v) ilgilendiren rivayetler din açısından hassas bir konuma sahiptir. Çünkü bir din için Peygamber en temel unsurlardandır. Din düşmanlarının seçtikleri hedeflerin başında Peygamber gelir. Çünkü Peygamber hakkında ortaya konacak bir olumsuzluk dinin özünü ilgilendirir. Müsteşriklerin her fırsat buldukça Garanik kıssasını gündeme getirmelerinin nedeni de budur. Kıssa ne yazık ki bazı Müslüman âlimler tarafından da kabul görmüştür. Hâlbuki sened bakımından da metin bakımından da kıssanın kabul görececek bir değeri yoktur. Her şeyden önce kıssa mürsel rivayetlerle rivayet edilmiştir ve mürsel rivayetler zayıf hadis kapsamına girerler. Din açısından hüccet kabul edilmeyecekleri de muhaddislerin temel görüşüdür. Ayrıca bir peygamber için emanet, yani Allah'tan gelen vahyi olduğu gibi insanlara tebliğ etmesi, zorunlu niteliklerindedir. Kıssa bu yönüyle de İslâm'ın inanç prensipleriyle bağdaşmaz.

Kıssayla ilgili rivayetlerde olaydan sonra Peygamber'in (s.a.v) çok üzüldüğü hatta bazı rivayetlere göre teselli âyeti gelinceye kadar üzüntüsünden yarı baygın bir vaziyette kaldığı anlatılmaktadır. Rivayetlerin anlattığına göre olay, Habeşistan'a ilk hicretten sonra gerçekleşmiş ve olayın vukuundan sonra Habeşistan'a hicret edenlerin bir kısmı geri dönmüştür. Buna göre olay Peygamberliğin beşinci yılında vuku bulmuştur. Peygamber'i teselli etmek için indiği söylenen âyet ise Hac sûresinde geçmektedir ve bu

²⁵⁹ Buharı. Kitabu't-Tefsir 52; Tirmizî, Cumua 51; Ebû Davud, Salât 160; Ahmedb. .Hanbel. Müsned, I. 401.

²⁶⁰ Şimşek, V, 115-116; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.414-415.

sûre Medenî'dir. Yani Hicretten sonra indirilmiştir. O halde olay ile teselli olarak indiği söylenen âyetin inişi arasında en az sekiz yıllık bir müddet vardır. Bu da rivayetlerin çelişkilerinden biridir.²⁶¹ Yani bu rivayet, hem aklen hem de dinen kabul edilebilecek bir nitelikte değildir. Rivayetler hem sened yönünden hem de muhteva açısından birbirleriyle çelişkilidir. Bunların hiçbir şekilde kabul edilmesi düşünülemez.

---

²⁶¹ Şimşek, V, 115-116; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.414-415.

SONUÇ

Bu çalışmada Kur'an'ın hayata yansımaya ve yaşanmasına önem veren akademisyen M. Sait Şimşek'in "**Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri**" isimli eseri ele alınmıştır. Bu tefsir, müellifi tarafından rivâyet, dirâyet, fikhî, kelimî, sosyolojik ve bilimsel açıdan incelenmiştir. Şimşek'in eserini, dirâyet yönü çok daha ağırlıklı olan bir tefsir olarak değerlendirmek mümkündür.

Şimşek, Kur'an'ı tefsir etmenin en mühim yolunun Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri olduğunu savunur. O'nun, Kur'an'ın bütünlüğü ilkelerini sürekli göz önünde bulundurmaya suretiyle tefsir yapmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla onun tefsirinin kaynağını büyük ölçüde yine Kur'an âyetleri oluşturmaktadır denilebilir. Ona göre nakledilen her bir rivâyetin, subûtu ölçüsünde bir değeri vardır. Teorikte Kur'an âyetlerinin tefsirinde Sünnet'in vazgeçilmez bir kaynak olduğunu belirtmekte ve Kur'an'dan sonra sürekli sahih sünnete işaret etmektedir.

Şimşek'in, diğer müfessirler gibi, başta Abdullah b. Abbâs olmak üzere Sahâbenin görüş ve düşüncelerini önemseydiği ve onlardan istifade ettiği, öte yandan Sahâbe kadar olmasa da Tabiun'un görüşlerinden de yararlandığı görülmektedir. Şimşek, bugün için elimizde bulunan Tevrat'a ve İncillere hem okuyucuyu bilgilendirmek, hem de Kur'an ve sahih sünnette yer almamasına karşın bir kısım tefsirlerde yer alan görüş ve düşüncelere ışık tutmak amacıyla özellikle Kur'an kıssaları ve ehl-i kitapla ilgili âyetlerin tefsirinde azımsanmayacak derecede müracaat etmiştir.

Şimşek, nüzûl sebeplerini diğer müfessirler gibi Kur'an'ı anlamada yardımcı unsurlar olarak değerlendirir. Tefsirinde nüzûl sebeplerine yer vermesine karşın, gerek âyetlerin anlamlarını sınırlamamak, gerekse onların evrenselliğine gölge düşürmemek amacıyla, nüzûl sebeplerini zikrettikten sonra gereken yerlerde âyetin hükmünün umumiliğine vurgu yapar ve âyetin çağla/günümüzle ilişkisini belirtmeyi bir yöntem olarak benimser. Bunu tefsirinde uygular ve müfessirler için de riâyet edilmesi gereken bir usûl olarak takdim eder.

Şimşek, mensuh olduğu ileri sürülen âyetlerin tefsirinde, Kur'an'da neshin vaki olmadığını açıklamış, ilgili âyetlerin mensuh olmadığını göstermeye çalışmıştır.

Şimşek'in kıssaları tefsir şekli ve bunda takip ettiği yöntem onun bu konu ile ilgili birikiminin göstergesi olarak kabul edilebilir. Belki de tefsirinin en güçlü taraflarından birisi de budur. Kıssa ile ilgili âyetlerin tefsirinde sözü günümüze getirerek, olayı yaşadığımız çağ ile ilişkilendirir. Günümüzdeki bazı düşünce ve uygulamalara dikkat çeker ve birtakım uyarılarda bulunur, günümüz birey ve toplumu için bazı dersler çıkarır. Aynı zamanda kıssalarla ilgili olarak tefsirinde, Kur'ân anlatımının dışına çıkmamaya ve ayrıntılara girmemeye çalışır. Kıssanın ibret ve öğüt yönüne, verdiği mesaja odaklanır. İsrailiyyât kaynaklı bilgilere iltifat etmediği gibi, bu konuda geçmiş tefsirlerde yer alan ve aynı zamanda Kur'ân'dan ve sahih sünnetten herhangi bir dayanağı bulunmayan; açık bir nassa dayanmayan bilgileri kabul etmeyip reddeder ve bu tür bilgilerden kaçınmanın bir müfessir için en tutarlı yol olacağını belirtir.

Ona göre Kur'ân âyetleri üzerinde düşünülün ve anlaşılın diye indirildiğinden müteşâbihler de anlaşılabilir âyetlerdir ve müteşâbih âyetlerin muhkem âyetlere başvurularak değerlendirilmesi gerekir. Şimşek'in, tefsirinin değişik yerlerinde, müteşâbih âyetler söz konusu olduğunda bunların tefsiri ile ilgili selefin metodu ve görüşü çerçevesinde hareket yöntemini benimsediği görülmektedir.

Şimşek, mukattaa harflerinin Kur'ân'ın i'cazını ortaya koyma ve Kur'ân'la meydan okuma maksadıyla kullanıldıkları görüşünü benimseyerek tefsirinde mukattaa harflerini bu görüşü çerçevesinde yorumlar. Şimşek, tesiri kıyamete kadar sürecek nitelikte bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim'in, toplumların eğilimleri ve ilgi alanlarının farklı olması, nesiller ve zaman geçtikçe de ilgi alanlarının değişmesinin de hesaba katılması halinde mucize olan yönlerinin pek çok olması gerektiğini savunur.

Şimşek'in tefsir metodunda öne çıkan en mühim unsurlardan birisi de bağlam ilkesidir. Bu ilke aynı zamanda onun tefsirinin en güçlü yönlerinden birisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce Şimşek'in tefsir metodunun, Kur'ân metnini esas alarak metnin elvermediği yorumlara girmeme niteliği de doğal olarak onun tefsirinde bağlam unsurunun ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Yine Şimşek'in, Kur'ân âyetlerini adeta bir münasebet örgüsü içerisinde tefsir etmeye çalıştığı görülür.

Şimşek'in tefsirinde Mübhemâtu'l-Kur'ân mevzusu da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu konuyu, tefsirinin birçok yerinde öne çıkartıp vurgu yaptığı Kur'ân'ın

mesajının evrensel niteliğine hanel getirmeyecek bir hassasiyetle tefsirinde işlemeye çalıştığı söylenebilir.

Şimşek, tefsir yönteminde kelime ve kavramların, özellikle de Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması hususunda kilit konumdakilerin izahlarına önem verir. Tefsirinin birçok yerinde ilgili kelimelerin hangi anlamlarıyla kullanıldığına dair tespit ve değerlendirmelerde bulunur. Herhangi bir mezhebî tutuculuğu veya tassubu görülmeyen Şimşek'in tefsirinde, bazı mühim konular hariç (faiz, recm, çok eşlilik vb. gibi) fikhî meselelerde ayrıntılara girmeme ve tartışmalardan uzak durma yöntemini tercih ettiği görülmektedir. Çok az olarak kıraat farklılıklarına işaret ettiği tefsirinde, kalamî konular önemli bir yer tutar. İtikadî mezheplerin görüşlerini göz ardı etmeden ama herhangi bir itikadî mezhebe de bağlı kalmadan kalamî konuları işlemeye çalışır. Veliler, ölümler, türbeler, dua, şirk ve tevessül gibi konularla ilgili özel vurgular yapması ve bunları tekrar ederek önemsemesi de dikkat çeker.

Gaybi konularda kesin bilgiye kaynaklık teşkil edecek naslar bulunmadıkça söz söylemenin doğru olmadığını, zira bu tür konularda kesin inanılacak hususların Kur'ân'da anlatılanlar ve bu anlatılanlarla uyum içerisinde olan rivâyetler olduğunu belirtir. Şimşek'in tefsirinde, bu konularla ilgili âyetlerin yorumunda verdiği bu ölçü ve sınırlar dâhilinde hareket ettiği, aynı zamanda konu ile ilgili hassasiyet sahibi olduğu görülmektedir.

İtikad konularıyla ilgili âyetlerin tefsirinde kendisine göre metnin elvermediği yorumlara gitmez, sağlam ve delaleti kesin olmayan rivâyetleri kullanmaz. Bu manada âhâd haberlerin âlimlerin çoğunluğu tarafından inanç konularında delil olarak kabul görmediğine işaret eder. Tefsirinde kalamî tartışmalara dalmaz yani bunlardan uzak durur.

Sarf, nahiv ve belağat gibi dilsel hususiyetlerin Şimşek'in tefsirinde yeteri kadar ve işlevsel bir nitelikte işlendiği görülmektedir. Okuyucuların anlamakta zorlanacağı gramer izahlarına girmekten de kaçınır.

Tefsirinde tarihi bilgilerden de istifade eder ve sahih görmediklerini eleştirir. Siyer kitaplarını, aktardıkları bilgilerin seçimi ve niteliği noktasında eleştirir. Tefsirinin birçok yerinde Arapların o günkü inançları, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları hakkında bilgiler aktarmak sûretiyle ilgili âyetleri izah etmeye çalışır.

Şimşek, Kur'ân âyetlerinin tefsiri çerçevesinde sosyolojik nitelikte birçok tahlil yapar. Bu konuyla ilgili birtakım tespitlerde bulunur. Aynı zamanda günümüz toplumsal vakıa ve problemlerine bu tahlil ve tespitler üzerinden bakma yöntemini tefsirinde uygulamaya çalışır. Tefsirinin birçok yerinde toplumsal kural ve kaidelere ilişkin tespitlerde bulunur. Sık sık İslam toplumunun ve onu oluşturan bireylerin bu kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri halinde başarıya ulaşp problemlerini çözebileceklerini tekrar eder. Bu yöntemi Şimşek'in tefsirinin ve tefsirciliğinin güçlü yönlerinden birisi olarak vurgulamak mümkündür.

İcaz konusunun derin ihtisas gerektiren konularda olamayacağını; ortalama seviyedeki her insanın anlayabileceği, doğruluğunu test edebileceği alanlarda olabileceğini dile getirir. Kur'ân-ı Kerim'deki kevnî âyetleri de bu görüşleri çerçevesinde tefsir eder.

Şimşek'in, ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığını ifade etmesine karşın, içtimai tefsire yakın olduğu gözlenmektedir. Özellikle her fırsatta günümüz toplumsal meselelerini gündeme getirip bir takım çözüm yolları önermektedir. Atalara körü körüne bağlılıktan ve taklitten; bid'at-hurafe ve israiliyyâtтан sakındırması gibi nitelikleri başta olmak üzere, birçok yönden içtimai tefsir ekolü mensuplarının tefsir yöntemiyle paralellik arz ettiği söylenebilir.

Şimşek, Kur'ân-ı Kerim'in bir hayat ve hidâyet kitabı olduğunu sık sık vurgular. Bundan dolayı onun mesajını merkeze alır ve bu mesajı ön plana çıkarmaya çalışır. Bu manada tefsir hususiyetlerini Kur'ân mesajının önüne geçirmekten kaçınmaya çalışır. Söz konusu mesajı gölgelemeyecek bir tarzda bu yöntemleri kullanma gayreti içinde hareket eder. Yine bu çerçevede bir kısım âyetlerin tefsiri etrafında tefsir tarihi içerisinde yapılagelen, lakin herhangi bir sonuca götürmeyen tartışmalardan uzak durur, işin dış yüzeyine değil, özüne odaklanır.

Şimşek'in Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada benimsediği yöntem ve yaklaşımın, tevarüs edilen veya var olan usulün reddi şeklinde değil, belki onun doğru ve olumlu yönlerini geliştirip kullanarak ve ona arız olan eksiklikleri ve zaafı izale etmeye çalışıp, yeni açılımlar çerçevesinde ve aynı zamanda çağa hitab edebileceği niteliğe büründürülmesi sûtretinde kendisini gösterdiği görülmektedir.

Şimşek'in, tefsirdeki metoduyla, düşünce ve yorumlarıyla, bazı konulardaki vurgularıyla, hiç olmazsa günümüzün donuk ve hareketsiz düşünce dünyasına bir hareket katacağı ve düşünsel mirasımızın bazı yönleriyle, ilim ehli tarafından yeniden gözden geçirilmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bu bile bizce müspet bir özellik olarak bir eser için kâfidir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ali, Mushaf'a Abdestsiz Dokunma Meselesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, c.5 s. 1
- Ali b. İsmail Eş'ari, *Makalatu'l islâmiyyîn*, Çeviri, Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, Kahire, h. 1323.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve seb'il-Mesânî*,(XXX) (1. Baskı) ts
- el-Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*. (III) (2. Baskı) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye , Beyrut 2009
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (I-VI) (3. Baskı) Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.2010
- Beğavi, Hüseyin bin Mes'ûd bin Muhammed, *Maâlimu't-Tenzil*, Beyrut-1987.
- Bilgiz, Musa, "Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, (23. Baskı) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar Ankara 2012.
- Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkamül Kuran*, Beyrut ts.
- Cüneyt Eren, Kur'an'ı Kerimin İcaz Çeşitleri, *Diyanet ilmi dergi Kur'an özel sayısı*, *D.İ.B Yayınları*, Ankara 2012.
- Çetin, Abdurrahman, "Abdestsiz Kur'an Okuma Meselesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 5(5), 1993.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, (23. Baskı) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İstanbul 2013.
- Derveze, İzzet, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, trc. Şaban Karataş, İstanbul 1997.
- Duman, M.Zeki, "Müteşabihâtın Te'vili", *Bilimname*, s. 9, 2005/3, s. 13-37 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2006.

- el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Teveşşül Çeşitleri ve Hükümleri*, çev. M. Emin Akın, Guraba Yayınları, İstanbul, tsz.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *el-Fennu'l- Kasasi fil-Kur'an* Kahire 1972, 178-180
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* çev. M. Said Mutlu, İstanbul 1972.
- Herrâs, Muhammed Halil, "Îsâ alehyisselam'ın Nuzûlü Meselesi", Makale 2008.
- Hidayet, Aydar, "Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi" *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, şubat 1998.
- Hicâzi, Muhammed Mahmud, *el- Vahdetu'l Mevzuıyye fi'l Kur'an'il Kerim*, Kahire 1970.
- İbn Atiye, Abdulhak b. Ğalib *el- Muharraru'l- Veciz*, Beyrut 1993.
- İbn Hazm, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kesir, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, *Tefsîrül Kur'ânul Azim*, Darul Fahya, Beyrut 2005.
- İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, Çeviri; Abdi Keskinsoy, Salih Uçan, Pınar Yayınları, İstanbul 2014.
- el-İsfahani, Rağıb, *el-Müfredat fi ğaribi'l-Kur'an*, tahkik: Muhammed Halil İtani, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2010.
- İzzeddin b. Abdilaziz b. Abdisselam *Kavaidu'l-Ahkâm fi Masalihi'l-Enam*, Kahire tarihsiz.
- Kâdî Beyzâvî, Nâsuriddîn Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003
- Kadı İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Mısır-1958.
- Keskin, Hasan, "Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI(2), 2002,
- Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire*, Medine 1997.
- Kutup, Seyit, *Fizilal'il Kur'an Tefsiri*, (I-XII) (5. Baskı) Tercüme; Yakup Çiçek, Ali Turgut, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2001.

- Meraġi, Ahmed Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâġi*, Beyrut 1974.
- Mevdûdi, Ebu'l Al'a, *Tefhim'ul Kur'an*, (I-VII), (3. Baskı), (Çev. Muhammed Han Kayani), İstanbul 1996.
- el-Meydani, Abdülġanî, *Şerhu Akîdeti't-Tahaviyye*, thk. M.M. Hâfız, M.R. el-Mâlih, Dimaşk, 1979.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, (III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- en-Nesefî, Ebu'l Berekât, *Medârik'üt Tenzil*, İstanbul 1984.
- Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1980.
- Razi, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebir*, İkinci Baskı, Tahran-tarihsiz.
- Reşit Rıza *Tefsirul Menar*, Darul Menar, Kahire 1947.
- es-Sabûni, Muhammed Ali, *Safvet'üt Tefâsir*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- Sarıkaya, Berat, İnsan Allah İletişimi ve Tevessül, *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014/3.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Durru'l- Mensûr*, (VIII) Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *El- İtkan Fi Ulumil- Kuran*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- Suyûtî, *Nüzûlü İsâ b. Meryem* nşr. M. Abdülkadir Atâ, Beyrut 1985, s. 86
- Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (11. Baskı) Kitap Dünyası Yayınları, 2013.
- , *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, (I-V), (1.Baskı), Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, (5. Baskı) Kitap Dünyası Yayınları İstanbul, 2012.
- Taberi, Ebu Cafer, *Cami'ul Beyân an Tevil'il Kur'ân*, (XXX) Dâru İhya Beyrut 2001.

- Yazıcı, Ramazan, Bilgi Değeri Açısından Cefr ve Ebced Harfler ve Rakamlar Metafiziği Milet ve Nihal *İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an dili*, (I-X) (2. Baskı) Azim Yayınevi İstanbul 1992.
- Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, (3. Baskı), Ensar Neşriyat İstanbul 1983.
- Zemahşerî, Ebu'l Kasım Carullah b. Ömer, *el-Keşşâf*, (I-IV) (1. Baskı), Dârül Marife Beyrut. 1995
- Zerkani, Abdül Azim, *Menahilü'l-irfan fi ulumi'l-Kur'an*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 2003.
- Zerkeşi, Bedruddin, *el-Burhân fi `ulumi'l-Kur'ân*, (I-III) Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslami, İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (2. BASKI), trcm heyet, İstanbul 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Halil İbrahim Çopur
Doğum Yeri ve Tarihi	İslahiye 15-12-1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Erzurum Üniv. İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	halil_27_82@hotmail.com
Tarih	2015